Yitik Evin Vârisleri

Vahan Totovents

anı-roman

ARAS

u s u l g e r e ğ i

Yitik Evin Vârisleri, Vahan Totovents'in *Giyanki Hin Hrovmeagan Canabarhi Vra* [Eski Roma Yolu Üzerinde Hayat] adlı Ermenice eserinin çevirisidir. İlk olarak 1930'da Erivan'da *Nor Uği* [Yeni Yol] adlı aylık dergide üç sayı tefrika edilen eser, 1931'de Moskova'da Rusça, 1933'te Erivan'da Ermenice basılmış, daha sonraki tarihlerde Ermenice yeni basımları da yapılmıştır [Erivan, 1956, 1957, 1966, 1972, 1979, 1988. Beyrut, 1956]. Orijinal metindeki yirmi bir bölümün on dokuzuna yer verilen bu çeviride, Erivan 1988 baskısından yararlanılmıştır [*Yerger* [Eserler] içinde, c. 1, s. 371-529].

Kitapta çok sayıda sözcük *italik* dizilmiştir. Bu sözcüklerin büyük bölümü yazarın aynen kullandığı, çoğu Türkçe sözcüklerdir. Dolayısıyla italik yazımlar ya Türkçe, ya her iki dilde benzer seslerle söylenen ya da yerel ağza özgü sözcükler olarak algılanmalıdır.

Türkçe yazımda Adam Yayınları'nın *Ana Yazım Kılavuzu*'na uyulmaya çalışılmıştır.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

YİTİK EVİN VÂRİSLERİ

©
Aras Yayıncılık
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 465/Z.
80050 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 65 19
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com

Yayına Hazırlayan
Rober Koptaş

Kapak Tasarımı
Sayat Ayık

Kapak Fotoğrafı
20. yüzyıl başında
Harput'taki Ermeni mahallesi

İstanbul Temmuz 2002

ISBN 975-7265-48-9

Baskı
Mart Matbaacılık Ltd. Şti.
Tel: (212) 321 23 00

YİTİK EVİN VÂRİSLERİ

ANI-ROMAN

VAHAN TOTOVENTS

ÇEVİREN
NAJDA DEMİRCİOĞLU

ARAS

Desen: Mardiros Saryan, 1933. [1884 Nor Nakhçevan–1972 Erivan]

Vahan Totovents

1889 Mezre [Elazığ] – 1937 ?

Vahan Totovents

1889 Mezre'de [Elazığ] doğdu.

1897–07 Mezre'de, 1887'de Ermeni taşra edebiyatının ustalarından Harputlu Hovhannes Tılgadintsi'nin (1860-1915) kurmuş olduğu Getronagan okulunda okudu. Tılgadintsi'nin ve yine taşra edebiyatı yazarlarından Siverekli Rupen Zartaryan'ın (1874-1915) öğrencisi oldu.

1907 *Ardosri Galyagner* [Gözyaşı Taneleri] adlı şiiri İzmir'de *Arevelyan Mamul* [Doğu Matbuatı] gazetesinde yayımlandı.

1908–09 İlk iki kitabı *Averag* [Yıkıntı] ve *Srrink* [Kaval] İstanbul'da basıldı.

1909 Paris'e, oradan da New York'a gitti.

1912 Wisconsin Üniversitesi'ne kabul edildi. Edebiyat, tarih ve felsefe eğitimi aldı. İngilizce ve Fransızca öğrendi.

1915 Kafkasya'ya gitti.

1917–18 Tiflis'te *Hayasdan* [Ermenistan] gazetesini yönetti.

1920 İstanbul üzerinden Avrupa'ya, oradan Amerika'ya gitti.

1922 Sovyet Ermenistanı'na yerleşti.

1923 Aylık mizah dergisi *Şeşd*'i [Vurgu] yönetti.

1923–26 Erivan Üniversitesi'nde İngiliz dili ve dünya edebiyatı dersleri verdi.

1923–36 Roman, öykü, şiir, deneme, oyun türlerinde eserler verdi. *Nor Püzantiyon* [Yeni Bizans, 1925] adlı oyunu Sovyetler Birliği büyük ödülünü kazandı, Paris dahil pek çok yerde sahnelendi.

1934 I. Sovyetler Birliği Yazarlar Konferansı'na katıldı.

1936–37 Stalin kovuşturmaları sırasında tutuklandı, bir süre hapishanede kaldı, daha sonra kendisinden haber alınamadı. Bu arada, son çalışması olan bin sayfalık tarihi romanının elyazmaları ve devlet basımevine teslim etmiş olduğu *Dzirani Dzarı* [Kayısı Ağacı] öykü derlemesi de basılmadan kayboldu.

Totovents... Kanatlanmış Bir Ruh*

Ulusal rönesansımızın, sanatımızın, yeni zamanlarımızın ateşli belagat ustasıydı Totovents. O, onurlu bir yürek, kanatlanmış bir ruhtu...

Vahram Papazyan [aktör, 1888 İstanbul – 1968 Leningrad]

Batıdaki Ermeni kalem arkadaşlarıyla aynı çizgiyi izleyerek, Totovents, Sovyet dünyasında, Tılgadintsi'nin geleneğini koruyup, onu güzelleştirmeyi bildi.

Yeğişe Çarentz [şair, 1897 Kars – 1937 Erivan]

Totovents tam bir yazardı, kelimenin profesyonel manasıyla yazar. İstediği zaman, istediği konuda yazabilirdi. Ondan herhangi bir konuda yazı isteyip de alamayan editör olmamıştır.

Kurken Mahari [yazar, 1903 Van – 1969 Palanga, Litvanya]

Vahan Totovents özgün bir yazardır, atılgan ama hep tedirgin. Doğa onun eserlerinden fışkırır adeta. Betimlemeleri ustacadır; kimi zaman tutumlu, birkaç keskin fırça darbesiyle harika tablolar yaratır. Kısa bir diyalogla bir karakteri tümüyle yansıtabilir. Kahramanları, sağlam bir psikolojik temele otururlar.

Vağarşag Norents [şair, 1906 Sason – 1973 Erivan]

Harput'un, Ermeni edebiyatına verdiği Misak Medzarents, Hovhannes Tılgadintsi, Rupen Zartaryan, Karekin Beşgötüryan, Yervant Sırmakeşhanlıyan [Yeruhan], Rupen Vorperyan, Adom Yarcanyan [Siyamanto], Hampartsum Gelenyan [Hamasdeğ], Penyamin Nurigyan, Vahe Hayg gibi çok değerli yazarların yanında bir isim daha parlıyor: Vahan Totovents. ...Totovents ömrünün sonuna

* Alıntılar: Vahan Totovents, *Yerger* [Eserler]. Erivan, 1957 ve 1988.

dek, yerinden yurdundan edilmiş insanların canını acıtan, içini yakan o sıla hasreti denen duyguyla yaşadı. Uykusunda, hatta uyanıkken, hep yurdunu, yakınlarını gördüğü, annesinin "Vahaan" diye seslenişini duyduğu, Totovents'in mektuplarında ve dost sohbetlerinde çokça geçer. Geçmişe ait acıklı, yakıcı hatıralarla karışık tatlı imgeler, bin bir seda ve çınlayışla onun yaralı yüreğinde yankılanıyordu. Totovents'in dörtlüklerinin sırrı belki de bu acılı duygularındadır:

Fırat kıyısında bir fidan ağlar
Sanki yüreğimin içinde ağlar
Sanki bir anadır gözyaşı döken
Sanki o iki göz benimdir ağlar.

Anahid Kevorkyan [akademisyen, 1951 Gümrü –]

Yitik Evin Vârisleri'ne Dair

Giyanki Hin Hrovmeagan Canabarhi Vra Totovents'in en başarılı yapıtıdır. Yazarın doğduğu yere ilişkin anı parçacıklarından oluşan eser, parlak renkler ve keskin karşıtlıklar çizen bir fırçadan çıkmıştır. Mekân, karakter sayısının sınırlılığı ve yazarın olaylar içinde hep var olması, anlatıya önemli bir bütünsellik katar. Yazar, dikkatle kullandığı lirik metaforlar ve imgelerle, incecik bir nostaljiyle, şiddetli duygularla, mizah ve alaycılıkla bezenmiş güçlü ve sıcak bir üslupla, günlük hayata, âdetlere, ilginç karakterlere ve olaylara değinir... Kitap, tümüyle yok olmuş bir hayat biçimini kaydetmiş olması açısından tarihsel bir değer taşır; aynı zamanda, keskin bir gözle insan hayatındaki kasvet ve güzelliği arayan samimi bir seyyahın yaptığı içsel ve coğrafi bir yolculuğu yansıtır.*

Kevork B. Bardakjian [akademisyen, ? Beyrut –]

---

* Kevork B. Bardakjian (ed). A *Reference Guide to Modern Armenian Literature, 1500-1920: With an Introductory History*. Wayne State University Press, Detroit, 2000. s. 216.

Totovents'in Eserlerinden Seçmeler

1908 *Averag* [Yıkıntı], şiir

1909 *Srrink* [Kaval], şiir

1917 *Voğp Anmahutyan* [Ölümsüzlük Ağıdı], şiir

Donon [Dono], öykü

Arevelk [Doğu], şiir

1921 *Hayasdani Don Kişoti* [Ermenistan'ın Don Kişot'u], roman

1921 *Badmıvadzkner* [Öyküler]

1922 *Potorigin Meç* [Fırtınada], roman

1923 *Doktor Burbonyan*, roman

Mahvan Batalyon [Ölüm Taburu], oyun

1924 *Boğbadi Caş* [Çelik Yemeği], oyun

1925 *İm Horakuyn* [Halam], öykü

Nor Püzantiyon [Yeni Bizans], oyun

Sasna Dzrer [Sason Yiğitleri], oyun

1927 *Hırteh* [Yangın], oyun

New York, roman

1929 *Amerika*, öykü

Asadur yev Kleopatra [Asadur ve Kleopatra], öykü

Gümrü-New York, roman

Bakü-Londra, oyun

1930 *Bakü*, roman [3 cilt, 1930-34]

Yergu Sur [İki Kılıç], oyun

Şirvanzade, biyografi

1931 *Hovhannes Tumanyan*, biyografi

1933 *Gıyankı Hin Hıroumeagan Canabarhi Vıra* [Eski Roma Yolu Üzerinde Hayat], anı-roman

1934 *Ağavniner* [Güvercinler], öykü

Hovnatan Vorti Yeremyayi [Yeremya Oğlu Yonatan], öykü

Hırgizvadz Tığter [Yanmış Kâğıtlar], roman

1935 *Pats Gabuyd Dzağigner* [Açık Mavi Çiçekler], öykü

1936 *Moğhraguyd* [Kül Yığını], oyun

I

Annem ineği sağmak için ahıra gitmiş ve uzun süre dönmemiş.

Halam birden haykırmış:

"Kız, geline ne oldu? Ahıra bir gitti bir daha da gelmedi!"

Hemen ahıra koşmuşlar ve ineğin yanında oturan annemi görmüşler, kucağında da mavi gözlü bir bebek.

İşte o bebek bendim.

***

Annem beni kucaklayıp dama çıkarmıştı, şarkı söylüyordu:

"Ay dede ay dede, gel bu yaramaz oğlanı götür."

Annemin seslendiği tarafa baktım, mor alacakaranlıkta, lacivert dağlar üzerinde ay dedeyi gördüm. Öyle büyüktü ki... Hayatım boyunca o kadar büyüğünü bir daha görmedim. O kızıl parıltının verdiği heyecanla, bir elimle annemin saçlarına asılırken, diğer elimle ay dedeyi çağırmaya başladım. Annem bana baktı, sonra birden şefkatle göğsüne bastırdı. Ay dedeyi gözden yitirdim ama annemin sarılışı ve kokusu o kadar güzeldi ki...

Çevreyi, mavi dağların zincir gibi sarmaladığı uçsuz bucaksız zümrüt yeşili ovayı ilk kez bu kadar yüksekten seyrediyordum. Annemin kucağındaydım, kendimi öne fırlatıyor, ovaya doğru uçmak istiyordum. Annem bıraksa, önce karşıki evin damına, oradan da ovaya sıçrayabilirmişim gibi geliyordu.

O sırada komşu evin damında bir kadın belirdi. Kadın, dolunayı görünce haç çıkarıp* anneme seslendi:

"Çocuğu damlara çıkarmışsın..."

"He."

"Ne kadar da tombullaşmış kız, aman nazarım değmesin!"

Annem en nazik yerime hafif bir çimdik attı.

O uçsuz bucaksız manzara karşısında öylesine büyülenmiştim ki konuşulanları duymuyordum. Minareler ve kavak ağaçları çarpıyordu gözüme, gökyüzüne doğru kanatlanmış, alacakaranlıkta beşik gibi sallanıyorlardı. Evlerin farkına varmaya başladım, böylece ilk kez kendi evimizi gördüm. O güne kadar beni sadece sokak kapısına çıkarmışlar ya da pek

* **haç çıkarmak:** [haç: Hıristiyanlık'ta üçleme ilkesini (Baba–Oğul–Kutsal Ruh) ve Hazreti İsa'nın gerildiği çarmıhı simgeleyen şekil] Haça gönderme yaparak, dua ederken sağ eli, alna, karna, sol ve sağ omza götürmek.

pek günbatımından önce şöyle bir etrafı göstermişlerdi. Karşıki evi tanıyordum ama kendi evimizi bir bütün olarak hiç görmemiştim. Annem beni damın öbür ucuna götürdüğünde aşağı baktım ve bahçemizi gördüm, havuzu gördüm, küçülmüştü; çiçekleri sulayan Koko'yu gördüm, onun da boyu daha kısa gibiydi; fidanlar, hatta ağaçlar cüceleşmişti. Şaşırmıştım, dönüp anneme baktım, neyse ki o küçülmemişti.

Kırlangıçlar alacakaranlığın mor sis perdesini yırtarcasına –kimi zaman başımın hemen üzerinden– keskin çığlıklar atarak uçuyorlardı. Her birinin uçarken izlediği yolu takip etmeye çalışıyor, her yolu bir iplik olarak hayal ediyordum, böylece önüme karmakarışık bir iplik yumağı seriliyordu.

Annemin kucağında o kadar uzun süre oynadım, o kadar çok uçuş denemesi yaptım ki sonunda bitkin düşüp boynuna sarıldım. Başım ağır ağır memelerinin üstüne düştü, dudaklarım sıcak meme uçlarına değdi. Gözlerimi açtığımda güneş doğmuştu. Annem, göğsü açık öylece uyuyakalmıştı. Doğruldum, yaklaşıp başımı göğüslerinin arasına gömdüm. Annem gözlerini açmadan, tek koluyla beni sıkıca kucakladı.

II

Babam mal mülk sahibi bir adamdı, bizim kasabanın da önde gelen devlet memurlarından...

Ama önce onun ölümünü anlatmalıyım.

Babam, kendi cenazesine, düğününü bekleyen bir damat adayı gibi hazırlandı.

Ölümünden bir ay önce henüz ayakta ve sağlıklıydı, fakat içini bir kurdun kemirdiğini biliyordu. Bir dülger çağırdı, birlikte uzun ceviz tahtalar seçmeye başladılar.

Babam, "Bu budaklı." diye elindeki tahtayı bir kenara bırakıyor, eğilip daha düzgün bir tahta alıyordu.

Bir ara, dülger boyunu daha rahat ölçsün diye babam İran Kirmanşah halısının üzerine boylu boyunca uzandı.

Dülger:

"*Hacı efendi*, çınar gibi boyun var." diyordu.

Ve böylece babamın tabutu, sağlığında, kendi istediği şekilde yapılmış oldu.

Annem odasına çekilmiş ağlarken, babam dülgerle şakalaşıyor, onun anlattığı hikâyeleri dinliyordu. Rakıları bir bir yuvarlıyorlardı. Bir yandan da dülger ceviz tahtaları ölçüp biçiyor, tıraşlıyor, parlatıyordu.

Sonunda babam onu uyardı:

"*Usta* Markar, *hiç* çivi kullanmayacaksın!"

Markar *usta*:

"Başım üstüne *hacı efendi*." dedi, sonra da, gülümseyerek kaldığı yerden devam etti: "*Hacı efendi*ciğim, anlatayım, bundan 20 yıl önce..."

İçim rahattı. Markar *usta*nın çalışmasını safça seyrediyor, babamın İstanbul'a ya da daha uzak bir şehre gitmeye hazırlandığını zannediyordum. Babam seyahatten döndüğünde ev hediyelerle dolar taşardı.

Markar *usta* sonunda tabutu bitirdi. O kadar sakindi ki... Sanki bir masa ya da dolaptı yaptığı.

Yine de, babam hepimizi dışarı çıkarıp nihai bir deneme için tabuta uzandığında Markar *usta* da odadan dehşet içinde çıktı.

"*Kurban* olayım Yaradana, aslan gibi *ciğeri* var!"

Dışarıda herkes ağlıyor, annemin ağıdına ortak oluyordu.

Gözlerim yaşlarla doldu.

İçimin rahatlığı uçup gitti, üstüme bir karabasan çöktü. Babamın çok yakında öleceğini fısıldayan bir ses vardı kulağımda.

Korku, içimde gitgide büyüdü, akşama kadar tüm ruhumu sardı.

Evdeki eşyalardan, kapısı açık kalmış dolaptan, kuyudan, oyun oynarken bazen içine girip saklandığımız merdivenin altındaki büyük sandıktan korkmaya başladım.

Babam odadan çıktığında benden başka yanına giden olmadı.

Ona sarıldım, başımı göğsüne yaslayıp kokusunu derin derin içime çektim. O koku beni ısıttı, korkumu silip attı.

Babam beni kucakladı, gözlerimin içine bakıyordu.

Gözyaşlarını gördüm.

Annemi gözyaşı dökerken çok görmüştüm ama babamı asla. Onun yakıcı gözyaşlarını ilk defa görüyordum.

"*Yavrum, mavi gözlü yavrum.*" diye fısıldayarak öpücüklere boğdu beni.

Sonra, bütün aile babamın karşısına dizildi. Babam yatağında oturuyordu, ben kucağındaydım.

Başını kaldırıp şöyle bir baktı. Hepsinin gözlerinin ağlamaktan şişmiş olduğunu görünce hiddetlendi:

"Ne dikilmiş duruyorsunuz, kaybolun!"

Dağıldılar.

Hizmetkâr tabutu sırtlayıp dışarı çıkardı.

Babam kapkara ve ağır bir bulut gibi geldi, başını bana yasladı.

Az sonra Markar *usta* geldi.

Babam onun çalışmasını övdü, hakkını ödedi ve birkaç kadeh daha rakı ikram etti.

Markar *usta* kadehini kaldırdı:

"Teşekkür ederim *hacı efendi*, hayırlı..."

Hemen sustu, şaşırmıştı. Kadeh tutan eli havada kalmıştı.

Babam gülümsüyordu:
"Boş ver, hadi iç."

***

İki gün sonra odunluğa girdiğimde, beyaz çarşafa sarılı büyük bir cisim gördüm. Yaklaşıp açtım, babamın tabutuydu. Dehşet içinde dışarı koştum.

Anneme rastladım ilk önce, bir an bana baktı ve elleriyle gözlerimi kapatıp göğsüne bastırdı. Kim bilir gözlerimde ne görmüştü? Vücudum soğuk bir rüzgârda çırılçıplak kalmış gibi titriyordu.

Annem hiçbir şey sormadı. Babamın tabutunu gördüğümü hissetmişti.

Babam, işine, eyeri gümüş yıldızlar ve firuzelerle süslü, beyaz, *rahvan* bir eşek üzerinde giderdi. Eşek koştuğu zaman taşlardan kıvılcımlar çıkardı, hizmetkâr da soluk soluğa ona yetişmeye çalışırdı. İşyerine vardıklarında, hizmetkâr bir eliyle yuları, diğeriyle de üzengiyi tutup babamın rahat inmesini sağlardı.

Dönüşte hizmetkâr eşeğe binmez, hayvanın yularından tutarak yanından yürürdü. Kimsenin o eşeğe binme hakkı yoktu. Akşam, babamın dönmesi için eşek yine işyerine götürülür, bu merasim her gün tekrarlanırdı.

Bir atımız vardı. Akrabalarımızdan ya da ahbaplarımızdan biri gelip de, "Babam selam söyledi, 'Eşeği versinler, bir yere gidip geleceğim.' dedi." dese, eşek yerine atı verirdik.

Babam, eşeğine başkasının binmesinden hoşlanmıyordu. Gerçi eşeğin de babamdan başkasına izin vermesi vaki değildi, üzerine binmeye kalkanın ağzından burnundan getirirdi.

Babamın *aristokrat*lığı eşeğe iyice bulaşmış, onun ruhu da bu yönde bir değişim göstermişti.

Akşamları babamın işten dönmesinden önce evimiz hareketlenirdi. Herkes bir işin ucundan tutardı; kimi yerleri süpürür, kimi siler, kimi ortalığı toplar, düzeltir, yerleştirirdi. Babam geldiğinde ayakkabılar temizlenmiş, dolapların kapıları kapalı, çiçekler sulanmış, çocukların saçları taranmış, herkes tertemiz giyinmiş olmalıydı. Su bardağı sürahinin yanında, sürahinin kulpu duvara değil odaya dönük, süpürge yerli yerinde, portmantonun kancası boş...

Babam eşekten kapı önünde iner, geldiğini duymamız için biraz bekler, bir sigara yakardı. Aslında buna gerek yoktu, eşek daha sokağın başında anırmaya başlar, bizi uyarırdı.

Annem babamı avluda karşılardı. Birlikte yukarı çıkarlardı. Kimse babamın yanına gitmezdi, kendisi bizi tek tek yanına çağırır, doyasıya öper, okşar, sonra da kendi halimize bırakırdı.

***

Babam pazar günleri çiftliğe gider, geceyarısına kadar orada kalırdı. Mermer havuzun kenarında rakı içer, evden özel olarak gönderilen yemeklerden yerdi. Aniden gelebilecek misafirler de göz önüne alınarak, yemekler on kişiye yetecekmiş gibi hazırlanırdı.

Babam geceyarısı eşeğine biner, eve dönerdi. Çiftlikten dönüşü üç gün bile gecikse, annem gözünü kırpmadan onu beklerdi.

Çocukluğum o çiftlikte, o mermer havuzun kenarında geçti ve beyaz bir güvercinin kanatları üzerinde uçtu gitti.

Geceleri, çiftliğin o pırıl pırıl sonsuzluğunda sayısız yıldız kayardı.

Gündüzleri, güneş, serinlemek için çiftliğin havuzunda yüzerdi adeta.

Geceleri, havuzun beyaz tabanı mavileşir, suyun üzerinde binlerce yıldız titreşirdi. Sessizlik, sonsuz bir sessizlik... Söğütler havuzun üzerine eğilir, çiftlikteki bütün ağaçlar orada hayat bulurdu. Aniden bir yıldız kayar, havuzu ortasından ikiye böler, kaybolurdu. Sonsuzluğa doğru uzanan gece, uzun, sarıp sarmalayan bir rüya, mavi, koyu yeşil, beyaz bulutlar... Eşsiz bir mavi, bir ceylanın gözyaşları gibi damla damla gökyüzünden süzülür, bir titreme, bir ürperti gibi uç verir, sonsuzluğa doğru yayıldıkça yayılırdı.

Renk cümbüşü yaratan meyveler, meyveler, meyveler... Her bir yanından kızıl laleler fışkıran ateşli çayırlar... Kıpkırmızı güneş ışınlarıyla bezeli dağ eteği, ardında mavi dağlar, dağların kucağında, yüksekte, binlerce çocuk gözünün kırpıştığı, berrak, masmavi bir göl.

Üzüm taneleri parlak ve masum çocuk gözleri gibiydi. Kırmızı, siyah, sarı, beyaz salkımlar güneşten ışık, renk ve lezzet emerdi. Taneler damla damla akıp, yoğunlaşmış, katılaşmış, güneşin şeklini almışlardı sanki.

Sonbaharda, toprak gebe bir kadına benzer, alabildiğine kızışır, yırtınırdı; dağlardan çağıldayan sular gibi meyve fışkırırdı bağrından. Köpük köpük şarap akar, testiler toprağın mutluluğuyla, güneşin parıltısıyla, toprağın ve güneşin bir ağızdan söylediği güçlü şarkıyla dolardı.

Ben de şarkı söylemek istiyordum, sımsıcak, capcanlı, ağız dolusu...

***

O bereketli sonbahar günlerinde babam İstanbul'a gitmeye hazırlanırdı.

Onun, İstanbul'da bir kadının büyüsüne kapıldığı söyleniyordu.

Ama bu konuya annemi anlatırken değineceğim.

***

Bizim evde yemek esnasında konuşulmazdı.

Sessizlik sofranın en acımasız adabıydı. Ne bir gülüş, ne bir söz... Babam öyle isterdi.

Annem sofrada sessizlikten hoşlanmaz, yemeğin biraz düzensiz de olsa güle oynaya, neşeyle yenmesini isterdi. Babam evde yokken hep öyle yerdik. Ancak eğer babam sofradaysa sessizliği sağlayan yine annem olurdu.

"Gülmek, konuşmak yemekten önce ve sonra iyidir ama yemek sırasında olmaz!"

İşte babamın felsefesi buydu.

Bazen sınırları zorlardık. İşte o zaman babam hiddetlenirdi:

"Sesinizi..."

***

Babam üniformasını senede iki defa giyerdi, o da söve söve. O kıyafetle eşeğe binmek çok zordu. Uzun, siyah, kalın kumaştan üniforma boydan boya düğmeli, püsküllü, altın sarısı apoletli, dik yakası sırma işliydi. Göğsünde, sağ omzundan çapraz inen kıvrımlı, geniş, yeşil bir kurdele vardı. Babam bu kıyafeti yalnız resmigeçite katıldığı günlerde giyer, eve döner dönmez de "Of of of, kurtuldum..." diyerek soyunurdu.

Tören günlerinde ev çok sakin olur, her yanı bayram huzuru sarardı. Avlunun taşları temizlikten ayna gibi olurdu, üzerinde yürürken kendinizi görürdünüz. Evin cephesi hilalli Türk bayraklarıyla süslenirdi. Kapı, yeşil söğüt dallarından bir kemerle çerçevelenir, akşam için dalların arasına rengârenk fenerler asılırdı.

***

Babam yazları vaktinin büyük bir bölümünü evin bahçe-

sinde, kuyunun yanındaki kocaman gül ağacının yanında geçirirdi.

Sabahları kuyuya kova içinde bir küçük şişe rakı, biraz yeşillik ve meyve sarkıtılırdı. Vakti geldiğinde, babamın yerine oturmasıyla sepetin çekilmesi bir olurdu. Kuyudan çekilen yiyecekleri, gül ağacının altındaki masaya bizzat annem yerleştirirdi.

Ablam Hasig babamın ayakkabılarını çıkartmasına yardım eder, terliklerini giydirirdi.

Babam gül dallarına uzanır, içlerinden birini çekip koyu kırmızı büyük gülü koklardı.

O yitik dünyanın mavi küllerine bugün de o kırmızı güllerin kanı, gözyaşı gibi, çiğ gibi, çam ağacının reçinesi gibi damla damla akar durur.

Gök kubbe, depremde yıkılan eski kilisenin firuze kubbesi gibi bütün bunların üzerine yıkılıverdi.

***

Yılbaşı gecesi, biz çocuklar Noel Baba'nın yeni yıl hediyelerini beklerken ölüm kapımızı çaldı, babamın elini tuttu. Dostça tokalaştılar. Evden kol kola çıktılar, bembeyaz karların üzerinde yürüyüp gözden kayboldular.

Gittiler, bir daha da dönmediler...

III

Bugüne dek dünyaya iki gerçek Hıristiyan'ın geldiğine inanıyorum: Birincisi bir Yahudi, İsa Mesih, diğeri ise bir Ermeni, annem Markırit.

Annem sabahtan akşama kadar tek bir kitap okurdu: İncil. Bütün gün İncil'in gereklerini yerine getirmek için uğraşırdı. Fakirlerle sofrasını paylaşır, sevap işler, yaptığı iyilikleri kimsenin bilmesini istemezdi. Ayrıca, dua ederdi...

Alçakgönüllü bir kadındı, kemiklerine işlemişti bu huyu. Bu nedenle babamla ciddi fikir ayrılıkları yaşıyorlardı.

Kocasının her arzusunu yerine getirmeye hazırdı ama alçakgönüllülük huyundan vazgeçemiyordu. Bu huyunun

esiri olmuştu. Varsın herkes ona küfretsin, yüzüne tükürsün, aşağılasın, o gene de nezaketini kaybetmezdi, İncil öyle emrediyordu çünkü.

Babam, onun bir *hanım*a yaraşır şekilde davranmasını, evin büyük salonunda şişkin memeler gibi duran yastıklara kurulmasını, hiçbir işe elini sürmemesini istiyordu. Bir de evde papaz misafir etmemesini... Papazlardan nefret etmek de babamın yapısında vardı.

Annem bütün gün ağlar ve babamın *ağa*lık felsefesiyle sessiz sedasız, kibarca ama akıl almaz bir inatla mücadele ederdi. Babama söylemememizi tembihleyip, çamaşırcı kadına yardım eder, yerleri süpürür, hizmetkârlarla birlikte toz toprak içinde yerleri siler, yemek pişirir, ateş yakar, kısacası bir köylü kadının yaptığı her işi yapardı.

Annem iş yapmadan yaşayamazdı.

Oysa eşeğin babamın işyerine doğru yola çıkmasıyla evde her şey değişirdi.

Hepimiz düğüne gidiyormuş gibi giyinirdik.

Annemin *aristokrat*lığından ödün verip ev işi yaptığı babamın gözünden kaçmazdı.

"Gene mi?" diye hırıldardı sertçe.

Annem zarifçe gülümser, babamın elini tutup yüzünü okşar, tek kelime etmezdi.

Babam da konuşmaz, bu sevgi gösterisi karşısında kendini tutardı. Ama yine de içinde bir fırtına kopmaya başlar, odasına çıkıp uzun uzun düşünürdü.

İkisi de inatçıydı.

Babam inatçı bir *aristokrat*.

Annem inatçı bir *demokrat*.

Ve sonuna kadar, ne babam annemin *demokrat*lığıyla ne de annem babamın *aristokrat*lığıyla uzlaşabildi.

***

Annem babamın İstanbul'da bir "*dost*"u olduğunu bilirdi ama bu konuda gönlü rahattı. Kocasına karşı ilgisiz olduğundan değil, onu çok sevdiğinden...

O, babamı hatalarıyla seviyor:

"Erkek adamdır, gönlü rahat durmaz." diye düşünüyordu.

Babamın ölümünden sonra işlere büyük abim bakmaya başladı. Artık İstanbul'a ve Karadeniz'in liman kentlerine o seyahat ediyordu.

Bu seyahatlerden birinde, annem, rahmetli kocasının İstanbul'daki yavuklusuna verilmek üzere bir bohça hazırladı. Bohçayı abime verirken gözyaşlarını tutamayıp hıçkırıklara boğuldu. Onu ağlatan İstanbul'daki kadının varlığı değil, babamın artık yaşamıyor olmasıydı.

"*Sağ* olaydı da binlercesini seveydi..." diye düşünüyor, babamın hatıralarından biri olarak gördüğü bu kadına saygı duyulmasını istiyordu.

İstanbul'daki kadıncağız babamın ölüm haberini abimden almış, annemin bohçasını gözyaşları içinde kabul etmişti.

İki kadın da kalplerini titreten, dudaklarından sevdanın özünü emen adam için ağlıyorlardı.

Abim döndüğünde onun evinde yaşadıklarını anlattı. Kadın, abimi görünce hemen tanıyıp kucaklamış, öpüp ağlamıştı.

"İnce, *boy*lu *bos*lu bir kadındı, saçları uzundu. Kahverengi gözleri, Rum kadınları gibi güzel bir burnu, boynunda da siyah beni vardı."

Annem abimin anlattıklarını heyecanla dinliyor, bir yandan da:

"*Masum*, yetim kaldı." diyerek gözyaşı döküyordu.

Annemin sevgi anlayışının derinliğini bugün dahi kavrayabilmiş değilim. Üzerine düşündüğümde, o derinlik başımı döndürüyor, kalp atışlarımı hızlandırıyor.

Annem tahsilli bir kadın değildi, eğitimi İncil'den öteye hiç geçmedi. İncil'i okuyarak kalbini sevgiyle doldurmuş, sonsuz huzuru bulmuştu.

Kadın severse ruhunda bir dağın ağırlığını bile taşıyabilir.

***

Pazar günleri öğleyin, diğer günlerse akşamları, odanın bir köşesinde bağdaş kurup İncil okumak annemin en büyük mutluluğuydu. O, önce ölmüş babamın ruhu, sonra da gurbetteki abilerim için okurdu.

"Kevorkum için bir bab İncil okuyayım."

Sayfayı açar açmaz, daha okumaya başlamadan, parlak kahverengi gözleri yaşlarla dolar, bir müddet sonra:

"Bir bab da Levonum için okuyayım."

Bu görüntü karşısında ruhumuzu garip bir ürperti sarardı. Annem gözümüzde tamamen farklılaşır, bambaşka bir kadın oluverirdi.

Sesli okuması bittikten sonra sessizce dua etmeye başlardı.

Annem, İncil'deki önemli kişiler veya olaylarla ilgili sorulara kendince açıklamalar getirirdi.

Bir gün *sedir*de uzanmıştım, yarı uyanıktım. Annem dikiş dikiyor, büyük yengem ise yüksek sesle İncil okuyordu. Bir ara yengem okumayı kesip anneme döndü:

"Anne, sana bir şey soracağım. İncil'de yılanın Havva'yı kandırdığı, Havva'nın elmayı yılanın sözüne aldanarak yediği, sonra o elmayı Adem'e de yedirdiği, Tanrı'nın da ikisini

cezalandırıp cennetten kovduğu yazılmış. Ben bu bölümden hiçbir şey anlamıyorum."

"Aman gelin, *sus*! *Çocuk* duyacak."

Annem gözüyle beni işaret ediyordu. O ana kadar yarı uykulu yarı uyanıktım ama annemin uyarısı dikkatimi çekince uykum açıldı.

Annem biraz bekledi, uyuduğumdan emin olunca yılanın hikâyesini anlatmaya başladı.

"Gelin *oğul*, iki çocuğun var *amma daha* çok gençsin ve bir şey bilmiyorsun. Neden kadınlara yüz verilmez, kilisede *horana** çıkmalarına izin verilmez sanıyorsun? Kadın cinsi bu dünyada çok günah işlemiştir, bir sürü günah kadınların omzundadır da ondan. Ben şimdi sana o hikâyeyi anlatacağım ama sen kimseye bahsetme. Havva evlenmeden hamile kalmış, bu durum Tanrı'nın hiç hoşuna gitmemiş, çünkü *daha* evlenmelerine izin vermemiş. Havva'nın sabretmeyip Adem'in koynuna girmesine çok kızmış. Onları lanetlemiş, cennetten de kovmuş. Yılan, kadının içindeki ateştir; kadın kuyruk sallamadan, erkeğin kadına el sürdüğü görülmüş müdür? Gözü *kör* olsun Havva'nın, evlenmeden Adem'in koynuna girdi de hamile kaldı. Tüm kadınları da kendiyle beraber ateşe attı. Biraz sabredeydi, Tanrı evlenmelerine izin verirdi, o zaman kocasının koynuna girerdi. *Zaten* dünyada bir kendi bir de Adem vardı, onu elinden alacak başka kadın yoktu ki."

Gelin büsbütün şaşırmıştı: "Yaaa..."

Annem sözünü "Laf aramızda, Havva *namus*suz bir kadınmış!" diye bitirdi.

***

* ***horan:*** Ermi: Sunak.

Hiç unutmam, bir gün istemeden anneciğimi korkutmuştum.

Yazdı, sıcaktan bunalmıştım. Serinlemek için evin karanlık bodrumuna indim ve orada uyuklamaya başladım. Ne kadar uyumuşum bilmiyorum, bir süre sonra biri merdivenlerden inmeye başladı. Gözlerimi açtım ve onu izlemeye koyuldum. Aşağı inen, karanlıkta beni fark edince birden haykırdı ve yere yığıldı, bayılmıştı. Hemen yanına koştum, herkes bodruma toplandı.

Yerde baygın yatan annemdi. Kucaklayıp yatak odasına götürdük. Çeşit çeşit damlayla güçbela ayılttık. Perişan haldeydi, korku dolu gözlerini üzerimizde gezdiriyor, belli ki babamı arıyordu. Tam o sırada büyük abim geldi, annemin başını ellerinin arasına alıp sordu:

"Ne oldu?"

Annemin dili nihayet çözüldü:

"Bodrumda şeytan vardı." diye fısıldadı. "Gözleri ateş gibi parlıyordu."

Büyük abim korkudan titredi. Çünkü anneme kötü bir şey olduğunu, aklını yitirdiğini sanmıştı. Fakat ben meseleyi anında çözdüm. Anneme yaklaştım, başımı mis gibi kokan göğsüne yasladım, ağlamaya başladım.

"Bodrumda şeytan yoktu anne, orada yatan bendim."

Yaşadığı onca korkuya rağmen annemin dudaklarında bir gülümseme belirdi, bana sarıldı.

"Şeytan gibi gözlerin var." deyip şefkatle saçlarımı okşadı.

***

Akşam yukarı çıktım ve annemin yanında yattım.

Gündüzki olaydan sonra içim hâlâ rahat değildi. Sabaha kadar ona sımsıkı sarılıp uyudum.

Sabah uyandığımda annemin gözlerinin içine baktım ve kendimi o parıltıya bıraktım, onun gülümsemesiyle içime huzur doldu.

***

Annem sağlıklı, çalışkan ve güzel bir kadındı. Onu her anımsadığımda bahçemizdeki selvi ağacı gelir aklıma.

O, su dolu çamaşır teknesini hiç şikâyet etmeden kaldırıp dökerdi. Ağır bir şey taşıyacağı zaman hiç kimseyi yardıma çağırmaz, her işi kendi kendine, küçük bir dal taşıyormuş gibi rahatlıkla yapardı.

Çalışmayı hamileyken bile kesmez, doğumdan ancak yarım saat önce bırakırdı. Öyle zamanlarda yüzünde yavaş yavaş sancıların verdiği bir acı belirirdi. Sonra yine gülümser, böğürlerini tuta tuta yürür ve bir süre sonra bizlerden, yani çocuklarından birini doğururdu. Kardeşlerimden bir ikisinin, daha ayakları ana rahmindeyken feryadı bastıkları söylenirdi. Hareketli, sağlıklı bebeklerdi, o kadar tombullardı ki çatlayacaklarından korkulurdu. Hatta o bebelerden birinin bu yüzden sadece iki ay yaşadığı anlatılırdı.

Annemin sütü çok boldu. Biz, sütü olmayan annelere gider, bebeklerini anneme emzirtmeleri için ricada bulunurduk.

Üç dört yaşına kadar annemin kucağında meme emdim. Annemin göğüsleri beyaz, mis gibi, güzel kokuluydu, uçları koyu ve bereketliydi. Doyumsuzca, şapırtılar çıkartarak meme emer ve ağzımı o yoğun sütle doldururdum. Minik burun deliklerim kapanır da nefes alamam diye annem bir parmağıyla memesine bastırırdı.

Anne, biz senin güneş kadar derin vücudunun sütünü içerken duyduğun analık gururunu hatırlıyorum.

Anne, yeni çıkmış sivri dişlerimizle memelerinin uçları-

nı ısırıp canını yaktığımızda kahverengi gözlerinde beliren acıyı hatırlıyorum.

Anne, hiçbir kucak senin şefkatli lirin gibi sallamadı beni.

Anne sonsuzluk, tazelik, parlaklık şiiridir, gökyüzünün mavi kırlarında yetişen altın ağaçtır.

Bugün, haylazlıklarım yüzünden annemin gözyaşı döktüğünü hatırlayıp vicdan azabı çekiyorum. Biri beni yaptığım bütün haylazlıklar için iyice benzetsin, böylece pişman ruhum rahatlasın, acı çeken vicdanım huzur bulsun istiyorum.

Devasa kollu kıpkırmızı bir günbatımı iniyor üstüme.

Rüzgârlar ağıt yakıyor, dünya soğuk.

Kapatın dünyaya kapıları.

Annem mavi dağlarda yükselen güneşin içinden bana gülümsüyor, güneş ışınlarında saçının buklelerini görüyor, sesini duyuyorum.

"Kederini bana ver bebeğim, bağrımdan kopan şarkım. Baharda coşuver, neşe dolu baharım. Yeşil ovalarda alabildiğine koş, nazlı geyiğim. Köpüklü dalgaların üzerinden akıver, emzirdiğim süt gibi duru olsun gülüşün. Dünya sıcacık çocuğum, benim göğe uzanan ağacım, neşem, aşkım."

Ve kocaman bir güneş, altın sarısı kollarını ruhumun sessiz kıyılarına uzatarak doğuyor.

Bir neşe yayılıyor her yana.

Güneşte onun sesini duyuyorum.

Güneş, kahverengi gözleri ve altın sarısı saçlarıyla annemin ta kendisi. Altın tınılı şarkısı yeşilliklere dökülüyor.

Tüm bahçeler, tüm çiçekler, yeşillikler, annemin sevgi dolu yüreğini fısıldıyor.

Annemin lezzetli sütü gibi yoğun gül kokusunu içiyorum.

Huzur dolu, serin, yıldızlı ve engin bir gece iniyor.

Annem güneşle birlikte kayboluyor.

Annemin sesi, güneşin yakut flütünden yine süzülecek. Sabahı bekliyorum...

IV

Annemin onca yumuşak başlılığına karşın dedem çok sert bir adamdı. Herkesle didişir, gerekirse senelerce küs kalıp konuşmazdı. Tembeldi, hayatı boyunca hiçbir iş yapmamış, babasının mirasıyla yaşamış, mirasın büyük bir kısmını bir inat uğruna avukatlara yedirmiş, kalan parayı da çarçur edip bitirmiş, çocukları büyüyünce bu kez onların sırtından geçinmeye başlamıştı.

Sabahları –ola ki– pazara giderse neler alacağını bir kâğıda yazardı. Bu liste hepi topu bir iki kalemden ibaret olurdu: İki *okka* şeker, 25 *dirhem zencefil*, bir şişe sirke ve ekmek... Dedem buncağız işi önemli sayardı.

"Bana tembel diyorlar, bu yaptığım iş değil mi?" der, elindeki listeyi gösterirdi.

Ata binip bağa gitmeyi de işten sayardı. Orada bekçiye galiz küfürler savururdu. Kiliseye gitmek, dua etmek, *derdere** küfretmek de onun için işti; kabahat büyüdükçe yaptığı işin değerinin de arttığına inanıyordu.

Akrabalarını ve ahbaplarını asla isimleriyle çağırmaz, onlara dağarcığındaki bitip tükenmeyen sıfatlardan birini yakıştırırdı: "İt, *köpek*, kara kedi, sapsız, tilki kuyruğu, şeytan burunlu, *kel*, *pis*, boşboğaz, daltaşak, *patlak*, *kör*..." Mesela benden, "bizim mavi köpek" diye bahsederdi.

Papaz, *hacı* Arakel *ağa*nın kilisede olduğunu görürse duayı kısa kesemezdi. Bir keresinde buna yeltendi ama dedem duaya onun bıraktığı yerden devam etti. Papaz kulak asmayınca dedem sesini iyice yükseltti. Ayin bitti ama sürtüşme bitmedi, dedem papazın kiliseden çıkmasını bekledi:

"*Eğer* din adamı olmasaydın ayağımın altına alırdım seni, köpoğlu köpek!"

O, çanı yeterince uzun çalmadığını düşündüğü için *jamgoça**, kilisenin ortasındaki kandil çabuk söndüğü için *lusarara** küfrederdi. Daha neler neler... Eve dönünce, ayinden önce bir şey yiyip yemediğimizi* anlamak için ağzımızı koklar, her birimizi yanına çağırıp, "Hoh yap!" derdi.

---

* ***derder:*** [*der*: Erm. sahip, efendi.] Halk ağzında papaz.

* ***jamgoç:*** [Erm. "ayine çağıran" *jam*: ayin, dua – *goç*: çağrı] Kilisede çeşitli işleri gören ve çanı çalan kimse, zangoç.

* ***lusarar:*** [*Erm.* "ışık yapan"] Kilisenin temizliği, düzeni, aydınlatılması vb. işlerine bakan ilgili.

* **ayinden önce...:** Hıristiyanlıkta, cemaate İsa'nın vücudunu ve kanını simgeleyen şaraba batırılmış ekmek –komünyon– verilmesi önemli bir ritüeldir. Burada, pazar ayininde, kömünyon almadan önce bir şey yememiş olmak gereğine atıf yapılıyor.

"Hoh" yapar ve birer tokat yerdik. Hangimiz ayin sonuna kadar bir şey yemeden durabilirdik ki?

Karnabaharı meyve gibi doğrayıp çiğ çiğ yerdik, çok lezzetli olurdu.

Bir keresinde hizmetkâr çarşıdan karnabahar almıştı. Bartev dayım karnabahardan bir parça koparıp yemek istedi. Dedem onu "Sofraya gelmeden yiyemezsin!" diye azarladı ve eline vurdu. Karnabahar doğranıp sofraya geldiğinde, bu defa dayım yemek istemedi. Dedem ısrar ettikçe dayım diretti. İyice sinirlenen dedem biraz karnabahar alıp dayımın ağzına zorla soktu ve kafasına vurmaya başladı.

"Gebersen de yiyeceksin!"

Bartev dayım, ağzında kocaman bir parça karnabahar, ağlamaya başladı.

Ninem:

"*Hacı ağa* bırak, çocuk yer. *Hacı ağa* bırak!" diye yalvarıyordu ama dedemin duracağı yoktu.

"Ağzının şapırtısını duyacağım!"

Sonunda Bartev dayım dayaktan kurtulabilmek için ağlaya ağlaya karnabaharı yedi. Dedem de onun ağzından çıkan şapırtıyı duyup rahatladı.

Dedemin bıyıkları neredeyse kulaklarına varıyordu. Aynanın karşısına geçip bıyıklarını büyük bir gururla seyreder, uçlarını bir güzel burmadan aynanın önünden ayrılmazdı.

Mektup zarflarını mutlaka makasla açmak gibi bir alışkanlığı vardı. Ninem sabırsızlıkla, bazen de yaşlı gözlerle Amerika'daki çocuklarından gelen mektubun okunmasını beklediği halde, dedem makas bulana kadar zarfı açmazdı, is-

terse günlerce bulamasın. Zarfı açtıktan sonra da uzun uzun gözlüğünü temizler, sigarasını sarar, kül tablasını getirip önüne koyar, bir kadeh rakı içer, aksırır tıksırır ve nihayet okumaya başlardı. Başlardı ama öyle yüksek sesle değil, önce yalnız kendisi için. "Ne yazdığını anlamak için böyle okuyorum." der, en sonunda yüksek sesle okumaya başlardı.

Ninem bu eziyetin bitmesini sabırsızlıkla beklerken dedem ona:

"Git yemeğini pişir, sonra gel!" derdi.

Ninem ufak tefek bir kadındı. Kocaman siyah gözleri vardı, bembeyaz elleri yumuşacıktı. Hep gülerdi, her zaman sakindi ve çok titizdi. Yıkadığı çamaşırların mis kokusuna bayılırdık. Huzur veren sohbetinin tadına doyum olmazdı.

Yazın bahçeye bakan balkonda oturmayı çok severdi. Bahçenin aşağısından bir su döne döne akar, tepelerden vadilere, oradan da ovaya inerdi. Hura Dağı'ndan serin rüzgârlar esip de ağaçların yaprakları titreştiğinde ninem mutlu olurdu:

"Ohh, kaynağını seveyim."

Bu iki zıt karakterli insanın nasıl olup da kırk bir sene birlikte yaşadıklarının sırrı, yüzyıllardır hüküm süren ve kadına "Kocana itaat et!" diye emreden aşağılık törede gizliydi.

Dedem bir gece hepimizi uykumuzdan kaldırdı, ambara götürdü ve zemini kazmamızı söyledi. Rüyasında, bir *arşın* derinlikte gömülü bir küp altın görmüştü. Sert toprağı kazmaya başladık, gerçekten de bir *arşın* derinlikten bir küp çıktı. Dedem küpü görünce sevinçten kendini kaybedip bayıldı. On kişi dedemi üst kattaki yatak odasına güçbela taşıdık. Düşmesin diye bir kolundan da ben tutmuştum, o kol

bile benim için çok ağırdı. Dedem sabaha karşı kendine geldi, kendine gelir gelmez de küpü istedi. Getirdiler. Küp bomboştu. Dedem manzarayı görünce gene bayıldı ve bu kez ayılması daha uzun sürdü, doktor çağırmak zorunda kaldık.

Dedem hayatı boyunca hiçbir hatasını kabul etmedi. Hiç hata yapmadığına inanıyordu. Ninem bitmek bilmeyen tartışmalarından, anlamsız inatlarından dem vurduğunda, o:

"*Eğer* dünyaya bir daha gelirsem, gene aynı şeyleri yaparım." diyordu.

Hiç kimseye fikrini sormazdı ama bütün tanıdıklarının gelip kendisine danışmalarını isterdi. Dedemin böyle düşünmek için dayanağı neydi? Akıllı mıydı? Hayır. *Hacı* Arakel *ağa*ydı, o kadar. Peki *hacı* Arakel *ağa* nasıl biriydi? Tamamıyla boş biri. Kibri çocukluğundan, şımartılmış zengin çocuğu oluşundan ileri geliyordu ve bu yaldızlı kibir alışkanlığını hâlâ devam ettiriyordu.

Biri kazara herhangi bir konuda akıl verecek olsa, dedem, içinden fikrin doğru olduğunu kabul etse bile o doğrultuda davranmazdı. Ne yani, koskoca *hacı* Arakel *ağa* başkalarının lafını mı dinleyecekti?

Bir gün dedem duvara bir şey asmak için merdivene çıkmış, çivi çakıyordu. Ninem çivinin sağlam çakılmasını istiyordu ama dedemin huyunu iyi bildiğinden çiviye çok sert vurmamasını söyledi. Dedem zaten her zaman söylenenin tersini yapıyordu, çiviye bütün gücüyle vurdu, çivi duvara adeta gömüldü. Ninem istediğini yaptırmıştı, kıs kıs gülüyordu.

Ninem, yazı geçirmek için havası suyu güzel bir yere git-

mek istediğinde, daha kışın ortasında orayı kötülemeye başlardı:

"Aman, ne biçim yerlere gidiyorlar, insan sıcaktan haşlanır orada!"

Yazın dedem ninemi mutlaka o kötülenen yere götürür, böylece ninemin arzusu yerine gelmiş olurdu.

Dedemin çelik gibi inadını ninem daima bu *metod*la kırardı.

V

Bir de yaşlı halam vardı.

Ölü evinde, düğünlerde, kavga ve dedikoduların içinde, çarşıda, damda, çeşmede, bahçede, hasta başında, iş gören kadınların ayakları altında, miras bölüşümünde, nişanlarda, sözlerde... Onu her yerde görebilirdiniz.

Ömrü boyunca kimseyi sevmemişti. Mart ayını erkeksiz geçirdiği için tüylerini dikip damlarda kavga aranan dişi bir kediye benziyordu.

Halam bir değil altmış beş mart ayını erkeksiz geçirmişti. Evde, sokakta her şeye düşmanca davranırdı, öfke doluydu. Vücudunun her yerinden öfke fışkırıyordu.

Kışın topallar, yazın dimdik yürürdü.

Bir gün anneme:

"Halamın kemikleri nasıl oluyor da yazın düzelip kışın eğiliyor?" diye sordum.

"Sinirler kışın soğuktan çeker, yazın gevşer."

Sinir... Halamın bütün varlığı bundan ibaretti.

Vücudu kara kuru, saçları kısa ve seyrekti. Gözleri karanlık gece gibi dipsizdi. Elleri kalın, şişkin damarlı, parmakları uzundu. Göğsü içeri göçmüştü. Karnı yok gibiydi, bacakları göğsünün hemen altından başlıyordu sanki, zaten bacakları da kısacıktı. Omuzlarının üzerinde boyun değil sivri başı duruyordu. Daima kısık gözlerinin altında, üst taraftan bastırılıp aşağı eğilmiş gibi duran burnu ayda bir kızarır, iltihaplanır, sararır ve sonunda akmaya başlardı.

Ağzının sabit bir şekli yoktu. Evde bizimle birlikteyken başka, misafir varken başka, babamın yanındayken bambaşka şekiller alırdı. Dedikodu yaparken büyür, kocaman olurdu. Bir uyumaya görsün, ağzı ona ait olmaktan çıkar, bir sürü şeyin girip çıktığı harabe bir çukura dönerdi. Bu harabe çukurun içindeki üç diş, karaya vurup parçalanmış gemi serenleri gibi dururdu.

Elbiseleri hep eskiydi ve o, paçavralarıyla çok mutluydu.

Müsrifliğin her türlüsüne karşıydı.

İyi giyinenlerden, özellikle de güzel kadınlardan nefret ederdi.

Halamın yamalarını, rengi atmış paltosunu, rengârenk gömleğini ve sersem bir İngiliz'in antika elişi diye satın almak istediği şalını hiç unutmuyorum.

***

Halamın, içine üç kişinin diz kırarak oturabileceği kocaman ceviz bir sandığı vardı.

O sandıkta elli senelik ipek elbiseler, ayakkabılar, renk renk düğmeler, birbirine dolanmış iplikler, yüz havluları, masa örtüleri, çoraplar, şapkalar, külotlar, gömlekler, iğneler, topluiğneler, çeşit çeşit kumaş parçaları, eski altınlar, inciler, mücevherler, küçük halılar, gümüş bir tas, *çubuk*lar, tesbihler, kemerler, kolonya şişeleri, fotoğraflar, çerçeveler, eski paralar, altın saplı kalemler, mürekkep hokkaları, İnciller, Kudüs'ten gelme haçlar, *fes* püsküllleri, yüksükler ve bunun gibi daha neler neler vardı.

Oysa halam paçavra elbiseler, otuz senedir yama gördüğü için kalınlaşmış, hiçbir ayakkabıya sığmayan çoraplar giyerdi.

***

Yıllar önce Nazar *ağa* adında biri onunla evlenmek istemiş ancak halam reddetmiş, sonra da pişman olmuştu:

"O *vakitler* ne *ahmak*mışım, o adamı almadım, alsaydım evimin *hanım hatun*u olacaktım. Aah ah..."

Gözyaşları buruşuk yanaklarından aşağı süzülürdü.

Nazar *ağa* yaz kış üstünden dökülen bir yağmurluk giyer, yağlı bir *fes* takardı. Saçları seyrek ve dikti. Gözleri şaşıydı. Yürüyüşü, sahibinin beceriksizliği yüzünden yükünün ağırlığı kuyruksokumuna binen bir eşeğin yokuş çıkışına benzerdi.

Oysa halamın gözünde Nazar *ağa* bambaşkaydı:

"Ne adam ama... *Boy*u *bos*u yerinde, oturup kalkmasını bilen, ölçülü konuşan, sakin. Karısına bir Elmas deyişi var ki bir Elmas daha çıkıyor ağzından. Hali vakti yerinde, işinin ehli..."

Nazar *ağa*nın pazarın bir köşesinde küçük bir kulübesi vardı. Orada arzuhalcilik yapar, askerlerin mektuplarını yazardı. Bu "yazıhane"nin tüm eşyası, harap bir masa, iplerle tutturulmuş bir iskemle, içi kıl dolu bir mürekkep hokkası,

birkaç kamış kalem, toprak bir testi, tozlu mu tozlu, saydamlığını kaybetmiş bir bardak ve hiç kullanılmadığı için örümcek yuvasına dönmüş bir süpürgeden ibaretti.

Nazar *ağa* miras ve boşanma davaları için dilekçe yazardı. Bu dilekçeleri kalın bir kitaptan kopyalar, yalnızca isimleri ve tarihleri değiştirirdi. Mektup için on *para*, dilekçe için altmış *para* alırdı.

Acaba Nazar *ağa* halamı hiç aklından geçirmiş miydi? Hiç sanmıyorum, çünkü her akşam bizim kapının önünden geçmesine rağmen bir gün olsun başını kaldırıp halama bakmamıştı.

Bir keresinde anneme halamla Nazar *ağa* arasında bir şey geçip geçmediğini sordum.

"İyi hatırlamıyorum oğlum, yıllar önce öyle bir söz oldu ama sadece lafta kaldı."

***

Hamama evin kadınlarıyla birlikte giderdim.

Hamamlardan hâlâ hoşlanmam; kil kokusu, buhar, insana baygınlık veren, şır şır akan sıcak su ve etli butlu kadınlar gelir gözümün önüne.

Halam hamamda vaktini sırf yıkanmakla geçirmezdi. Hamamdan sonra yapacağı dedikodulara malzeme sağlamak için yeni serpilmiş genç kızları seyrederdi. Saatlerce topuk taşıyla vücudunu ovalar, hamamotu sürünür, sonunda yorgun düşer, hamamdan çıktığında kapı kapı dolaşıp dedikodu yapmaya takati kalmazdı.

Ama ertesi gün halamın günü olurdu. Çenesini yağlar, antika şalını başına sarar, doğruca komşu ziyaretlerine başlardı.

İlk durağı Yeğis *hanım*, gölgesinden bile korkan, evinin perdeleri sıkı sıkıya kapalı, "dedikodu yapıyor" demesinler

diye başkalarının adını bile ağzına almayan bir kadındı. Kırk yaşında bir oğlu, otuz beş yaşında bir kızı vardı. Laf lakırdı olmasın diye oğlunu evlendirmemişti, kızını ise gören olmamıştı ki istesin.

Kızcağız senede bir kere dışarı çıkardı, o da kiliseye gitmek için. *Vernadun*un* en arka sırasında durur, peçeyle örttüğü yüzünde sadece burnu ve gözleri görünürdü.

Halam, Yeğis *hanım*ın, oğluna Kuvar *hanım*ın kızını düşündüğünü seziyor, hamamda çıplak gördüğü kızın dedikodusunu yapıp duruyordu.

"Sırtında iki bıçak izi var, kim bilir ne hastalıklar geçirmiştir. Sakın ha Sımpatın için düşünmeyesin!"

Yeğis *hanım*:

"Sımpatımın evlenmeye niyeti yok *hâlâ*." dese de halam üstelerdi:

"Söylemedi deme."

Sonra, sıra başka bir eve gelirdi:

"Hazarhan *hanım*ın kızı bacaklarına ilaç sürüyordu, bir hastalığı var *elbet*."

Başka bir yerde, başka bir kız için:

"Yüzü fena değil ama vücudu kuru, tıpkı ben!"

Bir başkası için:

"Vücudunda erkek gibi tüy var, midem bulandı vallahi!"

İşte böyle, halam bıkıp usanmadan, nefes bile almadan dedikodu yapardı.

Bir gün hamamda, Oğaper *hatun* annemden izin alıp bizim bulunduğumuz bölmeye geçti ve bir köşede yıkanmaya başladı.

---

* ***vernadun:*** [*Ermn.* "yukarı ev"] Kilisenin hemen girişinde, eskiden kadınlara ayrılan, şimdilerde ise orgun bulunduğu ve kilise korosunun kullandığı balkon.

Annemin dışarı çıktığı bir ara, halam kadının bölmeyi derhal terk etmesini istedi.

Oğaper *hatun* durumu açıklamak istedi:

"Varter *hatun*, Markırit *hanım* bana izin verdi."

Halam inatçıydı:

"*Hanım manım* tanımam, dışarı çık!"

Oğaper *hatun* çok sinirlenmişti, aslında o da sakin bir kadın sayılmazdı, böylece söz dalaşı başladı:

"Git!"

"Gitmem!"

"Köpeksin!"

"*Hâlâ* havlıyorsun!"

Oğaper'in sülalesi de toplanınca –traji– komedya perdesi açılmış oldu.

Oğaper ile birkaç akrabası peştemalları bellerinden çözüp hamam *tas*larına sardılar ve halamı ortalarına alıp vurmaya başladılar.

Tombul kadın memeleri, havlayan yavru köpeklerin başları gibi yukarı aşağı sallanıyordu.

Kadınlardan birinin ayağı kaydı ve boylu boyunca yere serildi, etleri ezilmişti ama o daha da kudurmuş bir halde ayağa kalktı.

Halam *tas* darbelerine tabureyle karşı koyuyor, vururken diz ve ayakları hedef alıyordu. Darbe yiyenler çığlık atarak bayılıyorlardı. Halam son bir gayretle tabureyi fırlattı, Oğaper'in bir göğsünü yardıktan sonra kendisi de bayıldı. Annem yetişip kavgayı ayırdı. Hemen giyindim ve halamı eve götürmek için bir araba çağırdım.

VI

Evimizin baş hizmetkârının adı Krikor'du, biz ona kısaca Koko derdik.

Koko evin dışından insanlara, komşularımıza göre salt bir hizmetkârdı ama bizim için, babamın tabiriyle, evimizin *direktörü*ydü.

Koko orta boylu, kan oturmuş kırmızı gözleri, geniş güçlü omuzları, koca ayakları olan, ağır hareket eden bir adamdı. Fesine doladığı *çit* alnının yarısını kaplardı. Pazardan eve sebze ve et taşır, bahçeyle ilgilenir, kuyudan su çeker, hamama *bohça* taşır, kışın damdaki karları kürer, gübreciyle pazarlık keser, et döver, evin bütün işini görürdü.

Bu işler haricinde, yine *direktör* sıfatıyla, eve gelen misafirler arasında ayrım yapar, sevmediklerine açık açık:

"Senin *sıfatın* bana pek *hoş* gelmiyor, buralarda çok sürtme." derdi.

Babam onu sadece kendi işleriyle ilgilenmesi, "başkasının işine burnunu sokmaması" için defalarca uyarmıştı ama Koko ısrarla burnunun dikine giderdi, zira bizim evle ilgili her şeyin kendi ilgi alanına girdiğini düşünüyordu.

Babam, Koko'nun pek tutmadığı tiplerden birini, mesela Mardiros *efendi*yi tavla oynamaya çağırttığında, Koko, babama karşı gelmek istemediğinden gider *pazar*da biraz dolaşır, Mardiros *efendi*ye uğramadan geri gelirdi.

Sonra babama, "Mardiros *efendi* evde yoktu." derdi.

Koko otuz beş yıldır bizim evdeydi. Bu uzun süre, evi tüm kalbiyle, tüm ruhuyla sahiplenme hakkını veriyordu ona. Evimizden kız almak isteyen Koko'ya da sormalıydı ve eğer eve gelin gelecekse Koko'nun da görüp beğenmesi gerekirdi.

Evin idaresi onun vicdanına ve aklına teslimdi. Koko bir taş parçası, bir yonga, bir patates veya bir baş soğan için ince ince düşünürdü.

Bir gün babam boya badana için eve ustalar gönderdi. Koko, kendisine sorulmadan böyle bir işe kalkışılmasına çok kızdı. Sorup soruşturmaya başlayınca da işin aslında daha ucuza yaptırılabileceğini gördü. Biraz düşünüp, kesin kararını verdi. Babamın yaptığı ilk anlaşmayı yok sayıp ustaları geri yolladı ve daha ucuza anlaştığı başkalarını çağırdı.

Baharda, inek ha babam böğürmeye, geceleri insanları uyutmamaya başladı. Bunun üzerine babam, Koko'dan meseleye bir çözüm bulmasını istedi.

Koko sigarasından derin bir nefes çekti, keyifle:

"*Hacı efendi* bırak da biraz azsın."

Birkaç gün sonra hayvan artık yerinde duramaz olunca, Koko onu boğalarıyla meşhur Morenig köyüne götürdü.

Eve döndüklerinde inek rahatlamış, iyice sakinleşmişti. Koko hemen kümese girdi, taze bir yumurta aldı, sarısını ineğin alnına ve yüzüne sürdü. Bizim oralarda, bunun uğur getirdiğine inanılırdı.

Hiçbirimiz bağa girip bir şeyler toplama hakkına sahip değildik, bağın tek hâkimi Koko'ydu.

Bir yabancının bahçe çitini aşan meyve dolu dallara taş atması, kan dökülecek bir kavganın ilk kıvılcımı olurdu. Koko o kadar kudururdu ki ağzından köpükler çıkardı. Sonuçta gırtlak gırtlağa bir kapışma başlar, çok zaman Koko'nun ağzı burnu paramparça olurdu.

Annem Koko'nun bu haline çok acırdı:

"Bırak biraz toplayıp götürsünler, ses etme, o kadarıyla tükenmez ya meyveler!"

İşte o zaman Koko'nun gözlerinde şimşekler çakardı.

"*Hanım*!" derdi, "*Ya* ben ağaçların dibinde geberirim, *ya* onlar ağaçlardan uzak dururlar!"

Hiçbirimiz evimizi Koko kadar sevip, sahiplenmezdik.

Koko geceleri yatak odamıza gelir, lambayı söndürürken:

"Geç oldu, *hayde* yatın artık! Sabahleyin güneş göbeğinize varana kadar uyanmıyorsunuz!" derdi.

Sözünü dinlerdik, çünkü onun –tokat atma dahil– her şeye yetkisi vardı.

Her sonbahar kışlık erzak alımı için annemle tartışırlardı.

Annem ısrarla yağ, pirinç ya da başka bir erzağın daha fazla alınmasını söyler, Koko'ysa daha azında inat ederdi.

"Tutumlu olmak lazım, *hanım*."

Ve mutlaka Koko'nun dediği olurdu.

***

Koko evliydi ama karısı bizim evde değil köyde yaşıyordu. Orada küçük bir bahçeleri vardı. Kadın senede bir ya da iki kere köyden gelir, kendini yalnızca anneme ve evin küçüklerine gösterir, ayıp saydığından babama ya da büyük abime görünmezdi.

Yüzü pancar gibi kırmızıydı; toparlakça, kısa boyluydu. Birisi bir şey sorduğunda başını sallar veya kısacık cümlelerle cevap verirdi. Koko onunla hemen hemen hiç konuşmaz, yalnızca evi ya da işleri hakkında lüzumlu gördüğü şeyleri sorardı. Fazlasını konuşmayı ayıp sayarlardı.

Koko bazen sebepsiz yere sinirlenir, bağırıp çağırmaya, kap kacak kırmaya başlar, ineği tekmelerdi.

Babamla annem böyle durumlarda Koko'nun derdini hemen anlarlardı.

"Markırit, bu adam gene kudurmuş, gözleri *çatal* bakıyor. Köye yolla da rahatlasın gelsin."

Annem Koko'yu hemen ertesi gün eşek üstünde köye yollardı. Döndüğünde, Koko, olaylara daha sakin ve hoşgörüyle bakar, gözlerinin ifadesi tamamen değişirdi. Lambayı bütün gece açık bıraksak bile kızmaz, hatta bazen küçüklerden birini omzuna alıp dolaştırırdı. O zamanlar Koko'nun davranışlarındaki bu büyük değişimin sırrına dair hiçbir şey bilmiyordum.

Bir süre sonra, Koko yeniden asabileşmeye başlar, tokatları da sıklaşırsa, anneme gidip yalvarırdık:

"Ne olur Koko'yu köye yollayın, gene bizi dövmeye başladı!"

Annem hafifçe gülümser, bu defa babama dahi danışmadan Koko'yu köye yollardı. İşte o zaman çok sevinirdik, çünkü Koko hem birkaç gün evde olmayacak, hem de dönüşünde bize çok iyi davranacaktı.

Döndükten bir süre sonra Koko'nun gözleri tekrar *çatal* bakmaya başlar, sıkıntısı artardı:

"Anne, Koko'yu eve yollayın..."

"Çok işi var *oğul*, her zaman köye gitmek olur mu?"

"Ne olur! Yolla..."

Ve Koko yine gider, sakinleşip dönerdi.

Keyfinin yerinde olduğu günlerden birinde Koko hayatımı kurtardı, ya da en azından sakatlanmamı engelledi.

Evimiz yapılırken büyük salonun tavanına bir kitabe konmuştu:

Oğullarım
Hagop, Kevork ve Levon'dur
Evimin vârisleri.

O sıralarda ben henüz ortalarda olmadığım için kitabede adım yoktu; bu yüzden "evimin" vârisi de olamayacağımı düşünüyor, hayıflanıyordum. Bir gün kendi adımı da vârisler listesine eklemek için alt kattaki sacayağını gizlice yukarı taşıyıp üstüne çıktım. Daha adımı yazmaya fırsat bulamadan sacayak sallanmaya, yamulmaya başladı. Şükür ki kitabenin biraz ilerisinde kışın büyük lambayı astığımız demir çengel vardı. Çengeli tuttum, sacayak ayaklarımın altındaydı ama o durumda aşağı inmem mümkün değildi, demiri bırakırsam sacayak devrilecekti. Korkuyla bağırmaya başladım. Koko

acı acı haykırdığımı duyup derhal yukarı koştu, vaziyeti çabucak kavradı, hemen sacayağını ve beni tuttu, böylece korkmadan aşağı indim.

İner inmez de okkalı bir tokat yedim.

"Ne işin vardı yukarıda!"

O tokadı yediğim için memnundum.

Akşamleyin babam beni yanına çağırıp dizine oturttu:

"Söyle bakalım ne işin vardı sacayağın üzerinde?"

Bu şefkatli tavırdan etkilenip niyetimin ne olduğunu dürüstçe anlattım. Babam kahkahalarla gülmeye başladı.

"Hepinize söylüyorum, benim bütün varlığım bu küçük *yavru*mundur. Evi de ben öldükten sonra bu *yavru*ma veresiniz."

Babamın ölümünden seneler sonra, mirasının bölüştürülmesi söz konusu olduğunda ben orada değildim. Buna rağmen annem, babamın şakayla söylediği o sözü hatırlatıp evin kura çekilmeden bana bırakılmasını sağladı ve bu konuda hiçbir tartışmaya mahal vermedi. Sonuçta, kitabesinde adım geçmeyen o ev bana miras kaldı.

***

Babamın ölümünden sonra Koko evimize daha sınırsız, daha *mistik* bir aşkla bağlandı. Annemle ilişkisi aynı kaldı, ancak abilerimle arasındaki ilişki temelden değişmişti. Büyük abim değil ama diğer abilerim "Oğullarım... evimin vârisleri"ni daha derinden hissetmeye, Koko'ya bıyık altından gülmeye, idaresine başkaldırıp *direktör*lüğüyle dalga geçmeye başladılar.

Koko bütün bunları uzun süre duymazdan ve görmezden geldi, çünkü annem, "*Çocuk* onlar, kulak asma." diyordu.

Sonuçta Koko aşağılamalara daha fazla dayanamadı ve bir gün kardeşlerimden birini:

"Lan sümüklü, seni *enfiye* gibi burnuma çekerim!" diye azarladı.

Bu olay, özellikle Levon abimle arasının açılmasına sebep oldu.

Bir gün Levon okul arkadaşlarını bizim evde toplamıştı, eğleniyorlardı.

Koko, Levon'a bunca çocuğun salonda eğlenmesinin uygun olmadığını, bahçede eğlenmelerini söyledi, onlara iskemle ve şerbet getireceğine de söz verdi. Levon, sırf söyleyen Koko olduğu için bu fikre karşı çıktı.

"Gitmem!"

Yıllardır sözünün dinlendiği evde özellikle son zamanlarda otoritesinin çöktüğünü gören Koko, Levon'un inadını kırmak istedi ama annem yaklaşıp onu durdurdu:

"Kulak asma, bırak oynasınlar."

Koko bunun üzerine, "Belimi büken sensin *hanım*..." diye sızlandı.

Çocuklar salonda eğlencelerine devam ettiler. Eğlence dediğim, sigara içip izmaritleri yere atmak, halıları ters çevirmek, birbirlerine yastık fırlatmak ve nihayetinde aynayı kırmaktan başka bir şey değildi.

Koko annemi dinleyip uzun süre kendine tuttu, gürültüyü dinledi. Ama salonun altüst olduğunu hissettiği an yukarı çıktı ve çocukların hepsini kovdu.

Levon mahcup olmuştu, kendini güçsüz hissediyordu, dudaklarını kemirmeye başladı. Babam hayatta olsa bu mahcubiyete katlanabilirdi ama onun ölümünden sonra asla.

Levon "Ben bu evin sahiplerinden biriyim, hizmetkârın bana karışmaya hakkı yok!" diye gürlediğinde arkadaşları çoktan gitmişlerdi.

Koko altta kalmadı:

"Ben de sahiplerden biriyim!"

"Sen değilsin!"

"Öyleyim!"

Levon haykırdı:

"Bu evden gideceksin!"

Bu, Koko'nun otoritesine ilk gerçek başkaldırıydı.

Koko sustu. Cevap veremediği için değil, içi acıyla dolduğu için sustu. Kırk yıl boyunca sadakat, üstün bir dürüstlük ve gönül yüceliğiyle hizmet etmişti. Oysa şimdi, elinde büyüyen dünkü çocuk Levon'un hiç beklenmedik bir anda bu denli kabalaşması... Kalbi kırılmıştı, içinde bir deniz kadar büyüyen acı, damla damla gözlerine, yüzündeki her bir kıvrıma, her bir ize doldu taştı.

Levon yağıp gürlemeye devam ediyordu:

"Evden gidecek!"

Büyük abim Hagop, Levon'u susturmak istedi fakat Levon ona kitabeyi hatırlattı: "Oğullarım Hagop, Kevork ve Levon'dur evimin vârisleri."

Koko'nun sessiz kalarak soğukkanlılığını korumasından hoşnut olan annem işe karıştı bu defa. Önce olayın büyümemesi için Levon'u yatıştırmaya çalıştı, fakat bu durumdan güç alan Levon daha da kabalaştı.

"Oğlum, Koko bu evde senden yirmi üç yıl fazla yaşamıştır, sen daha dünkü çocuksun, eğer bu evin düzeni işine gelmiyorsa derhal çekip gidebilirsin!"

Levon sustu. Herkesin rengi atmıştı. Annem, evladını açıkça evden kovuyordu ve şaka yapmıyordu.

Levon sessizce salondan çıktı, annem konuşmasını sürdürdü:

"Koko bu evi hepimizden daha fazla düşünür, hepimizden de fazla eziyet çekmiştir, evin her bir taşı onun elini çok iyi

tanır. Bu adamı evden kovmaya kim cüret edebilir? Ayıp!"

Bu son söz sanki herkes içindi. Hepimiz başımızı eğdik. Büyük abim anneme yaklaşıp Levon hakkındaki yargısını yumuşatmak istedi.

Annem:

"Onu kovmuyorum ama eğer Koko'nun gitmesini istiyorsa, kendi gidecek!"

Bu sözlerden sonra Koko yaşlı gözlerle anneme yaklaşıp elini öptü:

"*Hanım*, Levon kalsın, ben giderim. Ben senden *razıyım*."

Annem çıkıştı:

"Koko, çocukla çocuk olma, kim ne derse desin, sen beni dinle."

Koko sessizce dışarı çıktı, mutfağa gidip *ocağın* ateşini üflemeye başladı.

Akşam yemeğinde Levon ortalarda yoktu.

Annem Levon'un evde olup olmadığıyla ilgilenmedi bile. Yemeğimizi hiç konuşmadan, üzgün üzgün yedik. Herkes tabağındakini çabucak bitirip yukarı çıkmaya bakıyordu. Yemekten sonra Koko, yalnızca babamın kullandığı ve onun ölümünden sonra hiç dokunulmayan büyük Çin fincanıyla anneme Türk kahvesi getirdi. Annem fincanı aldı, iri iri gözyaşları kocaman kahverengi gözlerinden aşağı süzüldü. Koko da ağlıyordu. Bu sessiz ve yürek yakan gözyaşlarına biz de katıldık.

Sessizliği annem bozdu:

"Bu evde hiçbir değişiklik olmayacak!"

Annem o kadar kesin konuşmuştu ki hepimiz ürperdik.

Ertesi sabah Levon uyanır uyanmaz bahçeye çıktı. Koko bahçedeki çiçekleri suluyordu.

Berrak, tertemiz, duru bir sabahtı.

Levon ağır ağır, önce biraz çekingen sonra kararlı bir şekilde Koko'ya yaklaşıp boynuna sarıldı. Koko kovayı hemen çimlere bıraktı, Levon'u kucaklayıp uzun uzun öptü, sevgiyle fısıldadı:

"*Yavrum*, benim güzel *yavrum*."

VII

Büyük abim Hagop'un, hurma ağacı görmemiş, toynakları güneyin sıcak kumlarına hiç değmemiş bir Arap atı vardı. Çiftliğimizde doğmuştu. Bu atın gözlerinin derinliklerinde güney manzaralarının esintisini görüyor, kişnemelerinde uçsuz bucaksız çöllere olan özlemini duyuyorduk.

Hagop ona "Maran" adını takmıştı. Simsiyah, parlak, pürüzsüz bir gövdesi vardı Maran'ın. Paçalarından üçü beyazdı, alnında da yumurta şeklinde akıtması vardı.

Maran hayatında yular görmemişti, çiftlikte özgürce dolaşır, yemek saatinde, bütün aile masanın etrafına dizildiğinde gelir, çenesini Hagop'un omzuna koyar ve şeker alana ka-

dar beklerdi. Ardından babamın omzuna, en son da anneminkine gelirdi sıra.

Annem sınırsız bir sevgiyle, yeni gelinlere özgü pırıltılı bir tebessümle son şekeri verir, sonra da bahçeye gönderirdi Maran'ı.

Maran ağzında şekeri kıtırdatarak uzaklaşır, kişneyerek bahçeye vardığını bildirirdi.

İşte bu kişnemede abim ayağa kalkar, mutluluktan kızararak, "Seveyim seni!" diye fısıldardı.

Hagop her gece uyanıp Maran'ın yanına gitmeli, onu okşayıp öpmeli, yatağa öyle dönmeliydi. Maran'ın odası –onun gecelediği yere ahır demek çok zordu– babamla annemin odasının altındaydı. Gecenin bir yarısı hafifçe Maran'ın sesi duyulduğunda, babam:

"Hagop sevdiğinin yanına gitti." derdi.

Hagop her pazar Maran'ı sürülmüş tarlalara götürüp serbest bırakırdı. Maran rüzgâr gibi koşar, sivri dalgalar gibi kayardı.

Şehirdeki gençler için, Maran'ı seyretmek büyük bir keyifti. Maran ovanın kenarına vardığında durur, parlak gözleriyle uzaklara, uzaklara bakardı. O büyüleyici hayvan ne hayal ederdi, kim bilir. Derken, süratle gelen bir dalga gibi geri döner, Hagop'un yanında dururdu. Hagop kollarını açar, onun boynuna sarılır, dudaklarını terlemiş tüylerine yaklaştırarak öperdi.

İnsanlar Maran için:

"Bulutların üzerinde uçuyor sanki." derlerdi.

Hagop, Maran'ı ovaya her götürdüğünde, dönüşte Koko mutlaka taze bir yumurta hazırlamış olurdu. Hagop o yumurtayı alır, kem gözlerden korunması için Maran'ın alnına sürerdi.

Hagop'un tüm uğraşı Maran'dı. Ortaöğrenimini bitirdiğinde babam yüksekokula gitmesini istemişti ama o Maran'ı yanında İstanbul'a, Bursa'ya veya Avrupa'ya götüremeyeceğinden bunu kabul etmemişti.

Hagop'un arkadaşları, akranları artık evde durmuyorlardı. İçlerindeki erkek uyanmıştı; her köşede, kapı aralarında, pencerelerde, kilisede, sokakta, hamamın kapısında kendilerine uygun kız arıyorlardı. Konuştukları tek şey, seslerini duyduklarında altüst oldukları *çarşaf*a bürünmüş o gizemli, *mistik* yaratıklar, kadınlardı.

Bazıları evlenmiş, çoluk çocuğa karışmıştı. Kimi nişanlıydı, kimi de gayri meşru ilişkileri nedeniyle çoktan gözden düşmüştü. Birkaçı da Maritsa'nın evinde basılmışlardı. Fakat Hagop Maran'ı seviyordu, bütün kalbini onunla doldurmuştu.

Hagop'un en mutlu günü, yanına bir çadır, bir döşek, pişirip taşırmak için gerekli birkaç alet alıp Maran'la otlağa gittiği gündü.

Otlakta tam üç ay Maran'la yan yana kalırlardı. Maran bütün gün taze ot yer, doyduktan sonra güneşin altında durur, hiç durmadan başını aşağı yukarı sallardı. Hagop çadırın gölgesinde oturup onu seyretmekten büyük mutluluk duyardı. Geceleyin Hagop çadırda uyurken, Maran gelip başını onun başına yaslardı.

Hagop saatlerce Maran'la konuşur, ona sorular sorar, cevaplar alır, güler, bazen şakayla azarlar ve bütün zamanını böyle geçirirdi.

"Maran, bugün iyi yedin mi?"

Maran kişnerdi.

"Çabucak eve gidelim."

Maran kuyruğunu yukarı savurur, başını sallardı.

"Hı, istemiyor musun? Daha kalmak mı istiyorsun?"

Maran, Hagop'un başındaki *fesi* dişlerinin arasına kıstırıp havaya fırlatırdı.

Böylece onlar, aralarında anlaşmazlık, tatsızlık olmayan iki samimi arkadaş gibi hiç durmadan sohbet ederlerdi.

Geceleri, Hagop çadırın önüne uzanır, gökyüzünü seyrederek şarkı söylerdi. Normalde yerinde duramayan Maran, hiç kıpırdamadan onu dinlerdi. Hagop şarkıyı bitirdiğinde Maran hüzünle başını eğerdi.

"Yine söyleyim mi, *ha* Maran?"

Lavantamın şişesi
İçinde menemşesi
Ben Maran'ı severim
Ciğerimin köşesi.

Ve hayat uzun, sonsuz bir sabah gibi kayıp gidiyordu.

Sonbaharın ortalarına doğru Hagop ve Maran eve dönerlerdi. Bu iki can dostu, babamla annem karşılardı. Hagop daha sağlıklı, büyümüş görünürdü gözümüze, üzüm salkımı gibi güneşten yanmış, üstüne başına çayırların taze çimen kokusu sinmiş olurdu. Maran ise semirmiş, güçlenmiş döner, daha parlak, ışıl ışıl gözlerle bakar, altın gibi çınlayan bir sesle kişnerdi.

Onlar, yanlarında uzak ovaların tazeliğini, yıldızların sesini getirirlerdi. Maran ilk kez kişnediğinde sessiz evimiz şenlenir, adeta altın bir örsten yıldızlar saçılırdı her yana.

Annem:

"*Hacı efendi*, evimiz *gene* ev oldu." derdi.

Evi ev yapan, Hagop ile onun çok sevgili, sesi bahçedeki ağaçların dallarına, tavana, evin her bir köşesine, her bir duvarına sinmiş, vazgeçilmez arkadaşı Maran'dı.

Hagop içinde bir bebeğin uyuduğu beşiği avlunun ortasına çeker, Maran'a:

"Hadi! Atla üzerinden." diye seslenirdi.

Maran şaha kalkar, kişner, beşiğin üzerinden hafifçe atlar, geri dönüp Hagop'un elini yalardı. Hagop da karşılık olarak Maran'ın alnındaki akıtmayı öperdi.

Maran havuzun kenarına gittiğinde, berrak suda kendi yansımasını görüp sıçrar, sonra tekrar bakar, yine sıçrardı. En sonunda yüzünü suya yaklaştırır, aksırarak suyu dalgalandırır, görüntü kaybolunca, suyun dibindeki rakibini yendiği için sevinirdi. Neşeyle kişneyerek bahçedeki kiraz ağaçlarına doğru atılır, bir ağaçtan öbürüne koşardı. Bütün bunları seyretmek bizi çok mutlu ederdi.

Hagop, bir yere misafirliğe gidip de uzun süre kalması gerektiğinde, arada, ev sahiplerine belli etmeden çiftliğe gelir, Maran'ı görüp dönerdi. Eğer misafirliğe gidip de arada çiftliğe dönmezse, annemin ona, Maran'ı bir an bile gözünün önünden ayırmayacağına, onunla çok yakından ilgileneceğine dair söz verdiğini anlardık.

Maran'ı da yanında götürürse –zaten genelde birlikte davet edilirlerdi, "ailecek" denir ya hani– hayvanın sağrısına bir yumurta koyar, öyle götürürdü. Maran yumurtayı düşürmemek için yürüyüşünü değiştirir, adeta süzülerek ilerlerdi. Sokakta, Maran'ın bu zor oyununu durup seyretmeyecek kimse yoktu.

İşte bu iki arkadaş, Hagop ve Maran, böyle yaşıyorlardı.

***

Bir gün Maran'ın ön ayağının üst kısmında bir şişlik belirdi. Çok küçük, belli belirsiz bir şişlikti ama kabarıp yara oldu, büyüdü ve iltihaplandı. Şehirde bir veteriner vardı ama onun elinden bir şey gelmedi. Doktorların her biri ayrı

bir şey söylüyor, yara büyüyor, iltihap daha da yayılıyordu.

Bu durum ilk başlarda Maran'ı etkilemedi, fakat hayvancağız sonradan yavaş yavaş gücünü ve gözlerindeki şafak parlaklığını kaybetti, altın çınlayışlı kişnemesinin yerini *akort*u bozuk sesler almaya başladı.

Hagop'un ruh hali de Maran'la birlikte değişiyordu, o da bahar neşesini kaybetti, parlak yüzüne keder çöktü. Babam ve annem endişelenmeye başladılar.

Babam, Sivas'ta meşhur bir veteriner olduğunu duyunca, gelip Maran'ı görmesi için ona telgraf çekti. Cevap hemen geldi, adam iki gün sonra yola çıkacaktı.

Hagop telgrafı okurken, acıyla gülümseyip gözyaşı döküyordu. Annem, *Herkül* gibi güçlü oğlunun boynuna sarıldı, onun gözyaşlarını silip fısıldadı:

"*Doktor* gelir iyileştirir, iyileştirmezse baban *Diyarbekir*'den *daha* iyisini getirir, ağlama *yavrum*."

Hagop "Maranım, Maranım..." diye inliyor, annemi öpüyor, ağlıyordu. Gözyaşları gözkapaklarından birer yıldız gibi kayıyordu.

Çokları Maran'ın göze geldiğini söyleyince annem sandığını açıp içinden büyük firuze bir taş çıkardı ve Maran'ın boynuna astı.

Veteriner gecikiyordu. Arabayla gelecekti, bu da en iyi ihtimalle sekiz günlük yol demekti.

Ve bir sabah Maran öldü.

Hepimiz Hagop'un etrafında toplanmıştık. Hagop gözyaşları içinde Maran'ın hayatını, günlerden bir gün Maran'la aralarında geçen bir konuşmayı, Maran'ın ona verdiği cevapları anlatıyordu.

Bir yabancı içeri girip anlatılanları duysa, yası tutulanın bir hayvan olduğunu kesinlikle anlayamazdı.

Annem Hagop'un yatağını kendi odasına taşıttı. Babamla birlikte diğer çocuklarını bir yana bıraktılar ve kaybettiği arkadaşının acısını bir nebze olsun hafifletebilmek için olanca şefkatlerini Hagop'a yönelttiler.

Hagop'u sadece ilk çocukları olduğu için değil, yaşça ondan pek büyük olmadıkları için de çok seviyorlardı. Annem on üç, babam ise on yedi yaş büyüktü Hagop'tan. Annem karnında Hagop'un ilk kımıldadığını hissettiğinde daha çocuktu. Bu yüzden hepimizden çok Hagop'la yakındı, onun var olmadığı zamanları hatırlamıyordu bile.

Maran'ın ölümü üzerinden bir ay geçmişti ama Hagop'un üzüntüsü giderek artıyordu.

Babam Hagop'un derdine yalnız iki şeyin deva olabileceğine inanıyordu: Seyahat yahut evlilik.

Bunlardan birinin Hagop'u kurtaracağına, üzüntüsünü hafifleteceğine, hatta günü gelince bütün derdini unutturacağına emindi. Bu niyetle ona Türkçe bir şarkı mırıldanıyordu:

Gündür geçer, ağlama.

Ve Hagop seyahate çıkmayı kabul etti.

Annem hemen hazırlıklara girişti. Yeni elbiseler, yeni bir döşek dikti, iç çamaşırları hazırladı, kürk aldı, Hagop'un kuşağını altınla doldurdu.

Ayrılık vakti geldiğinde hepimiz bir bir Hagop'a sarıldık. Annemin vedası çok zor oldu, babam ise soğukkanlıydı. Hagop'u öpüp "Kendine iyi bak." dedi sadece.

Herkes *hacı efendi*nin ağlamamasına şaşırdı ama araba uzaklaşmaya başlayıp, önce bir nokta halini alan görüntüsü bir süre sonra tamamen gözden yitince, babam odasına çekildi, dolabını açıp biraz rakı aldı. Sessizce, içi yana yana ağ-

ladığını, gözlerinden yaşlar aktığını gördük. Annem ağlayarak ona yaklaştı, babam dudaklarını sıkıyor, annemin yüzüne bakmıyordu. Fakat kendini daha fazla tutamadı ve hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

"Maran şimdi öldü."

"Tanrı *yavru*mun *keyf* yapmasını istemedi." diye fısıldadı annem.

Babam lanet okuyunca annem hemen dışarı çıkıp haçını çıkardı.

***

Hagop döndüğünde çok daha sağlıklı, çok daha güçlüydü. Boyu biraz daha uzamıştı sanki.

Komşular anneme soruyordu:

"Hagop gelmiş he?"

"He, *çınar*ım geldi."

Hagop denizi görmüştü; bir sürü şehir görmüştü, büyük şehirler, Samsun, İstanbul, İzmir, Varna... Gördüklerini günlerce anlattı. Onun dudaklarında asılı kalmıştık adeta. Babam bütün bu şehirlere defalarca gitmişti ve durmadan Hagop'a sorular soruyordu.

"Üsküdar'a gittin mi be?"

"Gittim."

"Boyacıköy'e?"

"Boyacıköy'e de gittim."

"İstanbul yakasında *paça* yedin mi?"

"Yedim."

"*Aferin* lan, her yere gitmişsin."

Annem, Hagop'un daha önce babasının da gezip gördüğü yerlerde bulunduğunu duydukça mutluluktan ne yapacağını şaşırıyordu.

"Havza'da hamama gittin mi?"

"Hayır baba, vakit olmadı."

"İnsan Havza'ya gider de hamamında yıkanmaz mı be oğlum? Eğer gene gidersen, yıkan."

"Yıkanırım."

Bir ay boyunca evimizdeki başlıca konu Hagop'un seyahatiydi. Herkes onun anlattıklarını dinliyor, getirdiği hediyeleri giyiyor, bir yerlere asıyor yahut yenecek bir şeyse yiyordu.

Hagop bana kırmızı bir ayakkabı getirmişti. İlk kez giyip dışarı çıktığımda bütün şehir ayakkabıma bakıyor sandım.

Hagop kendi eliyle kilitleyip gittiği Maran'ın "odasına" bir ay sonra girdi. Dışarı çıktığında çok üzgündü.

Maran'ın hatırası ve şehirde vaktini ayıracağı uğraşlar olmaması, Hagop'un yeni baştan hüzünlenmesine neden oldu.

İlk zamanlar bu hüzün pek belli değildi ancak zamanla hissedilir oldu, annemle babam endişelenmeye başladılar.

Sonunda bir gün babam anneme:

"Bu oğlanı evermemiz lazım." dedi.

Annemin gözleri parladı.

"İkna edebilirsen."

"İkna olur. Zaten bıyıkları terlemiş, İstanbul'a gittiğinde ağzını burnunu kızlara sürmüş, aklı başına gelmiş."

Bu sözler annemin pek hoşuna gitmedi.

"Nereden biliyorsun?"

Babam kısa kesti.

"Ben bilirim."

Annem evlilik meselesini Hagop'la konuşacağını söyledi.

Babam öğütledi:

"Uygun bir biçimde söyle."

İkisi de Hagop'un evleneceği kızın çok güzel olması gerektiğini düşünüyor, babam:

"Hangi aileden olursa olsun, yeter ki güzel olsun." diyordu.

Annem şaşırmıştı. Babamın *aristokrat*lığından bu derece ödün vermesi, Hagop'u ne kadar gönülden sevdiğini gösteriyordu.

"Güzel olsun, helal süt emmiş olsun." dedi o da.

"*Daha* iyi."

Hagop'u ikna etmek çok zor olmadı. Anlaşılan babam Hagop için "ağzını burnunu kızlara sürmüş" derken haklıydı. Böylece uygun kızı arama süreci başladı. Babam en ufak, en önemsiz zaafı bile kabul etmiyordu. Sonunda annem gerçekten güzel bir kız buldu, fakat babam yine karşı çıktı.

"Başını dik tutamıyor, biraz eğik duruyor."

Annem, babamın hayalinde canlandırdığı kızın asla bulunamayacağını düşünmeye başlamış, ümidini iyice yitirmişti.

"Ben kız değil heykel istiyorum." diyordu babam.

Böylece bir ay daha geçti. Annem artık kız meselesini hiç açmıyordu.

Bir gün babam:

"Markırit, kız buldun mu?" diye sordu.

"Sen melek istiyorsun, dünyada melek var mı?"

"Ağzını öpeyim, ne güzel söyledin, hakikaten melek istiyorum."

"Dünyada melek var mı!"

"Var."

Babam kendinden emindi:

"Melek var ve ben o meleği buldum."

"Kim?"

"Krikor *ağa*nın kızı."

"Küçüktür."

"Olsun, sen de benim koynuma girdiğinde on üç yaşındaydın."

Annem sustu, utanmıştı ama babam haklıydı.

"Verirler mi peki?"

İşte bu soru babamın *aristokrat*lığını incitmişti.

"Ben isteyeyim de vermesinler! Kız on üç, oğlan on sekiz yaşında, niye vermesinler?"

Annem ekledi:

"*Aslan* gibi de oğlan."

Krikor *ağa*nın kızı Yeğisapet gerçekten hoştu, tam babamın hayalindeki kızdı. Cıvıl cıvıldı. Milo Venüsü'ne benziyordu; ondan fazlası, pembe vücudu ve boynundaki siyah beniydi.

Annem Yeğisapet'in adını çıtlattığında Hagop gülümseyip ona sarıldı.

Bir akşam annemle babam Krikor *ağa*lara gittiler. Uzun süre havadan sudan konuştuktan sonra söz döndü dolaştı Yeğisapet'le Hagop'a geldi.

"*Hacı efendi*, kızımız sizindir ama biraz müsaade et de anasına *danış*ayım." dedi Krikor *ağa*.

Ertesi akşamüzeri Krikor *ağa*nın evinden, kabul işareti olarak, koca bir *sini* içinde *baklava* gönderildi.

Böyle birkaç gün daha iki ev arasında hediyeler gidip geldi.

O konuşmadan sekiz gün sonra, annem hamam dönüşü doğruca babamın yanına gitti. Yeğisapet'i hamamda görmüştü.

"Nasıldı?" diye sordu babam.

"Sanırsın ki aydan inmiş!"

Sonra, Yeğisapet'in gelip nasıl elini öptüğünü, kendisinin de kızı hemen bırakmayıp yıkadığını, saçlarını tarayıp giydirdiğini ve en sonunda bütün ailesini arabayla eve yolladığını anlattı.

"Çok iyi yapmışsın." dedi babam.

Hiç vakit kaybedilmeden nişan yapıldı, hemen ardından da düğün.

Annem düğünün görkemli olması ve hiçbir aksilik çıkmaması için çok yürek tüketti, ancak yine de babamla aralarında bir tatsızlık yaşandı.

Babam, oğlunun kilise nikâhıyla evlendirilmesini istemiyor, "Kızı babasının evinden alır bizim eve getiririz, olur biter!" diyordu.

Annem karşı çıkıyordu:

"Ben senin fikrine uyarım ama bakalım ana babası kızlarının kilise nikâhı olmadan evlenmesine rıza gösterirler mi?"

Aslında babam kilise töreni olmadan meselenin çözülemeyeceğini çok iyi biliyordu ama işin içinde papazın da olması canını sıkıyordu.

Uzun tartışmalardan sonra babam ikna oldu ve oğlunun bir papaz tarafından evlendirilmesini kabul etti. Yalnız bir şartı vardı: Papaz kilisedeki tören bittikten sonra eve gelmeyecekti. Annem bu şartı kabul eder göründü ama yine de bildiğini okudu. Törenden sonra papazı babamdan gizli ağırladı, yedirip içirdi. Babam annemin böyle bir şey yapacağını büyük ihtimalle tahmin ediyordu ama ondan gizli yapıldığı ve görünüşte her şey arzusuna göre olduğu için sesini çıkarmadı.

Yeğisapet'in varlığı bizim için yeni bir mutluluk kaynağı oldu. Yaşı küçüktü, bizimle *top* oynayıp bağda koşuşturuyor, havuzda yüzüyordu. Hagop eve geldiğinde güçlü kollarıyla Yeğisapet'i kucaklayıp yukarı götürüyor, yolda öpücüklere boğuyordu:

"Maranım, benim güzel Maranım."

***

Kevork'u, yani Hagop'un küçüğü olan abimi büyük bir mutlulukla hatırlıyorum, çünkü evimizde asabi olmayan tek kişi oydu. Her kavgayı o sakinleştirirdi. Olur ya, biri sinirlenir de gözlerinde –gökten inen değil, odanın tabanından tavanına doğru yükselen– şimşekler çakmaya başlarsa hemen Kevork devreye girerdi. Daima gülümser, özlü bir şaka yahut yaralayıcı olmayan bir eleştiriyle en sert kavgaları bitirir, ortalığı sütliman yapardı. Bazen de gözlerde parlayan şimşeği bıçaktan yansıyan şimşek izler, işte o zaman bu iki şimşeğin arasına kılıçtan keskin şakalarıyla yine Kevork girer, gerginliği yatıştırırdı.

O yaşımdan beri ona ve güçlü sinirleriyle bütün meselelerin üstesinden gelmesine hayranlık duymuşumdur; zaten insanların sahip olmadıkları yeteneklere hayranlık duyduğu benim için bir sır değil artık.

Kevork'un öyle önemli bir hırsı yoktu. En çok kuru üzüme düşkündü. Bu yemiş onun için yiyecekten öte bir şeydi, rüyalarındaki mavi kuştu. O, bir avuç kuru üzüm için, sahip olduğu en değerli şeyleri bile feda edebilirdi.

Kevork'un ateşlenip hasta hasta yattığı bir gün, babam elini onun alnına koyup sordu:

"Kevork, kuru üzüm ister misin?"

Kevork kuru üzümün cazibesine ateşler içindeyken bile karşı koyamıyordu. Gözlerini güçbela açtı, derin bir kederle:

"Yok istemem, hastayım." dedi.

Babam hemen doktor çağırması gerektiğini anladı. "Madem ki kuru üzüm istemiyor demek ki hastalığı ağır." diye düşünüyordu.

Kevork'un iyileşip iyileşmediği de günler sonra yine kuru üzümle test edildi.

Annem, "Oğlum ne istersin, sana ne getireyim?" diye sorduğunda Kevork'un siyah gözleri parladı, daha ağzını açmadan ne isteyeceği belliydi.

"Kuru üzüm isterim."

***

Abim Levon'u "Lolo" diye çağırırdık.

Lolo'nun cildi *bronz* rengiydi, yüksek bir alnı, güçlü çenesi vardı. Uzun boyluydu. Hafif dalgalı saçları, iri gözleri gibi kapkaraydı.

Gözlerinde şimşekler çakan, sesi kimi zaman gökgürültüsü gibi patlayan, bıçağının parıltısını göstermekten çekinmeyen çoğunlukla Lolo'ydu. Ama bu heybetli oğlanın bir güvercininki kadar temiz bir kalbi vardı.

Kevork asla ağlamaz, hiç öfkelenmezdi.

Levon vahşi bir hayvan gibi öfkelenir, oyun oynadığı aşık kemiği elinden alınan küçük bir çocuk gibi ağlardı.

Ölene kadar orta yolun ne olduğunu bilmedi. Ölüm bile onu orta yolda yakalamadı, eceliyle ölmedi, cinayete kurban gitti. Bize anlatıldığına göre, öldürülürken bile yiğitçe karşı koymuştu.

Lolo'nun yüzünde hem çocuksu bir gülüş hem de yırtıcı bir karanlık vardı.

Kevork'un sağlam sinirlerine hayrandım ama Lolo'nun aşırılıkları bütün vücudumu, bütün ruhumu teslim alıyordu.

Bir yere gidip döndüğünde anlattıklarına bayılıyordum.

"Vadiye gittik, güneş müneş kayboldu, dolu yağmaya başladı, her bir tanesi nah başım kadardı!"

Sonraları, iç devinimine uygun bir uğraş buldu: Amerika'ya göçtü ve görkemli şehir New York'taki borsaya merak saldı. *Finans* aşkıyla borsaya girdi, o kargaşa içinde yuvarlandı, yükseldi ve battı. Kötü günler yaşadı, bir gün *milyoner* oldu, ertesi gün bir *sente* muhtaç kaldı. Daima uçlarda yaşadı. Bu dünyada hiçbir şeyden korkmadı; o, herhangi bir tehlikeyle karşılaştığında siyah kirpiklerini kısar ve uzaklara bakardı.

La Duren adlı Fransız gemisinden inip New York'a ayak bastığımda beni Lolo karşıladı. İlk işi annemi sormak oldu.

"İyi... *Ama* seni ve Kevork'u her hatırladığında ağlıyor."

Lolo'nun parlak gözleri gözyaşı seliyle ıslandı.

O gece birlikte New York'u gezdik.

"Görüyorsun değil mi şehri? He, iyidir, küçücük değil. Buradan öte başka memleket yok, ne öğreneceksen burada öğreneceksin, *haydi* lan göreyim *boy*unu!"

O sıralar elinde demiryolu hisseleri vardı.

Ben Lolo gibi borsaya atılmadım ama onun borsaya girerken duyduğu hırs ve azimle edebiyat dünyasına adım attım.

***

Beni Mesrob'un harfleriyle* Süryani bir öğretmen olan Aşur bey tanıştırdı. Kısa boylu, omuzları geniş, kel kafalı bir

* **Mesrob'un harfleri:** Ermeniler, V. yüzyıla kadar, dillerini yazılı olarak ifade edecekleri özgün bir alfabeye sahip değillerdi. Çeşitli dönemlerde, çivi yazısını, Sasani ve Yunan alfabelerini kullanmışlardı. Ermeni alfabesi, bir din adamı olan Mesrob [Aziz Mesrob Maşdots] tarafından 401 tarihinde geliştirildi. Mesrob'un adından hareketle, Ermeni alfabesi için "*Mesrobyan darer*, Mesrob'un harfleri" ifadesini kullanmak oldukça yaygındır.

adamdı Aşur bey. Geniş bir alnı, çıkık elmacık kemikleri, kaya gibi koyu mavi gözleri, upuzun bıyıkları vardı. Bu gür bıyıklar hafifçe incelerek ağzının iki yanından aşağı sarkar, üst çenesini ve ürkütücü ağız boşluğunu küçük kuyruklar gibi örterdi. Aşur beyin eski Babil heykellerinden tek farkı gözlükleriydi, onun o *arkaik* görünümünü bozan tek şey de oydu.

Aşur bey şiir yazıyordu. Kadim zamanların ustalarının etkisinde eski Ermenice'yle "Uyu Çocuk", "Saygıdeğer Aznavuryan Nigoğos Ağanın Mezarı Başında Ağıt", "Melaikeler", "Meçhul Asker", "Aile Huzuru İçin", "Göğün Melekleri" gibi isimleri olan şiirler yazar, bunları birilerine ithaf ederdi.

Aşur bey bana harfleri, heceleri öğretti, ilk cümlemi onun sayesinde okudum:

"Medet ey haç!"

Haçtan medet ummakta zaman zaman zorlanırdık. Aşur beyin bu zorluğu ortadan kaldırmak için kullandığı *metod* basitti: güzel bir sopa! Burada, sopanın indiği yerlerin vücudun en hassas bölgeleri olduğunu özellikle belirtmem gerek. Anne babalarımız da Aşur beyin *metod*undan memnundu. Bizzat kendileri onu yönlendirip yüreklendirir, "Hassas yerlerini şöyle bir kızartmadan olur mu?" derlerdi.

Harfleri, heceleyerek okumayı Aşur bey okulunda öğrendikten sonra gerçek okula başladık. Aşur bey sene sonu müsameresinde kocaman bir kâğıt üzerine yazdığı bir yazı okudu, tamamı eski Ermenice olduğu için hiçbir şey anlamadık. Tek anladığımız bize öğütler verildiğiydi. Söylevin başlığı "Nihai hitap"tı ve biz de anlamını çok nihai olarak idrak edebildik.

Aşur bey öğrencilerini hiç unutmadı. Bazen bizim sokağa uğrayıp bütün çocukları etrafına toplar, kitaplarımızı çı-

karıp okumamızı isterdi. Gösterdiğimiz ilerlemeyi tespit etmek istiyordu. Eğer iyi okursak çok mutlu olur, gülümseyerek "*Kök*ünüzü sağlam tutmuşum, *maşallah*!" diye mırıldanırdı.

Bir gün Aşur bey yüzünde gülücükler açarak evimize geldi, kaya gibi gözleri daha da irileşmişti. Birkaç hafta önce büyük abimin oğlu Dikran'ı toprağa vermiştik. Bu olaydan etkilenip bir şiir yazmış, hiç kimseye haber vermeden İzmir'e, *Arevelyan Mamul** adlı haftalık gazeteye yollamıştım. Şiir yayımlandı, yayımlanan ilk "eser"imdi. Aşur bey şiiri gazetede okumuş, yüzünde o mutlu tebessümle ve gözlerini koca koca açarak evimize gelmişti.

Birkaç övgü sözünden sonra ağzındaki baklayı çıkardı:

"*Kök*ünüzü sağlam tutmuşum, *maşallah*!"

---

* ***Arevelyan Mamul:*** [Erm. "Doğu Matbuatı"] 1871–1909 ve 1919–1922 yılları arasında İzmir'de yayınlanan Ermenice siyasi ve edebi gazete. 1871–1893 arasında aylık, 1894–1902 arasında on beş günlük, 1903–1909 arasında haftalık, 1919–1922 arasında günlük olarak yayınlandı. 1909–1915 arasında yayınlanan günlük *Taşink* [Akit] gazetesi *Arevelyan Mamul*'un devamı niteliğindeydi.

VIII

Benim üç de kız kardeşim vardı: Hasig, Siranuş ve Tzaynig.

Hasig, büyük abim Hagop'tan küçük, Kevork ve Levon'dan büyüktü. Ben erkeklerin en küçüğüydüm, Siranuş ve Tzaynig de benden küçüktü.

Hasig'i en çok babama beslediği sevgiyle hatırlıyorum. Akşamları babama terliklerini o getirir, yıkanması için suyu o hazırlardı. Çok çalışkan bir kızdı ve babama hizmet etmek onu çok mutlu ederdi.

Hasig Amerika'dan gelen altın dişli bir adamla evlendi. Bu işin nasıl olduğunu pek hatırlamıyorum ama sonraları

çok mutsuz oldu. Oysa Hasig fedakâr, başkaları için elinden gelen her şeyi yapmaya hazır bir kızdı.

Siranuş'un iri siyah gözleri, gür saçları vardı, beyaz tenliydi. Sürekli konuşur, durmadan gülerdi. Alay edip başkalarını çatlatmada üstüne yoktu. Kimseye doğrudan karşı çıkmaz, başkalarının fikirlerini kabul eder görünür ama bu fikir birliği içinde her zaman –tıpkı yaptığı harika elişleri gibi– ince bir alay olurdu.

Okula birlikte giderdik, ona göz kulak olurdum. Evden uzaklaştıkça elimi biraz daha sıkı tutardı. Böyle güzel bir kızı koruduğum için gururlanırdım. Onu severdim, çünkü beni kızdırmaz, hiç alaya almazdı.

Siranuş da şanssızdı, çünkü kocası bir cinayete kurban gitti.

Eğer dünyaya kız olarak gelseydim Tzaynig olurdum. Tzaynig'in gözleri maviydi. Kara kaşları, ok gibi, kara kirpikleri, siyah saçları, beyaz bir teni vardı. Bir an sinirlenir, sonra hemen sakinleşir, tatlılaşırdı. Onu çok iyi tanıyordum. Çokları için o bir muammaydı ama benim için –huyu suyu, hatta anlamsız işleri bile– okuduğum kitap gibi açıktı. Herkesin anlamsız bulduğu bu işleri Tzaynig nasıl yapıyorsa, anlamsız bulduğum halde, ben de yapardım.

Deniz gözlü kardeşim, seni ne kadar iyi hatırlıyorum. Seni hatırladıkça gözlerimin önüne bahçemiz, evimiz, çiçek açan *akasya* geliyor. Rüzgârın sürükleyip kapımıza getirdiği sarı sonbahar yapraklarını, beyaz kar taneciklerini, senin karlar içinde zıplayarak koşuşunu hatırlıyorum. Annemin son hamileliğini hatırlıyorum. Deniz gözlü kardeşim, annemin vücudunun neşesi ve sesi seninle son buldu. Sen onun sütünü emenlerin sonuncusuydun. Sen annemin son menekşesi, son şarkısı, son sevinci...

***

Çocukluğumun kıyılarında büyüyüp çiçek açan, serpilen başka kızlar da vardı.

Bugün hepsinin sesi kulaklarımda çınlıyor, gülümsemeleri gözlerimin önüne geliyor. Onlar baharda koşuşan bahar, onlar çiçeklerin içinde yuvarlanan çiçektiler.

Kristine... Teninin rengi bal gibi soluktu ama o her karşılaşmamızda utanır, utancından adeta alev alev yanardı.

Yaklaşıp saçlarından yakaladım, safça gülümseyerek kaçtı. Onun gülümseyişi büyük *senfoni*nin bir notası gibiydi.

Bahçedeki dar toprak yolda bir ceylan gibi koştu, evin üst katına çıktı, pencereyi açtı, aşağı bakıp gülümsedi:

Kristine gökten inmiş koca bir yıldızdı.

"Aşağı gel."

"Gelmem, saçımı çekersin."

"Gel, çekmem."

Geldi. Koruluğa doğru gittim, o da peşimden. Hiç kimsenin, gökyüzünden her şeyi izleyenin bile bizi fark edemeyeceği bir yerde durdum.

Kristine korunun koyu yeşili içinde. Aniden, yabancı bir el sanki bir kandil yaktı ve gözden kayboldu.

Yaklaştım.

Kristine başını eğdi.

Yüreğim göğüs kafesimden dışarı fırlayacak gibiydi. Saçlarını tuttum.

"Çekeyim mi?"

"Çek..." diye fısıldadı.

"Ben senin saçlarını çekmem!" deyip dudaklarımı yaklaştırdım.

Saçlarının kokusu bahçedeki çiçeklerden derlenmiş bir karışımdı.

Ellerini tuttum, gözlerine baktım, alev alev yanıyordu.
Yine kaçtı.
Bu defa korunun koyu yeşilinde kandil yanmadı.
Gökten inen koca yıldız, Kristine, seni hatırlıyorum.

***

Veroni'yi senede bir defa görürdüm. Beşik kertmesiydik, ailelerimiz bizi daha beşikteyken nişanlamıştı. Bu yüzden benden hep kaçardı.

Küçük kızıl kız, senin inci gibi dişlerini, çenendeki minik çukuru, Jokond'unkiler* kadar güzel ellerini hatırlıyorum.

Duydum ki gökyüzü senin aydınlık bahçelerinin üzerine yıkılmış.

***

Teyzemin kızı Rebeka, iri yapılı, sağlıklı, çalışkan, akıllı, şair ruhlu bir kızdı. Sırf kocaman mavi gözleri bile yıkılan gökyüzünü tastamam onarmaya yeterdi.

O gök, henüz şafağını süren Rebeka'nın boy atmış beyaz zambaklarının üzerine yıkılıverdi. Rebeka'yı Arap çöllerine götürdüler... Onun güneşten alnına ve yanaklarına benler kazıdılar. Bütün bunları duyunca yüreğim dağlandı.

Rebeka, senin korkunç alın yazın önünde eğiliyorum.

Kardeşinin gözyaşlarını kabul et...

---

* **Jokond:** [*It. Giocomda*; *Fr. La Joconde*] Burada büyük olasılıkla Leonardo da Vinci'nin ünlü tablosu Mona Lisa'ya atıfta bulunuluyor. Bu tablonun, Floransalı Francesco del Giocondo'nun karısı Mona Lisa'nın portresi olduğu tahmin edilmektedir.

IX

Sokağımız, Roma'dan başlayıp eski Bizans başkentine uzanan, oradan da doğuya doğru ilerleyen kadim yolun üzerindeydi. Yol, Bizans'ta mavi denizle kısa bir mola verdikten sonra Anadolu'yu baştan başa kat ediyor, evimizin önünden geçip "dünyanın öbür ucu"na, Bağdat'a kadar uzanıyordu.

Bize göre en uzak yer Bağdat'tı. Bağdat'tan ötede memleketler olabileceğini düşünemiyorduk. Bizim oralardan yalnızca bir kişi Bağdat'ı görmüştü. Hatırlıyorum da, döndüğünde şehrin yarısı onu karşılamaya koşmuştu.

"Sen ne diyorsun be, *hemşi* Bağdat'a kadar gitti de geri geldi!"

Yunan ve Roma tarihini okumaya başlayıp da Helenler'in doğu akınlarını, Pers savaşlarını, Küros'u, İskender'i, Jül Sezar'ı, Romalıların açtıkları yolları öğrendiğimde sokağımıza daha büyük bir sevgi ve gururla bağlandım. Okudukça, Pers, Yunan ya da Roma orduları kapımızın önünden geçiyormuş gibi geliyordu bana.

Ortaokulda bir gün sözlüye kalktığımda, şimdi hatırlayamadığım bir akının güzergâhını ne yapıp edip bizim sokaktan geçirince, taşralı öğretmenim bıyık altından gülse de yaptığım tarihi hatayı düzeltmedi.

***

Sokağımız aynı zamanda şehrimizi diğer şehirlere ve köylere bağlıyordu. Yılın her mevsimi, sabahları, eski şehirde ya da köylerde yaşayıp şehrin çarşısında dükkânı ya da işi olanlar, zanaatkârlar ve çiftçiler bizim sokaktan geçer, akşamleyin aynı insanlar aynı yoldan evlerine dönerlerdi.

Bu adamlardan biri, şehirdeki okullardan birinde *matematik* öğretmeniydi.

Bu öğretmeni diğerlerinden ayıran iki şey vardı: kolalı beyaz yakası ve beyaz eşeği.

Eşeği kendisinden de ünlüydü. Hayvan, sabahları bizim kapıdan biraz ileride acıyla anırmayı alışkanlık haline getirmişti. Sokağımızın sakinleri, sabahın köründe onun sesiyle uykusundan uyanır, yatağında doğrulup haç çıkarırdı.

Evinde saati olanlar saatlerini hemen yediyi çeyrek geçeye ayarlardı.

Saati olmayanlar ise homurdanırdı:

"Ne olacak, milletin *para*sıyla eşeğe biniyor!"

Bir gün bizim evde, Nigoğos *ağa*nın başkanlığında, *matematik* öğretmeninin de katıldığı bir toplantı yapıldı.

Öğretmen kapının önüne gelip eşeğinden indi, hizmetkâr, eşeği bahçeye götürüp bir ağaca bağladı.

Toplantı boyunca odanın eşiğinde durdum ve kibriti çakıp burunlarına dayamak için mütevelli heyeti üyelerinin sigaralarını sarmalarını kolladım.

Toplantıda öğretmenin maaşı konusunda şiddetli bir tartışma yaşandı. Öğretmen, maaşının artması gerektiğini savunuyor, heyettekilerse buna oybirliğiyle karşı çıkıyordu.

Öğretmen köyde yaşıyor, şehre taşınmak istemiyordu; ancak köyde yaşayıp her gün şehre gelmesinin de masraflı olduğunu söylüyordu.

Sonunda mütevellilerden biri, bıyıkları kulaklarını geçip ensesindeki saçlara karışan bir bey, hırıltılı bir sesle:

"Öğretmen bey, eşek neyine yetmiyor?" diye sordu.

Öğretmen daha ağzını açmadan eşek bahçeden öyle bir anırdı ki evin bahçeye bakan pencerelerinin camları titredi.

*Matematik*çi uzun bıyıklı beye döndü:

"Ya, aldın mı cevabını?"

Ama karşısındaki altta kalacaklardan değildi:

"Eğer matematikte de eşeğin yardımına başvuruyorsan lafımız yok."

Anlaşılan eşeği öğretmene mütevelli heyeti vermişti. Bu, yaptıkları anlaşmanın gereklerindendi ve eşeğin anırmasından faydalanamayanlar bu yüzden "Ne olacak, milletin *para*sıyla eşeğe biniyor." diyorlardı.

***

Toplantıdan birkaç gün sonra Nigoğos *ağa* şehirde bir numaralı alay konusu oldu.

Şehrimizde adı kötüye çıkmış bir kadın vardı: Maritsa.

Ondan önce bir başka Maritsa'nın daha aynı işi yaptığı söylenirdi. Bu yüzden çokları böyle kadınlara Maritsa derdi.

Mesela biri:

"Nereden geliyorsun?" diye sorsa.

Öteki göz kırparak:

"Maritsa'nın yanından." diye cevap verirdi.

Maritsa'yı sokakta, pencerede, damda gören, hemen yanındakine başıyla işaret ederdi.

Ama onunla asla konuşmazlardı, ayıptı.

Gecelerini onunla geçiren *ağa*lar, köpek gibi ayaklarını yalayanlar sokakta rastladıklarında görmezlikten gelirlerdi. Komşuları, lanetli kadın başka bir eve, başka bir şehre ya da başka bir dünyaya gidene kadar onun evine bakan pencerelerini kapalı tutacaklardı.

Onu hamamda görenler aralarında fısıldaşırlardı:

"Şu etlerine bak, adamlar tevekkeli peşinden koşmuyor."

Maritsa'nın ahlaksızlığı kendilerine de bulaşabilir diye ona dokunmazlardı bile.

Hamamda Maritsa elini *tasa* götürmez, taburede öylece otururdu. Hayat okulunun ilk öğrencilerinden, yıpranmış, yaşlı hizmetkârı, genç kraliçesini yıkar, kokulu yağlar sürer, kokulu sular serper, sonra da dışarı çıkarıp kurular, giydirirdi.

Maritsa sokakta, hizmetçisinin önünde yavaş yavaş yürür, mavi bir şemsiye taşırdı. Saçlarına taktığı tarak kanatlarını açmış bir güvercini andırırdı. Yürürken kalçalarını bir sağa bir sola sallar, gözucuyla erkekleri süzer, hafifçe gülümseyerek yoluna devam ederdi.

Kiliseye hiç girmemişti, girmesine izin vermezlerdi. Bazen şehrin genç *araçnor*tu* "Tanrı'nın sözünü iletmek" için onu yanına çağırırdı, o kadar!

***

---

* ***araçnor***: Ermn. Bölgesel dini önder (müftü benzeri).

Bir gün sokağın yukarı tarafından bir gürültü gelmeye başladı. Ne olup bittiğini anlamak mümkün değildi ama ses giderek yaklaşıyor, büyüyordu. Bir sürü insan sokaklara döküldü, kadınlar pencerelere doluştu, çocuklar damlara çıktılar.

Devasa bir çocuk kalabalığı mütevelli heyeti başkanı Nigoğos *ağa*yı önlerine katmış kovalıyordu.

"Maritsa'nın yanına gitmiş!"

"Vay vay, Maritsa'nın evinden geliyor!"

Nigoğos *ağa* yerden taş alıp kalabalığa doğru savuruyordu. Çocuklar taşlardan korunmak için çil yavrusu gibi dağılıyor, fakat hemen yeniden toplanıp bu kez daha yüksek sesle bağırıyorlardı.

"Mütevelli heyeti başkanı Maritsa'nın yanında!"

Yetişkinler de koroya katılmaya başlamışlardı.

Nigoğos *ağa* kendini savunmaya çalışıyordu:

"Yalan söylüyorlar, yalan söylüyorlar!"

Çok korkmuştu, mahcuptu. Önünden geçtiği her kapıya gözlerini dikip bir medet umuyor, bu utanç verici durumdan, insafsız pençelerden kurtulmak için açık bir kapı arıyordu.

Oysa herkes kapısını kapatıp geri çekiliyordu. Erkeklerin dünya kurulalı beri işledikleri bu günaha kimse ortak olmak istemiyordu.

Nigoğos *ağa* bizim evin önüne geldiğinde, evin kadınları pencerelerin perdelerini çektiler, kapı zaten kapalıydı.

Damdaydım, Nigoğos *ağa*yı çok yakından görüyordum. Terlemiş, su içinde kalmıştı. Kafasından buhar çıkıyordu. Sümükleri bıyığına doğru akıyordu. Dudakları büzülmüş, boyun damarları şişmişti. Dehşet, gözlerinde keskin bir bıçak gibi parlıyordu.

"Bütün gece Maritsa'nın yanındaydı!"

"Başkana bak hele!"

Babam *tahtta* oturuyordu. Pencereye hiç yaklaşmadı, sigarasını içine çekti:

"Terbiyesizler, sanki başka işleri yok!" diye mırıldandı.

Nigoğos *ağa pazar* meydanına ulaştığında kalabalığa karışıp kayboldu.

Kalabalık dağıldı, tatmin olmuş, rahatlamışlardı.

O olaydan sonra Nigoğos *ağa* dükkânını hiç açmadı, bir daha onu kimse görmedi.

Evine kimseyi kabul etmediği, tek başına bir odaya çekilip durmadan sigara içtiği, odanın içinde ha babam yürüdüğü, başını sallayarak kendi kendine konuşup küfrettiği söyleniyordu.

Altı ay sonra, Nigoğos *ağa*nın bir gece şehrin toprağına son kez tükürüp, ayakkabılarının tozunu silkelediğini ve ailesiyle birlikte başka bir memlekete göçtüğünü öğrendik.

Nereye gittiklerini, gittikleri yerde başlarına neler geldiğini kimse öğrenemedi.

***

Bahar geldiğinde, badem, elma, armut, erik ağaçları ve akasyalar yeşerirdi. Kar, uzaklarda, Masdar'ın tepesinde, yok olma tehlikesi altındaki her varlık gibi inatla direnir ama çiçek açan, yeşeren ovalarda güneşe karşı koyamazdı.

Arabacılar, arabalarına koştukları öküzlerin boynuzlarını yeni yeşermiş badem dallarıyla süslerlerdi. Boynuzların bu çiçek açmış hali, kar altında kalmış dallara ne kadar da benzerdi.

Arabacılar kendi takkelerinin çevresine de, bademin beyaz çiçeklerinden ayırt edilebilsin diye, elma ağacının pembe çiçeklerinden takarlardı.

Tekerleklerin gıcırtısı erkenden, uykunun en tatlı, en

karşı konulmaz zamanında, baharın büyüleyici alacakaranlık saatlerinde başlardı.

Tekerlek gıcırtısına alışkındık. İnsanı uzaktan kucaklayan bu titrek melodi şafak zamanı rüyalarımıza girer, bizi beşikteymişiz gibi sallardı.

Gıcırtılar çok uzun sürerdi.

O biteviye gıcırtıyı ruh durumunuza göre mutlu ya da hüzünlü her türden melodiye benzetebilirdiniz. Evde beni bir sebeple azarladıklarında, çok azarladıklarında kalbim ezilir, ağlamak isterdim ve o gıcırtının benimle birlikte ağlamaklı ağlamaklı iç çektiğini, her bir tekerleğin ruhumda yankılandığını hissederdim.

Tekerlek gıcırtısının yanında bir de demircilerin çekiç darbeleri duyulurdu, bazen hızlı hızlı, bazen kesik kesik...

Bizim oralarda yüzleri isli, elleri nasırlı bir sürü demirci vardı. Demirci kulübelerinin önünde dikilip, güçlü körüklerden çıkan havayla gitgide azgınlaşan *ocağın* ateşini seyretmeyi çok severdim. Ateşin, sinirlendiği için kudurduğunu sanırdım. Kızgın demir ocaktan çıktığında, demirci ağır çekicini eline alır, inadını kırmak için demirin üzerine eğilirdi. İşte o zaman heyecanım doruğa ulaşırdı.

Tek bir arzum vardı: Demire istediğim şekli verebilmek.

Kendi kendime ince bir teli bile bükmeye gücüm yetmeyince aklıma hemen dükkânı evimizin yakınında olan demirci ustası gelirdi. O, en kalın, en inatçı demire bile istediği şekli verebiliyordu ve benim gözümde bir kahramandı.

"Büyüyünce ne olmak istiyorsun?" sorusuna hep aynı cevabı veriyordum:

"Demirci."

Bundan daha kahramanca bir meslek düşünemiyordum.

Demircilerin yüzleri çok hoşuma gidiyordu. Ateş kor ha-

line gelince, onların da gözleri kızarıyor, isten yüzleri kararıyordu. Ocağın ateşiyle yanıyorlardı adeta.

Bir gözlerine, bir ateşe bakıyordum.

Kızgın demirden sıçrayan kıvılcımlar elbiselerimi yaksın da demirciye benzeyeyim diye gider ateşin yanı başında dururdum.

İnsanın, çalıştıktan sonra yemeğini iştahla yiyebilmesi için mutlaka demirci olması gerektiğine inanıyordum.

Demirciler genelde sadece kuru ekmekle soğan yerlerdi.

Evde ben de soğan ekmek yerdim ama aynı iştah olmazdı. İşte bu yüzden demirci olmalıydım.

***

Şimdi o sokağı düşündüğümde, öncelikle, çocukluğum boyunca en sadık dostlarım olan köpekler geliyor gözümün önüne. Bugün bir köpeğe eziyet edildiğini gördüğümde sokağımızın köpeklerini hatırlıyorum, kalbim daralıyor.

Köpekleri çok seviyordum, onlar da beni seviyorlardı. Bu sevgi insan sevgisine hiç benzemiyordu.

Onlar hiçbir şeyden çekinmez, hiçbir şey için karşılık beklemezlerdi. Sevgi doluydular. Bir dakika önce yaptığım kötülüğü bile hatırlamazlardı.

Vururdum, bir an acıyla ulur, sonra yine gelir onlara vuran ayaklarımı yalarlardı.

Gerçek sevgi böyle bir şeydi işte: Köpekler gibi.

Eski Roma yolunda yürürken bir sürü köpek bana eşlik ederdi. Bazıları önümden –buna ben değil kendileri karar verirdi– bazıları yanımdan, bazıları da arkamdan yürürlerdi.

Ben hepsinin adını –Napolyon veya Büyük İskender gibi onların da soyadları yoktu– doğum tarihini bilirdim. Her birinin soyunu sopunu, ana babasını, dedesini, büyük dedesini tanırdım. Oysa onlar kendi ailelerini, kardeşlerini unu-

tup birbirleriyle kapışır, ısırıp eziyet eder, sonunda âşık olur ve çoğalırlardı.

Alo kız kardeşini unuttu, ondan enikleri oldu, enikler de birbirlerini unuttular ve nesillerini böylece devam ettirdiler.

Okulun kapısına gelip dizilir, dışarı çıkmamı bekler, sonra da eve kadar bana eşlik ederlerdi.

Eve girdiğimde dağılır, tekrar dışarı çıktığımda gözleri parlar, dostça karşıma dikilirlerdi.

Onları hatırladıkça gerçek sevgiyi daha iyi anlıyorum.

***

Bahçemizde bir kavak ağacı vardı. Camilerin mermer minarelerine benzeyen bu yüksek ağacın üzerine bir leylek yuva yapardı.

Annem o leyleğin güneyden döndüğünü görmeden baharın geldiğine inanmaz, kışlık elbiselerimizi çıkartmamıza izin vermezdi. Her bahar, leyleği ilk gördüğümüzde eve koşar, paltolarımızı bir köşeye fırlatıp, dışarı çıkmaya hazırlanırdık. Annem hemen sorgu suale başlardı:

"Niye çıkardınız kışlık *sako*ları?"

"*Laklak* gelmiş..."

"Ne diyorsun!"

Onu görmek için hemen dama çıkardı. Leylek kavak ağacının tepesinde "lak lak" öter, annem nedense haç çıkarırdı.

Leyleğin bahçemizdeki kavağa yuva yapmasını annem bir şans olarak görüyordu. Bahçemizdeki diğer ağaçlardaki kuşlarla oynamaya, hatta yuvalarını bile bozmaya hakkımız vardı ama leyleğe hiçbir şey yapamazdık. Zaten yuvası o kadar yüksekteydi ki atacağımız hiçbir taş oraya ulaşmazdı. Kavağa tırmanmak da mümkün değildi. Leyleği korkutmak da işe yaramıyordu, zira oralı bile olmuyordu.

Bir defasında, bahar gelmesine rağmen leylek gelmedi. Tesadüf bu ya, o yıl akrabalarımızdan birini kaybettik. Bu iki olayın aynı döneme denk gelmesi sadece tesadüftü ama annem öyle düşünmüyordu.

Leylek ertesi sene de ortalıkta görünmeyince annem kederlenmeye başladı.

"Ölüm gelecek."

Hepimize daha bir şefkatle bakmaya başladı, belli ki ölümün içimizden birini vuracağını düşünüyordu.

İçindeki şüpheyi yok etmek istiyorduk.

"*Boş* şeylere inanma anne!"

Ama onun inancı sarsılmazdı:

"Bu sene *tamam*a ermeden bir ölüm gelecek."

Ölüm gerçekten de geldi; babam ölümle el ele verip yollara düştü, bir daha geri dönmedi.

Annem ağlıyordu:

"Ben biliyordum, *laklak* gelmedi..."

***

Yazları veya kışları evimizde zamanın ölçüsü belliydi. Güneşin doğduğu ya da battığı saate çok da bağlı olmadan, belirli bir saatte uyanır, kahvaltımızı belirli bir saatte eder, çalışmaya gider, geri döner, yemeğimizi yer ve yine belirli bir saatte uyurduk. Köylüler içinse durum farklıydı, onların tüm yaşantılarını güneşin doğup batması belirliyordu.

Güneş onlar için kötüydü... Güneş bedenlerini yakıyordu.

Kürekleri gündoğumundan günbatımına kadar toprakta çınlar, güneşin altında masmavi parlardı.

Öğleyin, çiftlikteki en geniş dallı ağacın altında "yemeğe" oturur, soğan ekmek, bazen haşlanmış patates, nadiren haşlanmış yumurta yerlerdi. Kuru ekmek gırtlaklarından

aşağı inmekte direnince, uzanıp ırmağın buz gibi suyundan içer, eski püskü elbiselerinin yeniyle bıyıklarını silerlerdi.

Günbatımında, ağaçların gölgeleri karanlığın yerdeki kollarına karışacak kadar uzadığında, küreklerini bırakıp ekmek torbalarını alır, evlerine dönerlerdi.

Yorgunluk onların bütün vücudunda, yüzlerinde, ellerinde, açık bağırlarında ve çıplak ayaklarında ete kemiğe bürünürdü.

Yorgunluk...

Tüm evren heyecanla doğan güneşi selamlarken, köylüler güneşin batışını, karanlığı derin bir mutluluk ve sevinçle karşılardı. Karanlık acılarını hafifletiyor, bütün benlikleriyle dinlenmelerini sağlıyordu.

Duvara dayanmış kürekleri gördüğümde, onlar da yorgunmuş, uyuyorlarmış gibi gelirdi bana. Hemen yanlarındaki toprağa saplanmış ve öylece bırakılmış küreklerinse çalışmaya yorgun argın devam ettiklerini düşünürdüm.

Her pazar eve fakirleri toplayıp onlarla sofraya oturan, birkaç aileye maddi yardımda bulunan, açları görünce dayanamayıp ağlayan annem bile köylüler için hiç üzülmez, onların güneşin doğuşundan batışına kadar çalışmaları gerektiğini düşünürdü.

Ne kadar yorgun olduklarını anlamak için sırtlarına bakmak yeterliydi. Bir şey taşımazken bile sırtlarında ağır bir yük varmış gibi iki büklümdüler. Gözlerinden ve ellerinden daima yorgunluk akıyordu.

Cumartesi akşamları evimize gelir, çalışmalarının karşılığını alıp yola koyulmak için bir duvarın kenarına dizilirlerdi.

Teşekkür eder ve giderlerdi.

X

Henüz hava kararmamıştı. Ufku saran kırmızı alev, sokakta yükselen tozu bile pembeleştiriyordu. Köylerine dönenlerin oluşturduğu kuyruk kısalmıştı. Sokak yorgun argın, uykuluydu, adeta esniyordu.

Kadınlar birer birer dama çıkıyor, içlerindeki öğle sıcağı çıksın diye beyaz yatakları seriyorlardı.

Sessizlik şehrin tek hâkimiydi. İnekler yemlenmiş, sağılıp dinlenmeye bırakılmışlardı; böğürmeyi kesmiş, geviş getiriyorlardı.

"Gelin, yetişin, öldürüyorlar, birbirlerini yiyorlar, *tez* yetişin!"

Bu acı, bu iç paralayıcı haykırış, bu dayanılmaz çığlık gitgide korkunç bir inlemeye dönüştü. Ses bir kadına, karşı komşumuza aitti ve evlerinin alt katından, yaz boyunca kimsenin ayak basmadığı bodrumdan geliyordu.

Bütün komşular koştular. İlk yetişen büyük abim Hagop oldu. Hagop merdivenlerden inmek yerine, damın saçağından uzanıp bir ağaç dalına asılmış, sokağa atlamıştı.

Damdaydım, heyecandan bütün vücudum titriyordu.

"Yetişin, yetişin, birbirlerini yediler!"

Biraz sonra, abim iki delikanlıyla birlikte dışarı çıktı. *Herkül* gibi güçlüydü; birini kolundan, diğerini gömleğinin yakasından tutup çekiyordu. Delikanlıların ikisinin de ağzından kan geliyordu. Saçları dağılmış, elbiseleri yırtılmıştı. Gözleri, eniklerini köpeklerin saldırısından koruyan ana köpeğin gözleri gibi bakıyordu.

Hâlâ birbirlerine saldırmak, birbirlerini parçalamak istiyorlardı ama abimin güçlü kolları onları birbirlerinden uzak tutuyordu.

Bu iki gencin, ağlayan kadının oğulları Vahram ve Hıraç olduğunu neden sonra anlayabildik.

Vahram on dokuz, Hıraç on yedi yaşındaydı. Hıraç'la bir başka komşunun kızı olan Veronika aynı gün doğmuşlardı ve beşik kertmesiydiler.

Büyüdüklerinde, daha Hıraç kadın denen varlığın farkına varmadan, Vahram Veronika'ya âşık olmuştu.

Vahram ve Veronika beşik kertmesi töresini çiğnemişlerdi.

Hıraç bir şeyler döndüğünü duymuştu ama hâlâ sokakta aşık oynayıp köpek peşinde koşuyordu, ne hissedebilirdi ki? Büyüyüp boylanınca onun da içini bir ateş yakmaya başladı.

Küçük yüreğinde bir şey kıpırdanıyordu. Veronika beşik-

ten beri ona aitti. Aileler öyle uygun görmüş, tesadüfler öyle denk getirmişti.

Aileler de akrabalar da bu eski hikâyeyi çoktan unutmuşlardı. Ama Hıraç beşikten gelen hakkına sahip çıkmak istiyordu. Vahram, Hıraç'ın gözünde önce küçük bir taştı, o taş gitgide büyüdü ve koskoca, kapkara bir kaya oldu.

Hıraç abisini seviyordu. Abisi vaktinde onun beşiğini sallamış, bahçelerde gezdirmiş, bağlara götürmüş, ders çalıştırmış, sokaktaki diğer çocuklardan korumuş, evden ne yürüttüyse onunla paylaşmış, onun için uçurtma yapmış, ona yüzmeyi öğretmişti. Ancak Veronika'nın saçının bir teli bile bütün bunların unutulmasına yetti. Hıraç bir gün aniden Vahram'la konuşmayı kesti.

Vahram önceleri hiçbir şey anlamadığı için bunu önemsemedi. Ancak zamanla Hıraç'ın kardeşçe bakışlarının değiştiğini fark etti, artık her karşılaşmaları düşmanca olmaya başlamıştı. Bir gün Vahram:

"Hıraçig*, güzelim, kuzum, ne istiyorsun?" diye sordu.

Hıraç gözlerini abisinin gözbebeklerinin ta derinlerine dikti. Onun yüreğini sökmek istermiş gibi bakıyordu. Vahram, Hıraç'ın yüreğinin kıskançlıkla dolduğunu gördü, başını eğdi ve uzaklaştı.

O günden sonra iki kardeş karşılaşmaktan kaçındılar, ancak yanan ateşi körüklemeden de duramadılar.

Bu ateş güney güneşi gibi yakıcıydı.

Veronika'nın yanakları al aldı. Saçları rüzgârda titreyen küçük bir şelale gibi dalgalanıyordu. Gözleri çölün unutulmuş bir köyünde yanan iki kandil gibiydi. Kâh yüksek kâh alçak perdeden yerli yersiz gülüyordu.

* –ig takısı Ermenice'de küçültme işlevi görür.

"Evet evet, ben yaparım, ben gelirim, ben giderim, istemezsen bir daha gelmem..."

Gülüyor, bazen karşısındakini kandırıp ağlıyordu. Bu ağlamak mıydı, yoksa gülmek mi? Hep hareketli, ışıl ışıl ve her şeye hazır gözleri, kötü ellere düşmüş minik bir kuşun gözleri gibi bakıyordu.

O gün Vahram ve Veronika gizlice bodruma indiler. Odun yığınlarının üzerinde birbirlerine sarıldılar, dudakları yaklaştı, alev alev yandılar. Kolları, zıt yönlerden gelen iki su akıntısı gibi kucakladı birbirini.

Derken bir kapı gıcırtısı duyuldu, bir genç ağır ağır içeri girdi. İki sevgiliye birkaç adım kala durdu, zümrüt yeşili gözleri vahşi bir kedininki gibi parladı.

Vahram, beşiğini salladığı, omuzlarında gezdirdiği küçük kardeşinin içindeki müthiş düşmanlığı o an fark etti.

Bakışları karşılaştı. Uzun bir sessizlik... Dişler sıkıldı. Garip bir dehşet bulaştı birinden diğerine, birbirlerine saldırdılar.

Düşüp kalktılar, yuvarlandılar, sevdikleri kızın üzerine atıldılar. İkisi de Veronika'yı diğerine bırakmamak, onu kendisi kucaklamak istiyordu.

"Sen benim beşiğime halel getirmişsin!" diye haykırdı Hıraç.

Vahram kükredi:

"Sen kimsin, seni tanımıyorum, Veron benimdir!"

"Görelim bakalım kiminmiş!"

Kızı çekiştiriyor, zalim bir sevgiyle gırtlağını sıkıyorlardı. Veronika kapana kısılmış bir kuş gibi titriyordu. Sonunda hırıltılı sesler çıkardı ve vücudu gevşedi. İki kardeş de kudurmuş gibiydi. Uğruna savaştıkları kızın yok olduğunu hissettikleri ana kadar boğuşmaya devam ettiler. Nihayet,

çekiştirdikleri bedenin artık bir ceset olduğunu anlayınca birbirlerini öldürmek için saldırdılar.

Vahram Hıraç'ın ağzını elleriyle parçalamak için olanca gücüyle çekiştiriyordu. Hıraç acıyla sarsıldı, dişlerini öyle bir sıktı ki Vahram'ın parmakları kopacaktı neredeyse. Vahram can havliyle vahşi bir hayvan gibi haykırdı.

Anneleri sesleri duyup koşunca, bodrumda Veronika'nın parçalanmış cesedini ve iki gencin birbirlerine vahşice saldırdıklarını gördü.

"Yetişin, yetişin, *tez* yetişin, birbirlerini yiyorlar, öldürdüler, öldürdüler!"

Korkunç haber bir anda bütün şehre yayıldı.

Birkaç dakika sonra, sokağın üst kısmında, bu kez başka bir ananın yürek parçalayan *şivanı* işitildi. Kadın yaklaştıkça *şivan* yayıldı, yükseldi, büyüdü.

"*Yavrum, yavrum*, parlayan güneşim, *yavrum*!"

Veronika'nın annesi haykırıyor, kendini paralıyordu. Kızı, sıksanız damla damla kan akacak kadar kırmızı yanakları olan o kız, artık hayatta değildi.

Veronika'nın cesedini yukarı taşıdılar. Kadıncağız kızının huzurlu, sessiz başını kucakladı ve sevgi dolu bir ananın zapt edilemez ağıdına başladı.

Vahram ve Hıraç feri kaçmış gözlerle birbirlerine bakıyor, dişlerini sıkıyorlardı. Etrafta insanlar olmasa birbirlerini boğazlamaları işten bile değildi.

Veronika'nın cesedini eve götürdüler, artık gözleri parlamıyordu. Annesinin çığlıkları yavaş yavaş hafifledi, sonra da tamamen dindi.

Vahram'la Hıraç'ı kelepçeleyip hapishaneye götürdüler.

İnsanlar damlarına geri döndüler ve gözkapakları uykudan ağırlaşıp kapanana dek bu korkunç cinayeti konuştular.

XI

Bizim şehirde güzel uçurtma yapanlar arasında sayılırdım. Gövdesi geniş, upuzun kuyruklu, rengârenk, iyi yükselen uçurtmalar yapardım. Yaz akşamları, damlarda, sokaklarda tatlı bir rüzgâr esmeye başlayıp, güneş devasa bir kayısı gibi karşıki dağların mavi örtüsünde yüzerken, bizler en yüksek damlara çıkar, uçurtmalarımızı salardık. Mor karanlık ovaya yayılıp koca koca mor örtüler ufka dizilmeye ve yıldızlar başka hiçbir gökyüzünde olmayacak kadar tepemize yağmaya başladığında, uçurtmalarımız da mavi gökyüzünde rengârenk, koca fenerleriyle uçuşuyor olurdu. Mavilik koyulaştıkça uçurtmalar seçilmez olur, sadece gökte yüzen fener-

leri görünürdü. Rengârenk, ışıl ışıl bu fenerler, yörüngesini bulamadan boşlukta salınıp duran, yerinden sökülmüş birer aydı sanki. Her gece gökyüzünde böyle onlarca ay yüzerdi. Bazen bu aylardan biri aniden yanar, kocaman bir alev dili bir an için görünür ve yok olurdu.

Bir gün uçurtmamın ipini damdaki *loğ* taşına bağladım ve damın bir köşesine uzanıp uçurtmamın gökte süzülüşünü gururla seyretmeye başladım. Bütün uçurtmalardan daha yüksekteydi. Sonra birdenbire *loğ* taşı yuvarlanmaya başladı. Ben yetişene kadar damdan üç kat aşağı, doğruca sokağa, kaldırıma düştü. Birinin üzerine düşmüş olabilir korkusuyla dehşet içinde damdan aşağı baktım. Neyse ki kaldırım boştu, kimse zarar görmemişti. Yine de olabilecekleri düşününce içimdeki korku bir kat daha büyüdü, çünkü *loğ* pekâlâ birinin üzerine de düşebilirdi. Babam aklıma geldi, çünkü eve o saatlerde dönerdi. Gözlerim kararadı, kendimi güçbela geri çekip aşağı koştum. Uçurtmanın ipini kestim, başladım aceleyle sarmaya. Uçurtma indi, karşı bahçedeki dut ağacına dolandı. Çektim, daha çok dolandı. Ağaca çıkıp uçurtmayı kurtarmayı düşündüm. Tam o anda sokakta babamın eşeğinin sesi duyuldu. İpi çekip kopardım ve eve girdim, babamın odasına çıkıp pencereden sokağı seyretmeye başladım.

Babam yerdeki *loğ*u hemen fark edip hizmetkâra sordu:

"*Loğ* neden sokağa düşmüş?"

Hizmetkâr hemen cevap veremedi, eşeğin yularından tutup yaklaştı, *loğ*un üzerinde uçurtmanın ipinden kalanları görünce durumu anladı ve babama izah etti.

Babam:

"Çağır yanıma, göreyim." deyip yukarı çıktı.

Ne yapacağıma hemen o an karar verdim. Yatakların üst

üste dizildiği büyük yüklüğe çıktım. Yüklüğün önü perdeyle örtülüydü. Yatakların üzerine çıkıp yattım, çünkü oturduğumda başım tavana değiyordu.

Hizmetkâr her yere bakıp beni bulamayınca içeri gitti.

"*Hacı efendi, çocuk* ortalıkta yok."

O sırada annem içeri girdi, babam nerede olduğumu bu defa ona sordu.

"Damda, uçurtma uçuruyor." diye cevap verdi annem.

Anlaşılan annemin olan bitenden haberi yoktu. Babam meseleyi ona anlattı. Annem başını ellerinin arasına aldı.

"*Vay*, gözüm *kör olaydı*!"

Korkumdan yüklükte iyice büzüldüm.

Biraz sonra annem benim için tasalanmaya başladı.

"Tamam, olan olmuş, peki *çocuk* nerede?"

Abilerim ve kız kardeşlerim geldiler. Evde o güne kadar görülmemiş bir arama başladı. Babamın odasından başka her deliği karıştırdılar. Orada gizleneceğim kimin aklına gelirdi?

Abilerim birer birer komşuların ve akrabaların evlerine yollandı ama hiçbir şey bulamadan geri döndüler.

Babam:

"*Bahçe*deki ağaçlara bakın." deyince abilerim bahçeye koştular.

"Yok."

Annem şüphedeydi:

"Karanlıktan görememişsinizdir."

Hagop:

"Ay ışığı var, ortalık aydınlık."

Babam rakı bardağını doldurdu –perdenin aralığından seyrediyordum– kadehi ağzına götürdü, tam içecekken eli havada kaldı. Çok endişeli görünüyordu.

"Ne oldu bu *çocuğa*?" diye fısıldadı.

Sesi titriyordu, derin bir kedere gömülmüştü.

Eğer o anda yüklükten atlasam, eminim beni kucaklar, göğsüne bastırırdı fakat nedense yapmadım.

Annem büyük abime:

"Hagop oğlum, ata bin, şehre git, *mutlaka* dayının evine gitmiştir. *Çocuk* oradaysa beraber getirme, korkar, orada kalsın, birkaç gün sonra çocuklar getirir. *Revolver*i yanına almayı da unutma."

On beş dakika sonra, sokak taşlarının üzerinde güçlü nal sesleri duyuldu.

Odada derin bir sessizlik oldu. Bu sessizlik beni iyice yerime mıhladı. Hareketsiz kaldıkça tatlı bir uyku bastırdı. Ne olduğunu anlayamadan kendimi aniden yerde, halının üstünde buldum. Uyandım. O anda aklım başıma geldi. Kaçmak istedim ama ablam yakaladı. Annem koşup beni kucakladı, öptü, öptü... Kahkahaları gözyaşlarına karışıyordu. Başımı annemin göğsüne bastırdım, hiçbir şey görmüyordum, birden babamın bıyıklarını ve sigara kokusunu hissettim. Babam "Yaramaz seni, yaramaz seni..." diye diye öpüyordu beni.

Az sonra yine nal sesleri duyuldu. Hagop gelmişti.

Odanın eşiğinde göründüğü an gürledi:

"*Çocuk* orada değil!"

Herkes gülmeye başladı. Babamın kolunun altından Hagop'u seyrediyordum. Abim de beni görmüş, endişeli halinden sıyrılmış, gülümsüyordu. Koşup beline sarıldım. Abim beni kucaklayıp havaya kaldırdı, o kadar uzun boylu ve güçlüydü ki.

Sabahleyin babam bir daha uçurtma uçurmamı yasakladı.

O güzel yaz günlerini boş boş geçirmeye başladım, yüreğim bomboştu. Her gece dama çıkıyor, gökyüzünde gezinen "ay"ları seyrediyordum. İlk zamanlar o kadar üzülmüyordum ama günler geçip yazın sonu yaklaştıkça, rüzgâr alnımı okşayıp geçip gittikçe ruhuma derin bir üzüntü çökmeye başladı. Bir akşam, gökyüzündeki kayısı renginde nehirler kırmızı alev rengindeki denize dökülürken damda oturmuş başkalarının uçurtmalarını seyrediyordum. Annem güneşte pişen reçelleri kontrol etmek için dama çıktı ve o görkemli gecede kara bir bulut gibi büyüyen sıkıntımı fark etti.

"Neyin var *yavrum*?"

Gözlerimi gökyüzünde gezinen "ay"lara diktim.

Kendimi daha fazla tutamadım, gözlerim yaşlarla doldu.

Annem dayanamadı:

"Tamam, ben babana söylerim, uçutma uçurman için izin verir ama ipini *loğa* bağlama."

"Bağlamam." diye hıçkırdım.

Sabahleyin, o güne kadar yaptıklarımdan daha büyük bir uçurtma yapmaya başladım.

***

Bizlere arkadaşlarıymışız gibi davranan genç bir öğretmenimiz vardı. Bir gün bize bir teklifte bulundu:

"Çocuklar sizi köyüme götüreyim."

Öğretmenimizin köyü Masdar'ın eteklerindeydi. Orada, gövdesine bir ailenin yerleşip yaşayabileceği kadar büyük, asırlık ağaçlar vardı. Köydeki kilisenin altından, iki öküz arabasını öküzleriyle birlikte sürükleyecek kadar gür bir suyun çağıldadığı söyleniyordu. Köyün önünden, dalgalanan mavi bir kurdele gibi Aradzani suyu geçiyordu.

Güneş altında bitap düşmemek için yola akşamleyin çıktık. Kestirmeden gidiyor, bazen tarlaların içinden geçiyor-

duk. Ayaklarımızın altında altın tarlalar, yukarıda ise yıldızlarla dolu gök kubbe vardı. Şakalaşıyor, gülüşüyor, itişip kakışıyor, pınarlardan su içiyorduk. Bu berrak pınarların yanı başında, mor gecelerin çığlığı gibi körpe otlar bitmişti.

Uçsuz bucaksız bir buğday tarlasına girdik.

Gökyüzü gitgide alçalıyor, yıldızlar gözlerimizin önünde kayıyordu. O duru sessizliği bir bizim sesimiz bozuyordu, bir de kayan yıldızların...

"Çobanyıldızı görünene kadar burada kalmak ister misiniz?" diye sordu öğretmenimiz.

Durduk. Sessizlik daha da keskinleşti, gökyüzü daha da alçaldı. Başakların üzerine uzandık.

Hava, pınarların suyu gibi temiz ve berraktı.

Uyuyan arkadaşlarımın nefes alış verişlerini duyuyordum. Bu soluklar sanki onların değil, altın başaklarındı.

Her şeyin, gökyüzündeki yıldızların, topraktaki başakların ve o duru sessizliğin ayağa kalkmasını istiyordum.

Nereden geldiğini bilmediğim küçük bir bulut, mor sisin arasında beyaz bir tül gibi salınmaya başladı. Salındı, yayıldı, yoğunluğu azaldı ve çözüldü. Gözlerim kapanıyordu ama ben Çobanyıldızı'nı bekliyordum.

Birden arkadaşlarımın sesini işittim. Gözlerimi açtım, güneş başakların üzerinde yüzmeye başlamıştı.

Güneş, ovaları, gecenin kucağında gizlenen kokularla uyandırdı. Renkler ve sayısız kuş da uyandı.

Güneşle beraber her şey uyandı.

***

Bitişiğimizdeki evde oturan Alek *ağa* her akşam kapısının önüne çıkar, ellerini cebine sokup hareketsiz dikilir, gelip geçeni seyrederdi. Kendisini selamlayanlara ancak gözlerinden birini kapatarak karşılık verirdi.

Alek *ağa* kırk beş yaşında vardı. Bekârdı. Onun evlenip evlenmeyeceği mahallelinin en büyük derdiydi.

Ana babasını yirmi sene önce kaybetmişti. Vaktinde onlar da oğullarını evlendirmek için çok uğraşmışlardı ama hiç kimse Alek *ağa*ya kız vermek istememişti.

Alek *ağa* ne içki içerdi, ne sinirliydi ne de yoksul. Uysal bir tabiatı vardı. Tanıyanlar onun bu özelliğini ineğinin huyuyla karşılaştırırdı.

Bütün kız anaları sakin huyuna hayrandı ama Alek *ağa*nın yüzü çok çirkindi. Geceleri çocuklar ondan korkar, çok yakınları bile görüntüsünden ürkerlerdi. Bütün bunlara sebep sakalıydı, uzun siyah sakalı. O sakal onu korkunç gösteriyordu. Alek *ağa*, sakalı yüzünden, ruhunu ve bedenini gerçek huzura erdirecek bir kız bulamadı.

Onun için evlenmemek sorun değildi, çünkü o, huzur bulduğu bir filozofluk mertebesine erişmişti. Ne var ki kendisinden beş yaş küçük kız kardeşi İsguhi'yi, abisinin evde kalmış olmasının verdiği acıdan hiçbir felsefe kurtaramazdı.

O dünyanın yasalarına göre, abi evlenmeden küçük kardeşin evlenmeye hakkı yoktu.

İnsanlar:

"Abisi bir kadının koynuna girmeden kız kardeş bir adamın koynuna girebilir mi?" diye düşünüyorlardı.

Onlara göre, kız kardeşin işleyeceği suçu ancak abinin de aynı suçu işlemesi mazur gösterebilirdi.

Alek *ağa* ve yakın akrabaları bütün geleneklere karşı geldiler, evlenmesine onay verdiler ama kırk yaşındaki İsguhi artık çok geç olduğunu biliyordu.

Bu yaştan sonra İsguhi için kim tek kuruş verirdi?

İsguhi evde kaldı.

İçinde sınırsız bir tatminsizlik büyüyordu.

Gürültü, feryat, aşağı inen cam çerçeve...

Bazen bütün bu gürültünün içinde Alek *ağa*nın sakin sesi duyulurdu:

"*Yavaş, yavaş*, ayıptır."

İsguhi için artık ayıp diye bir şey yoktu. Doğmuş, yaşamış, büyümüştü ve hiç kimse onu kucaklayıp göğsüne bastırmamıştı, daha ne ayıbı?

Şangır... İsguhi, yemek kabını Alek *ağa*nın kafasına geçirmişti, adamın sakalı yağ içindeydi.

Koca evde iki bekâr kalmışlardı ve birbirlerine eziyet ediyorlardı.

Alek *ağa* sessizdi ama katı bekârlık alışkanlıkları çekilmezdi.

Baharda inek böğürmeye başlayınca Alek *ağa* onu köye götürmeye hazırlanırdı. İşte o zaman İsguhi kudurur, ineğe bela okumakla, küfretmekle de yetinmez, dolabı açar, değerli tabak çanak ne varsa fırlatır atardı.

Tabak çanağı kırdıkça rahatlardı.

Alek *ağa* her zaman sakindi:

"İyi ettin, rahatladın."

Ertesi gün Alek *ağa* ineği köye götürür, bir boğa bulup rahatlamasını sağlar ve geri getirirdi.

***

Sokağımızda yaşını başını almış tek bekâr Alek *ağa* değildi. Onun birkaç kapı yukarısında *hacı* Soğomon yaşıyordu.

Söz ne zaman Alek *ağa*dan açılsa *hacı* Soğomon hep aynı şeyi söylerdi:

"Alek *ağa* da benim gibi eşektir."

Hacı Soğomon kırkını geçmişti, saçlarına aklar düşmüştü. Geçimini *palan*cılıkla sağlıyordu.

Babası öldüğünde *hacı* Soğomon henüz evlenmemişti.

Birkaç yıl sonra annesi de öldü. Annesinin ölümünden iki yıl sonra halası onu evlenmeye güçlükle razı etti ama *hacı* Soğomon başını belaya sokup hapse girdi. Hapishaneden çıktıktan sonra da iyice kötümserleşti.

Böylece yıllar geçti, saçları giderek ağardı, hafif bir öksürük gelip boğazına yapıştı. Artık herkes evlenmesi gerektiğini düşünüyordu ve *hacı* Soğomon nihayet evlendi.

O dünyadaki geleneklerden biri de düğün gecesine aitti: Düğüne gelen misafirler evlerine döndükten sonra, gelin ve damat odalarına çekildiklerinde, mahallenin on ile on altı yaş arasındaki bütün oğlan çocukları gerdek odasının penceresi altında toplanır, berbat şakalar yaparlardı.

Her çocuk daha çok gürültü çıkarabilmek için yanında bir şeyler getirirdi. Kimi boş bir fıçı, kimi teneke bir neft kutusu, bir başkası bir çan, diğeri zurna, davul, çoğu da düzgünce iki tahta veya demir parçaları. Bazıları yalnızca yüksek sesle bağırır, zıplar, gürültü çıkarır, şamatayı körüklerdi. Bütün bunlar yetmezmiş gibi bir de mahallenin köpeklerini toplarlardı, aslında yaptıkları şey de sabaha kadar havlayıp ulumaktan başka bir şey değildi.

Hacı Soğomon'un düğün misafirleri gece saat on ikide bahçeden –mevsim yaz olduğu için düğün bahçede yapılmıştı– ayrıldıktan sonra yeni evlilerin odasının lambası yandı ve bir el pencerenin perdesini çekti.

Çocuklar hemen pencerenin altında toplanıp şamataya başladılar.

Bütün mahalle uyanmıştı.

Damlarda yatanlar, üzerlerinde beyaz iç çamaşırları, ayağa kalkıp saçakların kenarına dizildiler.

Gürültü daha şiddetli bir patlama için bir anlığına dindiğinde damdakiler çocukları yüreklendiriyordu.

Biri: "*Hacı* Soğomooon!" diye haykırdı, diğerleri ona eşlik etti: "*Hacı* Soğomooon!"

Fıçı, tahta, demir, zurna ve davuldan çıkan o acımasız müzik devam ediyordu.

"*Hacı* Soğomon evlenmiş!"

"*Hacı* Soğomon evlenmiş!"

Bu gösteri bütün yeni evli çiftlerin başına gelirdi. Zavallılar sabah yeni bir hayata başlamak için geceyi sessizce atlatmaya bakarlardı. Fakat *hacı* Soğomon sabredemedi, pencereyi açtı, yarı beline kadar dışarı sarkıp küfretmeye başladı.

"Utanmıyor musunuz? Ne yapıyorsunuz! Ananızın babanızın yanına gidin, it enikleri!"

Hacı Soğomon o kadar yüksek sesle bağırıyordu ki boğazı ağrıdı, öksürmeye başladı ve lafını tamamlayamadan pencereyi kapatıp geri çekildi.

Onun bu çıkışı yeni bir şamataya neden oldu:

"*Vay* eşek kafalı, *sabr*edemedi! Ne diye dışarı çıkarsın, karının koynuna girsene!"

Gürültü gittikçe artıyordu ve artık *hacı* Soğomon'un dayanacak gücü kalmamıştı, bütün sinirleri ayağa kalkmıştı.

Pencereyi açtı, çok sinirli görünüyordu:

"Gidin diyorum!"

"*Hacı* Soğomon evlenmiş!" diye kükredi biri, diğerleri tekrarladı: "*Hacı* Soğomon evlenmiş!"

"*Hacı* Soğomon evlenmiş *ha*! Siz *hacı* Soğomon'un *keyfi*nin *kahya*sı mısınız? Orospu çocukları, sizin ananıza babanıza ne diyeyim, terbiyesizler!"

Pencerenin gerisinde, karanlıkta, biri *hacı* Soğomon'u geri çekmeye çalışıyor, yalvarıyordu:

"Soğomon *ağa* ses çıkarma, usanırlar, bırakır giderler!"

Hacı Soğomon, "Kız, bırak!" diye haykırıp geri çekildi.

Yine müthiş bir gürültü koptu:

"*Hey, hacı* Soğomon, uyuyabilirsen uyu!"

"*Hacı* Soğomon kadın almış!"

"*Hacı* Soğomon karısına *palan* yapacakmış!"

"*Vay hacı* Soğomon, kadın alırsın ha?"

Davul, tahta, teneke, demir, zurna, haykırış, çığlık, alay... Hepsi birbirine karışıyordu.

Kısa boylu, toparlakça, kıvırcık saçlı, kalın sesli, muzır bir çocuk öne çıktı. Ay ışığı altında, kalın dudaklarının kenarındaki alaycı tebessüm görülebiliyordu:

"Çocuklar, galiba *hacı* Soğomon uyudu, hadi *pencereye* çıkalım!"

Birkaç kişi pencereye tırmandılar.

Yukarıya ilk ulaşan elindeki tokmakla cama vurmaya başladı. *Hacı* Soğomon hemen pencereyi açtı, bir yumrukla davetsiz misafiri aşağı yuvarladı. Çocuğa bir şey olmadı ama kalabalık iyice coştu. Başkaları da tırmanmaya başladılar.

Hacı Soğomon aniden sokağa fırladı ve sağa sola saldırmaya başladı, üzerinde beyaz gömleği ve donu vardı.

Kaçışmaya çalışan çocuklardan birini yakalayıp yere çaldı, çocuğu nefessiz bırakana kadar tekmelemeye başladı.

Karısı pencereden yüreğini paralarcasına haykırıyordu.

"Soğomon *ağa* ayağını öpeyim içeri gel!"

Hacı Soğomon duymuyor, nefesi kesilmiş çocuğu tekmelemeye devam ediyordu. Birkaç kişi yetişip onu engelledi.

"Utanmıyor musun eşek? Çocuk öldü! Kime ne diyeceksin şimdi?"

"Gebersin, ben adam değil miyim?"

Çocuğun yüzüne su vurup rahatlatmak istediler ama nafile... Çocuk gerçekten ölmüştü.

Az sonra zaptiyeler geldi, *hacı* Soğomon'u tutuklayıp götürdüler.

Kalabalık dağıldı, ortalığı bir sessizlik kapladı.

Hacı Soğomon'un karısı sabaha kadar ağladı.

"Düğünüm yarım kaldı."

Komşu kadınlardan biri onu teselli ediyordu:

"*Eh*, kaldı, kaldı. Yine evlenirsin, iyi ki öbür iş olmadı!"

Böylece *hacı* Soğomon evliliğin eşiğinden dönmüş oldu.

Gelin, teyzesiyle birlikte birkaç gün *hacı* Soğomon'un evinde bekledi, sonra ana babasının evine döndü.

Komşular:

"Zavallı, el değmeden geri gitti." diyorlardı.

***

Alacakaranlık, hava sıcak, sokakta hâlâ insanlar var. Bahar günleri. Ay.

Dışarıda oynuyordum. Birden bir kargaşa çıktı. İnsanlar, yemlenen tavukların bir araya gelmesi gibi, sokağın bir köşesinde toplandılar.

Sessizlik... Herkesin yüzünde bir sıkıntı ifadesi...

Koştum.

İki zaptiye, komşumuz Nişan *ağa*yı çevirmişti. Nişan *ağa*, yüreği ağzında, onlara bir şeyler anlatmaya çalışıyordu.

Sırtında bir küfe vardı. Ağır bir küfe. Onca ağırlığın altında Nişan *ağa*nın kamburu çıkmış, vücudu iyice çökmüştü, boynundaki damarlar şişmişti.

Zaptiyelerden biri:

"Küfede ne var?" diye sordu.

"Üzüm."

Zaptiyeler kahkahalarla gülmeye başladılar. Mevsim bahardı, ne üzümüydü bu? Nişan *ağa* şaşırmış, yanlış cevap vermişti.

"Kuru üzümdür, kuş üzümü."

Zaptiyeler küfeyi yere indirip açmasını istediler.

Herkesin rengi attı. Mesele gayet açıktı: Nişan *ağa* mermi kaçırırken yakalanmıştı.

Çok kötü durumdaydı Nişan *ağa*. Hapis, sürgün, belki de darağacı bekliyordu onu.

"İndir küfeyi, aç!"

Nişan *ağa* biraz daha karşı koymaya çalıştı ama ne yapsa fayda etmiyordu. Yalvarıp yakarmaya, aman dilemeye başladı:

"Açayım tabii ama eve gidelim, orada açayım."

Zaptiyeler inat ediyorlardı. Büyük bir suçluyu yakalamak üzere olduklarını hissediyor, işlerini iyi yaparlarsa ödüllendirileceklerini biliyorlardı.

Nişan *ağa* kalabalığa dönüp insanlardan yardım dilemeye başladı.

Hiç kimse karışmak istemiyordu, korkuyorlardı.

Sonunda zaptiyeler küfeyi zorla yere indirttiler. Küfenin içinden bir çığlık sesi geldi, hemen açtılar. Yüzünü elleriyle kapatmış, acı acı ağlayan bir kadın çıktı içinden.

Nişan *ağa* donup kalmıştı.

Az önce korku içinde bekleşenler, kahkahalarla gülmeye, alay etmeye başladılar.

"Nişan *ağa sepet*le karı götürüyor!"

"*Sepet*ten kadın çıktı!"

"*Vay* rezil *herif*, karıyı *sepet*e koymuş!"

Kadın, fırsatını bulup kaçmak istedi ama zaptiyeler izin vermediler.

İnsanlar, Nişan *ağa*yla kadının etrafını çevirmiş, gülüyor, alay ediyorlardı. Nişan *ağa* kaçmaya başlayınca, kadını bırakıp onun peşine düştüler.

"*Sepet*le kadın götürüyordu, yakalandı!"

Zaptiyeler kadını bıraktılar. Kadıncağız şeytan görmüş gibi kaçtı, gözden kayboldu. Kim olduğunu, nereden gelip nereye gittiğini kimse bilmiyordu.

Nişan *ağa* evine vardığında, kalabalığın kapının önünde toplanacağını düşündü ve eve girmeyip yoluna devam etti.

Dar bir sokağa, oradan da başka geniş bir yola girdi. İnsanlar yine peşindeydi, kalabalık giderek büyüyordu, kalabalıkla birlikte gürültü de büyüyordu.

Nişan *ağa* kurtuluş olmadığını görünce tekrar bizim sokağa döndü ve evine girdi.

İnsanlar evin önünde toplandılar. Olay ağızdan ağıza büyüdü, sepetteki bir kadın iki olmuştu.

Bir saat sonra dağıldılar.

Nişan *ağa* ancak birkaç gün sonra dışarı çıkabildi.

Tanıdıklarından birine:

"Elli *dirhem* et için bütün şehre rezil oldum." dediği söyleniyordu.

XII

Mezopotamya kentlerinden gelip Sivas'a, Anadolu'daki kârlı ticaret merkezlerine giden deve kervanları evimizin önünden geçerdi. Sonbaharda bahçemizin meyveleri tükenmeye yüz tuttuğunda, kervanlar bu defa, uçsuz bucaksız çöllere, değerli taşlarla dolu zengin Babil ve Arap şehirlerine dönerlerdi.

Develer güneyin lezzetli hurmasını taşırdı. Kervanlar geldiği zaman çarşımız canlanır, tüm şehirde deve çanlarının şarkısı yankılanır, bütün şehir onların sakin, zeki bakışları ve yorgun, yanık sesleriyle dolardı.

Develerin bakışı çölü kaplayan gökyüzü gibi uysaldı. Bu

bakışlar, kervanlar uzaklaşıp gittikten sonra da belleğimizden silinmezdi.

Develer, yürürken, güneyin sonsuzluğuna alışkın gözlerini sokaktaki duvarlara diker, kendilerine huzur veren ufku ararlardı. Peşlerinde daima bir çocuk kalabalığı olurdu; bu çocukların derdi, kışlık çorapları için devetüyü toplamaktı.

Kervan sahibinin devesi, küçük ayna parçalarıyla, çanlarla, ipek kumaşlarla, renkli yün örgülerle gelin gibi süslenirdi.

Kervan sahibi, kuzeyin o ilginç topraklarını göstermek için bazen ailesini de yanında getirirdi. Devenin sırtına, rengârenk ipek perdelerle çevrili, her adımda *ritmik* sallanan bir tahtırevan yerleştirilirdi. Kadınlar yüzlerini örter, sadece gözlerini açıkta bırakırlardı. O kara gözler güney güneşi gibi parlardı. Hiç durmadan tembel tembel sakız çiğnerlerdi, çenelerinin hareketi develerin sallantısıyla uyum içindeydi. Rengârenk yastıklara yaslanır, pencerelere, damlara, erkeklere ve kadınlara hülyalı gözlerle bakarlardı. Develer, bu çöl kadınlarını Babil ülkelerinden Anadolu şehir ve köylerine, gece gündüz salına salına taşırlardı.

***

Kervan şehirden ayrılmak üzere toplanmaya başladığında develer gözlerini ufka dikip beklerdi. Kervan sahibinin kölesi, devenin gövdesine yerleştirmek için küçük merdiveni telaşlı hareketlerle getirir, sahibi, yukarı çıkıp karısının yanına uzanırdı.

Öpüşme, çan sesleri, devenin *ritmik* ninnisi... İşte kervan sahibinin yolculuğu.

Kervan gece gündüz yol alırdı. Yük indirip yeni mallarla takas etmekten başka hiçbir şey için durmaz, işini bitirdikten sonra da hemen yola koyulurdu.

Kervan geceyarısı şehre vardığında, yıldızlarla süslü gökyüzünün altında, uzaklardan gelen tatlı çan sesleri duyardık. Kervan ağır ama kararlı yol alırdı. Develerinin üzerindeki yarı uyanık deveciler ağır ağır sallanır, kervan şehir meydanında durur ya da hiç durmadan geçip giderdi. Çan sesleri yavaş yavaş uzaklaşır, yıldızlı masmavi gökyüzünün koynuna gömülürdü.

***

Bizim sokağımızın açıldığı bir meydanda üç günden beri bir kervan konaklamaktaydı. Deve kokusu, hamur kokusu, devecilerin keçelerinin kendine has kokusu, develerin yorgun sesleri ve mahzun bakışları... Küçük keçe çadırlar.

Geceleri ocak yakarlardı; basit, çok basit bir yaşamdı sürdükleri. Develerini besler, onları durmadan okşayıp severlerdi. Yüksek sesle gülmez, yalnızca tebessüm ederlerdi. Tebessümleri soluk, varla yok arasındaydı, yüzlerinde belirmesiyle kaybolması bir olurdu. Onlar çöl insanıydılar, bakışları güneş gibi ateşli, yakıcı, nemli, pırıl pırıldı; hep uyanık, konuşkan, kumların sıcaklığını ve sonsuzluğunu hissettiren gözler.

Kervan yola koyulduğunda, develerin özlem dolu, yanık sesi yine tüm şehri tutardı.

***

Bir gün develerden biri yerinden kalkmadı. Hiç kımıldamıyor, ayağa kalkmıyor, öylece çevresini seyrediyordu.

Deveciler toplandılar. Devenin gözlerinin içine bakıyor, ruh halini anlamaya çalışıyorlardı. İnadı tutmuştu devenin. Onun bakımıyla ilgilenen deveci, kervan sahibinin öfkesinden çekiniyordu, sıkıntılıydı.

Deve insanların kabalığından sıkılmıştı.

Kervan sahibi vaziyeti görünce deveciye:

"İnadı geçene kadar deveyle kal, arkamızdan yetişirsin." dedi.

Böylece kervan yola çıktı. Çanlar titremeye başladı. İnatçı deve boynunu çevirip kervanın ardından uzun uzun baktı, bir ses çıkardı. Kervan sahibi, deve belki kervandan ayrılmayı istemez diye kervanı durdurdu ama nafile. Hayvan yerinden kımıldamak istemiyordu. Kervan Mezopotamya'ya, Babil ve Arap çöllerine doğru yoluna devam etti.

Deveci, keçesini devenin yanına serdi, *aba*sını da üzerine çekti. Uyandığında devenin gönlü olur da akşam kervana yetişirler umuduyla uyudu.

Günler geçti, devenin inadı kırılmadı. Bakıcısı onu okşamaktan yıldı ama devenin yüreği bizim oraların kayaları gibi sertleşmişti.

Sonbahar gelip de havalar soğumaya başlayınca, güneyliyi bir düşüncedir aldı. Yiyeceği tükenmişti. Kimseyi tanımıyor, yardım isteyemiyordu. Deve için hazırlanmış hamuru yiyor, hayvandan tüy koparan çocuklara, eğer ekmek verirlerse tüyü kendisinin koparıp vereceğini söylüyordu.

Birkaç gün sonra devenin bütün yünü satıldı. Çöl kahramanı, deve üşüyordu artık. Ekmekle takas edecek tek bir tüy bile kalmamıştı ve dilencilik günleri yaklaşıyordu.

Mahallenin çocukları yemek artıkları ve ekmek getirdiklerinde, deveci, çocukları kucaklayıp öpüyor, teşekkür ediyordu.

Sonunda güçlü kuvvetli birkaç genç çöl adamına yardım etmeye karar verdiler.

"Bir kere ayaklandı mı çöle kadar tek *solukta* gider." diye düşünüyorlardı.

İki direk getirip devenin ayakları arasına yerleştirdiler, hayvanı hep birlikte güçbela yukarı ittiler. Zar zor, inleye in-

leye ayağa kalktı deve, dikildi. Gençler sevinçten havalara fırladılar. Çöl adamı, mutluluğunu nasıl ifade edeceğini bilemiyor, önüne gelene sarılıyordu. Fakat bir iki dakika sonra deve öne arkaya sallanıp yine çöktü ve herkesin hevesi kursağında kaldı.

"*Amma inat ha!*"

Bizim oralarda kışın ilk karı çok cılız yağar, yerleri kaplamazdı. Doğanın kar tanelerine verdiği şeklin, insan elinden çıkma en zarif elişinden bile daha mükemmel olduğunu ceketlerimizin üzerine düşen o ilk karla görürdük.

İşte bize mutluluk veren bu ilk kar tanecikleri çöl adamı için bir felaketti.

Deve bu garip beyaz taneciklere baktı. Büyük bir tanenin kirpiklerinin üzerine düşmesiyle başını sinirli sinirli salladı ve gözlerini kapadı.

Deveci *aba*sına sarınmıştı, hayvanın önünde diz çöktü ve hüngür hüngür ağlamaya başladı. O sırada ona ekmek götürmüştük ama çöl adamı artık ekmeğin farkına varacak durumda değildi.

Gözyaşları kar taneciklerine rağmen gözkapaklarını yakıyor, burnunun iki yanından aşağı süzülüp bıyıklarının ve seyrek sakalının arasında kayboluyordu. Deve, gözlerini bakıcısına dikmiş, onun gözyaşlarına bakıyordu.

Çöl adamının ağıdı, kar taneciklerinin bize verdiği mutluluğa karışıyordu.

Birden deve boynunu uzattı, nefesi bakıcısının nefesine karışana kadar yaklaştı. Yalvarır gibi birkaç kez seslendi, nefes aldı ve ayağa kalktı.

Hep bir ağızdan bağırdık:

"*Deve* kalktı, *deve* kalktı!"

Deveci gözyaşlarını sildi, getirdiğimiz ekmekleri topladı, devenin semerini yakaladığı gibi üzerine tırmandı. Yüzünde gülücükler açarak çöle doğru yola koyuldu.

Yolun iki yanında insanlar, salınarak yürüyen, gözlerini uzaklara dikip sızlanan inatçı deveyi seyrediyorlardı.

Deveci sokaktaki insanları selamlıyor, attıkları paraları, ekmek parçalarını toplayıp torbasına doldurıyordu.

Sarı kızıl yapraklı sonbahar yerini çetin bir kışa bırakırken, onlar güneyin kumlarına ve güneşine ulaşmak üzere şehirden ayrılıyorlardı.

***

Sonbahar bizim oraları geç terk eder, yoksul kadınlar *başağları** toplayana, damdaki reçeller güneşte pişene kadar inatla beklerdi.

Güneşin varlığını, onun ne kadar tatlı ve güzel olduğunu yalnız sonbaharda hissederdik.

Bahçemizdeki ağaçlar önce sararır, sonra kan gibi kızarırdı. Ağaçlardan dökülen avuç büyüklüğündeki yapraklar güneş ışığı altında büyük alev dilleri gibi parlar, havada tembel tembel salınırlardı.

Sonbahar rüzgârıyla güneş arasında müthiş bir güç gösterisi başlardı. O yakıcı güneş, yerini eninde sonunda, merhametsiz bir soğuğa dönüşen rüzgâra, kış kıyamete bırakırdı.

Kış da uzun sürerdi, acımasızdı. Kar, yaprak büyüklüğünde, iri taneler halinde yağar, sokakları doldurur, yükselir, pencerelere ulaşırdı. Evler derinlere gömülürdü. Kapılar örtülür, sokak, damlarla aynı seviyeye gelirdi. Sokaktan yürüyerek doğru dama çıkılır, dam kapısından da eve inilirdi.

Kar, sokakları kapladıktan sonra yağmaya ara verirdi.

---

* ***başağ***: Tahıl ve meyveler devşirildikten sonra geriye kalan döküntü.

Amansız soğuk, karı dondurur, sertleştirirdi. Kar ayaklar altında cızırdamaya, hışırdamaya başlardı. Sokaktan geçenlerin sayısını, çoktan kara gömülmüş pencerelerden bakarak değil ancak ayak seslerinden tahmin edebilir, hatta o seslerden yürüyenin kim olduğunu çıkarırdık. Gecenin bir yarısı komşularımızdan biri sokaktan geçecek olsa, annem onu ayak sesinden tanırdı.

"Giragos *ağa* bu. Bu saatte nereye gidiyor acaba? Hastası olmasın? Otuz seneden beri gecenin bu saatinde dışarı çıkmamıştır bu adam, bir şey oldu herhalde."

Sabah annemin ilk işi Giragos *ağa*nın evine hizmetkârlardan birini yollayıp, geceyarısı ne olduğunu sordurmak oldu.

Hizmetkâr iyi haberle döndü:

"Giragos *ağa* selam etti. Yaramaz bir şey yokmuş. *Çocuğ*un karnına *sancı* girmiş, o da gidip ilaç getirmiş."

Annemi en çok ölüm üzerdi. Hayatta sadece ölüm onu gama kedere sürüklerdi.

"Ölüme *çare* yok, her şey geçer, sen ölüm olmadığını söyle yeter."

Onun felsefesi buydu.

Kar, kış kıyamet üç ay sürerdi. Kışın, bizim sokaktaki yoksul evler pamuk çiğiti ayıklamakla uğraşırlardı. Zengin aileler ise ha babam tıkınır, geviş getirirlerdi. Vücutları biçimsiz bir şekilde şişer, gerdanlarından yağlı etler sarkar, ağırlaşır, tembelleşir, uykulu uykulu hareket ederlerdi. Ağızlarını eze eze konuşur, yerli yersiz güler, uzun uzun uyurlardı. Sanki uykularından yalnız yemek yemek, geviş getirmek ve

tekrar uyumak için uyanıyorlardı. Bu yağlı şişkinlikten başka bir de hamile kadınların karınlarındaki şişlik vardı ki bunlar kış ortasında iyice göze çarpmaya başlardı.

Kışları evimiz sakinleri, babam ve erkek kardeşler hariç, hiç durmadan yer, yuvarlaklaşır ve şişerlerdi. Herkes birbirinden gizli bir şeyler atıştırırdı. Bir süre sonra da evimizin kuytu köşelerinde kadın çığlıkları duyardık, evin kadınları arasında bir kargaşa başlardı. Bu çığlıkları yeni doğan bebelerin "ınga"ları takip ederdi. Evin her bir odasından, her bir köşesinden çocuk cıvıldaşmaları duyulurdu. Mutfağa adam boyu yüksekliğinde ipler gerilir, üzerine çocuk bezleri asılırdı. Altı ay boyunca o ipler boşalmaz, bezler defalarca yıkanır, defalarca asılırdı. Çoğu zaman ipler az geldiği için birkaç bez üst üste asılırdı.

Dışarıda kış kıyamet, içeride cıvıldaşmalar... Babam sinirlenmeye başlar, her Allahın günü sorardı:

"Bugün ayın kaçı?"

Cevap "otuzu" olduğunda sevinir, "*Eh* bu ayı da yuvarladık." diye kendi kendine söylenir, yolculuğa çıkmak üzere hazırlık yapmaya başlardı.

Babam çocuk cıvıldaşmalarından kurtulmak için İstanbul'a kaçardı. Yanına da çocuklara hediye getiririrken hiçbirini unutmamak için bir liste alırdı. O gittikten sonra yeni bebek doğarsa annem onları da mektupla bildirir, hatta bazen listeleri şişirir, "Getirsin, lazım olur." derdi.

Babam, döndüğünde anneme bir sandık teslim eder, başka şeye karışmazdı. Ama bir gelenek vardı: Bütün yetişkinler çocuklarını alıp el öpmek için babamın karşısına geçerdi. Babam her birine "Aferin..." der, çocukları öper, sıra uzadıkça:

"*Ba ba ba*, sizin başka işiniz yok mu?" diye homurdanırdı.

***

Bağımız Ovabağları'ndaydı.

Ovabağları şehrin yakınında, üzüm bağları ve badem ağaçlarıyla dolu geniş bir alandı. Bizim bağ o geniş bağlığın ortasındaydı. Sonbaharın bitimine doğru, bağbozumu zamanı, tüm bağ sahipleri beyaz çadırlar kurup on-on beş günlüğüne oraya yerleşirdi. Geceleri soğuk olur, tüm bağlarda ateş yanardı.

Ovabağları o mevsimde, geceleri dağlardan bakıldığında alev almış gökyüzüne benzerdi. Genç kızlarla birlikte ateşin çevresinde dans edip şarkılar söylerdik. Ateş o kadar harlı yanardı ki etrafında dans edenlerin yüzleri kızarırdı. Gençler nişanlılarını çoğunlukla o günlerde bulurdu. Dans edip şarkı söylemek ve ateşin sıcak alevi yürekleri ısıtırdı. Kendileri gibi genç bir yürek bulur, ateşin uzağında bir yerlerde, çalı çırpıların ardında, kızarmış, olgunlaşmış salkımların altında, hiç sönmeyecek ateşi, aşk ateşini alevlendirirlerdi.

Soğuk, mavi gecede, ayın süt gibi akan köpükleri altında dudakları birbirine değer, ruhları kâinatın nefesiyle dolardı. Delikanlı sarıldığı zaman, kıza, bütün tabiat kendisini alevden kollarıyla sarıyormuş gibi gelirdi. Delikanlı da tabiatı, rengârenk salkımları ve bütün meyveleri kucakladığını zannederdi. İşte, kolları arasında çimen kokulu uçsuz bucaksız bir ova vardı. Ve işte –örneğin– Zaruhi değildi artık kolları arasındaki, korlaşmış bir ateşti.

Sonra birden, "Bakalım nereye gittiler?" diye bir ses duyulurdu.

İki genç göğüs göğüse, dudak dudağa, hareketsiz kalakalırlardı. Muzır arkadaşları, ateşten uzakta bir yerlerde, salkımların ve yaprakların ardında saklanan gençlere oyun oynamak isterlerdi.

Gençler birbirlerine daha bir sıkı sarılır, daha çok sokulurlardı. İşte o an sevgileri ebedileşirdi.

Bağbozumu sona erip eve dönüldüğünde, evdeki yaşlılar, kızda ya da delikanlıda sıradışı haller sezinlerdi. Gençler, kehribar gibi parlaması için saçlarını ıslatıp, durmadan taramaya başlardı çünkü. Aslında mesele gayet basitti, verimli, bereketli sonbahar tabiatı gençlerin ruhunu aydınlatmış, yüreklerini yakmıştı.

Ve sonunda erkek tarafı kızın ailesini ziyarete giderdi.

Başta, evin kızı dışında kimse bu ziyaretin sebebini anlayamazdı. Kız bilirdi, çünkü oğlan önceden dama bir kâğıt bırakmış olurdu:

> Bu gece anam babam seni istemeye gelecekler,
> sana sorarlarsa utanma, ben de istiyorum de.

Kızın ailesinin cevabı genellikle:

"Bize sorarsanız uygundur ama bakalım kız ister mi?" olurdu.

Geceyarısı annesi –ama mutlaka annesi– kıza sorardı:

"*Ka* Zarug, seni istiyorlar, ne dersin?"

Kız önce cevap veremez, kızarır, gülümser, sonra da odasına kaçardı.

Annesi bu görüşmeyi kocasına anlatırdı:

"Ben şunu şunu dedim, kız da böyle böyle..."

"*Eh* verelim gitsin o zaman, madem aklına koymuş."

Sabaha kadar her şey belli olurdu ama işi ucuzlatmamak için hemen cevap verilmez, kız ikna edilmeye çalışılıyormuş gibi oyalanılırdı. Bu süre bazen bir ayı geçerdi. Nihai cevap verildiği zaman ise oğlan tarafı kızı ne kadar çok istediklerini belli etmek için nişan konusunda elini çabuk tutardı.

Üzüm salkımlarının, ayın ve mavi göğün altında alevlenen aşkın ailelerce uygun karşılanmadığı da olurdu ve o zaman iki ailenin de üzerine kara bulutlar çöker, bir *trajedi* yaşanırdı.

Hiçbir söz aileleri ikna etmeye yetmez, o taş gibi inat bir türlü kırılamazdı. Kolay değildi: Köylüydüler, Ermeniydiler...

Ve sonunda acı haber:

"Oğlan kendini damdan atmış, kafası parçalanmış, kız da zehir içmiş! Üstelik oğlan, zehri kıza kendi elleriyle götürmüş."

XIII

Bizim oralarda delilerin tedavisiyle ilgilenen resmi ya da sivil hiçbir kuruluş yoktu.

Deliler... Sokaklar çeşit çeşit deliyle doluydu. Kimi köyden, kimi başka şehirlerden gelmişti, çoğu da bir şekilde fıttırıp evlerinden uzaklaşmış eskinin akıllı uslularıydı.

Şimdi düşününce, birçoğunun aslında tedavi edilebilir olduğunu anlıyorum. Ama sokağa terk edilmiş, hasta ve bakımsız kalmışlardı, artık böyle bir imkân kalmamıştı. Çocuklar ve bazı haddini bilmez yetişkinler peşlerine düşüp onları kızdırıyor, onların hasta ruhundaki *kaos*u daha da artırıyorlardı.

Eskimiş, çürümüş gelenekler ve güya ahlaki değerler adına insanları darağacına çıkaran taşra kentsoyluluğu, bırakın bu zavallı insanlara karşı acıma duygusu gibi bir ahlaki değer taşımayı, çocukların ve haddini bilmezlerin delilere oynadıkları şeytanca oyunlarla sevince boğuluyordu.

***

*Baron** Bağdasar uzun boylu bir adamdı. Uzun, gür, kapkara bir sakalı, kalın kaşları vardı. Gençliğinde, öğretmenlik yaparken, okulun mütevellilerinden birinin kızına âşık olmuştu. İnsanlar *baron* Bağdasar hakkında "*Kafa*sı dolu karnı aç öğretmenin tekidir!" demiş, sevdiği kızla evlenmesini engellemişlerdi. *Baron* Bağdasar siyah *redingot*unu giymiş ve dehşet içinde evden ayrılmıştı. Gidiş o gidiş...

Neden korkuyor, niçin kaçıyordu? Hiç kimse anlamıyor, anlamak istemiyordu.

"*Baron* Bağdasar... Geldiii!"

Baron Bağdasar bu lafı duyar duymaz köpürüyor, kuduruyor, gözlerinde azat edilmiş kara bir atın dehşeti, koşmaya başlıyordu. Durup durup arkasına bakıyor, daha çok kudurup daha çok korkuyor, bir sokaktan diğerine kaçıyor, kaçıyordu. Kapı ağızlarındaki, pencerelerdeki, damlardaki, sokak köşelerindeki insanlar onunla alay ediyor, utanmadan bağırıyorlardı:

"*Baron* Bağdasar... Geldiii!"

Bu adam ne yer, ne içer, nerede yatar, bilen yoktu. Tırnakları makas yüzü görmez, kırılarak kısalırdı. Saçları ha bire uzar, karmakarışık, kir içinde olurdu. Şimdi bile hatırladıkça tüylerim diken diken olur, ürperirim.

Baron Bağdasar yalnız değildi.

---

* **baron:** *Ern.* "Bey, efendi" anlamında hitap sözü.

Bir de Türk delimiz vardı. Görünürde aklı başında bir adamdı, her konuda *normal* konuşabilirdi ama sonra birdenbire vahşileşir, etrafında bulunan her şeyi kırar, un ufak ederdi. Böyle birdenbire kudurması için birinin ona "fıst!" demesi yeterliydi. Bu delinin *baron* Bağdasar'dan bir farkı vardı, aciz değildi, insanlar ondan korkar, kaçarlardı. Rahatsızlandığı zaman dükkânların önünde dizili meyveleri devirir, camları kırıp parçalar ve ancak böyle büyük zararlar verdiği zaman rahatlardı.

Bütün bunlardan sonra, tam sakinleşti derken, komiklik yaptığını düşünen bir aklıevvelden çıkan "fıst" sesi, az önceki olayların daha beter bir şekilde tekrarlanmasına sebep olurdu.

Bir de kız vardı. Darmadağın saçları her daim kirliydi. Yoldan geçenlerin önünde durur, eteğini yukarı çeker, yüzünde şeytani bir gülümsemeyle çatlak, donsuz kirli bacaklarını gösterirdi.

Babam eve geldiğinde sofraya oturmak istemezse, yolda o kıza rastladığını anlardık.

Bir de her gün kendine bir sokak seçip, o sokağın bir köşesinden diğer köşesine durmadan gidip gelen bir deli vardı. Derin düşünceler içinde ellerini arkasında kavuşturur, çevreden atılan lafların hiçbirini duymazdı. Yalnız bazen durur, yoldan geçen bir kadına bakıp hafifçe gülümser, sonra gene derin düşüncelere dalardı. Bu deli bizim oralı değildi, kimse nereden geldiğini bilmiyordu. Kısa boylu, toplucaydı. Kalın, yuvarlak, kırmızı dudakları, kızıl saçları vardı.

Biri ekmek verirse alır, köpekleri etrafına toplayıp bütün ekmeği onlara paylaştırırdı. Köpeklerin ekmeği yiyip bitir-

melerini bekler, sonra kaşlarını çatar, derin düşüncelere dalıp yürümeye devam ederdi.

Deliler çeşit çeşitti ve giderek çoğalıyorlardı. Hiç kimse onları bir yere toplayıp bakmak için önayak olmamıştı. Onların farkında değillerdi, varlıklarını hissetmiyorlardı.

Çok iyi hatırlıyorum, Amerika'dan gelen biri, orada delilerin saray gibi evlerde bakıma alındığını söylediğinde herkes şaşırmıştı:

"Amerika *tohaf* memleketmiş *ha*..."

Bir gün babam bir şeye kızıp "Şimdi delireceğim!" dedi. Bir an, gözümün önüne sokaklara düşmüş babam geldi. Çok korktum.

Deliler... Ne kadar da çoklardı.

Bir tanesi görünüşte akıllıydı ama aslında çok hastaydı. Yedi sene boyunca yumruk yaptığı ellerini cebinden çıkarmamıştı. Bir keresinde birkaç güçlü adam zorla ellerini dışarı çıkardılar. O eller olduğu gibi küflenmiş, üzerleri pamukla kaplanmış, derisi görünmez olmuştu; toprak altında kalmış bir cesedin elleri gibiydi. Bu adamın her şeyiyle, çocukları, iki kızı ve bir oğlu ilgileniyordu.

O delilerden biri de her gün yüksek bir dama tırmanır, saçağa oturup ayaklarını aşağı sarkıtırdı. Düşecek sanırdık ve o korkuyla kimse ona yaklaşmaya cesaret edemezdi. En sonunda bir gün dengesini kaybedip üç katlı bir evin damından düştü ve öldü. Beyni dışarı akmıştı, ben de gördüm.

Bazı delilerin ailesi ya da akrabaları vardı. Onlar hastalarını sokağa bırakmaz, evde tutar ve ona "ihtimam" gös-

terirlerdi. Bu ihtimam gösterme işi nasıl mı olurdu? Zavallıyı bağlayıp evin odunluğuna kapatır, güçlü ve merhametsiz bir adam tutup sopayla dövdürürlerdi.

Kendileri çok "akıllı"ydı ya, "Aklı başına *başka biçimde* gelmez." derlerdi.

Daha bir yüreklensin de şevkle dövsün diye rakı ve yemek ikram ettikleri adam: "Siz beni hor görmeyin, ben onu terbiye ederim." deyip bodruma inerdi. Sonra zavallının üzerinde odunlar kırılır, böğürtüleri her yana yayılırdı.

O eski ülkede bilinen tek tıbbi *metod* buydu.

XIV

Bir yaz günü şehre bir yabancı geldi. Yalınayaktı, dizlerine kadar inen bir tilki postuna bürünmüştü. Elinde boyundan uzun bir baston vardı, ince bir zincirle koluna bir keşkül asmıştı. Araplar ya da Hintliler gibi esmerdi. Sivri, seyrek ama hoş bir sakalı, kırmızı, etli etli dudakları, alnında da bir beni vardı. Hiç konuşmuyordu, dilsizdi. Tek yaptığı, dolaşıp para toplamaktı. Dilinin Tanrı buyruğuyla yedi sene sonra çözüleceği ve son ilahi mesajın onun ağzından iletileceği rivayeti kısa sürede bütün şehre yayıldı.

Konuşamayan bu adamın dilsizliğinin sırrı kimden çıkmış, nasıl yayılmıştı? Bunu kimse sorgulamıyordu.

Herkes ona saygı göstermeye başladı. Mal meraklısı olmadığı görülünce itibarı daha da arttı. Oysa paraya karşı hiç de ilgisiz değildi. Çok değerli bile olsa keşkülüne sığmayan hiçbir şeyi kabul etmediği için insanlar ona para vermek zorunda kalıyorlardı.

Geceleri Müslüman mezarlığında, küçük bir çadırın içinde, titrek bir ışığın altında bekliyordu. Hiç uyumadığı, gece boyunca dua ettiği söyleniyordu. Gündüz dolaşıyor, geceleri uyumuyordu ama nasıl olup da yaşadığını soran yoktu.

Yedi sene konuşmayacak, yedi sene uyumayacak, yedi sene sadece dua edecekti ve yedi sene sonra insanlık, Tanrı'nın yeni sözlerini onun ağzından duyacaktı.

Adam her gün minarenin şerefesine çıkıyor, ellerini göğsüne kavuşturup bastonunu kucaklıyor, bir saat boyunca gözlerini gökyüzüne dikiyordu. Aşağıda kalabalık toplanıyor, herkes onu seyrediyordu. Kimileri, "Tanrı onun yanına iniyor, onunla konuşuyor ama günahkârlar onu göremiyor." Kimileri de "Şerefedeki aslında sadece bir görüntü, o Tanrı'nın yanına uçup geri dönüyor." diyorlardı.

Ancak şehirdeki birkaç kurnaz tilki, insanlığın yedi sene sonra Tanrı'nın mesajına nail olmasına izin vermedi. Bir gece adama saldırıp postunun altında topladığı paraların hepsini çaldılar.

Hırsızlar yakalanamadı ama ağızdan ağıza yayılan hikâyeler bir gerçeği gözler önüne serdi. Tanrı'nın emriyle dilsiz kalan, kendini Tanrı'ya adamış bu adam, hırsızlara parasını kaptırmamak için canını dişine takarak mücadele ederken ağza alınmayacak küfürler etmişti. Bu arada, topladığı büyük miktardaki bozuk parayı da altına dönüştürdüğü anlaşıldı. Hırsızlar, üzerinde bir tek bozuk para bile bulamamışlardı.

Olaydan sonra adam bir daha ortalıkta görünmedi, git-

mişti. Nereye gittiğini, ona ne olduğunu kimse öğrenemedi.

***

Bu olayla bağlantılı başka bir hikâye ve başka bir kişiden bahsedeceğim şimdi size.

Bir gün şehre Jacob adında Amerikalı bir adam geldi.

Mistır Jacob bir Protestan *misyoner*iydi, Kutsal Ruh dağıtıyordu.

Hayır hayır, yanlış okumadınız, ne eksik ne fazla, *mistır* Jacob, Kutsal Ruh dağıtıyordu.

Peki bunu nasıl yapıyordu?

Mistır Jacob kilisede vaaz verdikten sonra gözlerini kapar, kollarını açarak dua ederdi. Bu duadan sonra her seferinde birkaç dakika derin bir sessizlik olur, sonunda *mistır* Jacob konuşurdu:

"Kutsal Ruh'a erişenler ayağa kalksın."

Önceleri ayağa kalkanlar birkaç kişiyi geçmiyordu ama zamanla sayıları arttı.

Hiç kimse Kutsal Ruh'a eriştiğinde ne hissettiğini açıklayamıyordu ama yığınlarla ayağa kalkıyorlardı.

Kutsal Ruh'a erişenler, ceplerinde ne kadar para varsa *mistır* Jacob'ın yardım sandığına boşaltıyorlardı. Bu sandık *mistır* Jacob'ın sözünü ettiği Kutsal Ruh'un her yere ulaşabilmesi için icat edilmiş gibiydi.

Bu oyuna bir son vermek gerektiğini düşünen birkaç Protestan, *mistır* Jacob'a muhalefet etti ama kimseden destek bulamayınca onlar da gidip Kutsal Ruh için sıraya girdiler.

Bir ay boyunca şehirde Kutsal Ruh'tan başka şey konuşulmadı. Hatta bazı riyakârlar işi aşırıya vardırıp Kutsal Ruh'a erişmemiş olanlarla selamı sabahı bile kestiler.

Şehirde ailevi tatsızlıklar, boşanmalar, ayrılıklar baş gös-

termeye başladı. Ebeveynler Kutsal Ruh'a erişse çocukları karşı çıkıyor, çocuklar erişse ebeveynler istemiyordu. Abiler alsa ablalar, kocaları alsa karıları almıyor veya tam tersi oluyordu.

Kutsal Ruh'a erişmiş kocalar karılarına öğütlüyorlardı:

"Yarın gidip alacaksın, *hınk mınk* demiyesin!"

Ve tartışma başlıyordu, Kutsal Ruh'a erişmiş koca veya abi, ayakkabısının tekini Kutsal Ruh adına eline alıyor, Kutsal Ruh'a direnen karısını ya da kız kardeşini kovalamaya başlıyordu.

Başlarda Kutsal Ruh peşinde koşanlara gülenler, şimdi kendileri de eriştikleri için, hâlâ erişmeyenlere gülüyorlardı.

Dükkânlarını da açmaz olmuşlardı. Çünkü herhangi bir meslekle uğraşmayı günah sayıyorlardı. Her sabah bir başka dükkânın kepengi kapalı kalıyordu. Bu, dükkân sahibinin Kutsal Ruh'a eriştiği anlamına geliyordu. Çarşıdaki esnaflar böyle durumlarda söylenmeden duramıyorlardı:

"Eşek sıpası Kutsal Ruh aldı!"

"Aldı ya, aldı!"

Kutsal Ruh *komedyası* o kadar ayağa düştü ki bir Protestan başka bir Protestan'ın evinin önünden geçerken artık mutlaka penceresini tıklatıp soruyordu:

"Murat *ağa*, aldın mı?"

"Daha ne alacağım ulan eşek? Tövbe tövbe, daha sekiz gün oldu aldığım."

"Ben *daha* almadım."

"Yarın git al, *sarsak*! Ayıptır."

Küçük halam Yeğsa bir Protestan'la evliydi. Enişte m, *mister* Jacob şehre geldikten üç gün sonra Kutsal Ruh'a erişmiş, böylece öncülerden biri olmuştu. Bir gün babama "Yeğsa bacı da Kutsal Ruh'a erişmiş." diye bir haber geldi.

Babam meseleyi iyice anlamak ve kız kardeşiyle konuşmak için onu eve çağırdı ama halam değil eniştem geldi:

"*Hacı efendi*, Yeğsa gelmeye korkuyor."

Babam:

"Yeğsa ne biçim bir Kutsal Ruh'a erişmiş ki korkuyor!" diye kükredi ve *mistir* Jacob'a sunturlu bir küfür savurdu.

Sonunda, Kutsal Ruh'a kayıtsız kalanlar bir elin parmakları kadar kaldı. *Mistir* Jacob, bu inatçılar –yani kurtuluşu olmayan günahkârlar– için son bir ayin daha tertip etti ve paraları toplayıp şehirden ayrıldı.

Böylece *komedya*nın ilk perdesi kapandı, ikinci perde başladı.

Kutsal Ruh'a eriştiklerinden beri kutsal kitabı ellerinden düşürmeyenler evlerinden çıkıp dükkânlarını açmaya başladılar, çünkü geçim sıkıntısı başlamıştı.

Dükkânların açılmasıyla birlikte atışmalar da başladı. Kutsal Ruh'a erişen ama şimdi ticaretlerine dönmek için sokağa çıkanlar alay konusu oldular. Laf atmalar kendiliğinden başladı ama Gregoryen papazlar perde arkasından ateşi körüklüyorlardı. Sonunda işin boyutları iyice büyüdü.

"Baksana, Kutsal Ruh nasıl bir şey? Boynuzu var mı?"

"Kutsal Ruh şeyime benziyor muydu?"

"Lan, Kutsal Ruh galiba ayaklarıma benziyor!"

Kutsal Ruh'a erişenlerden bazıları bu alayları "hazreti efendimize yapılan eziyetler"le bir tutuyor, gururlanıyor, kendilerine paye çıkarıyorlardı. Biri kendilerine alaycı bir laf edip sataştığında gözlerini gökyüzüne dikip kollarını açıyor:

"İsa Mesih efendim, senin yolunda ilerliyorum!" diye haykırıyorlardı.

İsa'nın yolu, Kutsal Ruh uğruna eziyet çekenlerin yoluydu.

Dükkânlarını açmayıp insanların olan biteni unutmasını veya alay etmekten bıkmasını bekleyenler de vardı ama ne mesele unutuldu ne de alayların sonu geldi. Kutsal Ruh'a ulaşanların hepsi alaylardan nasiplerini aldılar.

Bir ay kadar sonra *mistir* Jacob'ın Diyarbakır'dan Musul'a giderken öldürüldüğü haberi geldi. Babam bu haberi aldığında tepkisi:

"Kötülerin en kötüsü ortadan kalktı." oldu.

***

Bizim orada, kilise görevlilerinden birine, papaz, *diratsu** ya da *jamgoça* kızan, Protestan kilisesine gidip dua eder ve "dönerdi".

Gregoryen kilisesinde *jamgoçluk* yapan komşusuna darılıp Protestan olan bir dülger vardı, adı Mampre'ydi. Âdettendi, biri Protestan olunca ona "bey" diye hitap edilirdi. Yani Mampre abi bir günde Mampre bey oldu.

Mampre bey kilisede yalandan ağlıyor, "Ya Rabbi, Kutsal Ruhunun ateşi *gazyağı*yla yüreklerimizi yaksın!" diye dua ediyordu.

Eimann adında bir Alman şehrimizde bir *kolej* kurmuş, Hıristiyanları Hıristiyan yapmak için ateşli bir *propaganda* yürütüyordu. Eimann, Mampre beyi çok beğenmiş olacak ki ona yanında yüksek maaşla iş vermiş, giymesi için de kendi eskilerinden hediye etmişti. Mampre bey Avrupai kıyafetler, kolalı gömlek giymeye, kravat takmaya başladı ve bıyıklarını kesti. Eski zamanlarda Romalıların giydiği *to-ga*lardan* giyse ancak o kadar garip görünürdü gözümüze.

Mampre bey bir pazar günü ayinden sonra, günahların-

---

* ***diratsu:*** *Erm.* papaz yamağı.

* ***toga:*** *Lat.* Eskiçağ'da Romalılar'ın giydiği, yünden veya ketenden yapılmış geniş ve uzun harmani.

dan arınmış bir inananın olanca saflığıyla –kiliseden çıkan, günahlarından arınmış bütün Protestanların yüz ifadesinde böyle bir saflık olurdu– Eimann'ın odasına girdi, kederli bir ses tonuyla:

"Herr Eimann, Ermeni doğduğum için çok üzülüyorum." dedi.

Eimann, Mampre beye çok sinirlendi, onu odasından kovdu ve işine son verdi.

Oysa Mampre bey tamamıyla farklı bir muamele bekliyor, Eimann'ın bir şekilde "derdine" çare bulacağını umuyordu. Birkaç hafta daha kilisede şevkle dua etti ama Eimann onu geri çağırmadı. Sonunda Mampre baktı ki Protestanlar'dan artık umut yok, eski iş elbiselerini giyip Gregoryen kilisesine geri döndü.

Kilisedeki ilk gününde ayin boyunca garip sesler çıkardı, hıçkırarak dua etti, eğilip yerdeki halıyı öptü durdu:

"Ya Rabbi, tövbe tövbe, eşeklik ettim, sen beni affet..."

Mampre ayinden sonra *jamgoç*tan ve karısından özür dileyip onlarla barıştı. Sonraki günlerde, Eimann'dan aldığı elbiseleri bir köy öğretmenine hediye etti, küçük dükkânını açtı ve eski müşterilerini minnettarlıkla kabul etti. Bir süre sonra da bıyıkları eski ihtişamlı boyutlarına kavuştu.

Birisi ona şakayla karışık "Mampre bey" diye seslendiğinde, Mampre artık: "Bana bey demeyin, tüylerim diken diken oluyor!" diyordu.

XV

O eski Roma yolunda yaşam çok garipti. Mesela, Amerika görmüş Ermeniler... Onların beraberlerinde getirdikleri, yalnızca bir iki parça kıyafet, birkaç İngilizce sözcük ve ağızlarını yayarak konuşma alışkanlığından ibaretti. Salt İngilizce değil Ermenice konuşurken de ağızlarını yayıyorlardı.

Mesela eşek Ovannes, Amerika'dan döndüğünde Ovannes bey olmuştu. Ermenice konuşurken, ağzında sıcak bir şey var da konuşamıyor sanırdınız, anadiliyle alay ediyor gibiydi ama bizim oraların saf halkı:

"*Pezevengin* evladı, *İngilizce*'yi o kadar iyi biliyor ki Ermenice'yi bile *İngilizce* gibi konuşuyor!" diye düşünüyordu.

O zamanlar, sadece cahil Amerikalı misyonerlerden ve Amerika'ya gidip dönmüş Ermeniler'den duyduğum için İngilizce'den nefret ediyordum. İleride, gün gelip de Amerika'da bir üniversitede İngilizce öğrenme fırsatı bulduğumda, Shakespeare, Dickens ve Byron'ın dilini konuşmak için insanın ağzını yayıp durması gerekmediğini anladım.

Amerika görmüş Ermeniler'in bu alışkanlıkları ancak birkaç sene sürüyordu. Amerika'dan getirdikleri kıyafetler eskiyip yerlerini yerel kıyafetlere bıraktıkça, anadillerini de hatırlıyor, taklitçi "yıpamaaam"larının yerini sade "yapamam"lar alıyordu.

Amerika'dan dönenlerin bir başka dikkat çekici özelliği de altın dişleriydi. Hepsi altın diş yaptırmıştı.

Ve o altın dişler onlara itibar sağlıyordu. O insanlar altın dişleri sayesinde en güzel kızlarla evlendiler, altın dişleri sayesinde adam yerine kondular. Büyük ablam da onlardan birinin kurbanı oldu. Bu hikâyeyi anımsamak dahi istemiyorum, hatırası hâlâ yüreğimi yakıyor, bana acı veriyor.

Eşek Ovannes'in –yani Ovannes beyin– iki altın dişi vardı. Dönenler içinde bir tek o kendine kız bulamadı. Çünkü altın dişlerini haddinden fazla övüyor, burnunu her şeye sokuyordu. Dahası, adı üstünde, o bir eşekti.

Eşek Ovannes altın dişlerini cümle âlem görsün diye durmadan güldüğü için, birkaç sene sonra yüzünde kırışıklıklar oluştu.

"Ovannes bey ekmek mi aldın?"

"He, ekmek aldıydım, hi hi hi..."

"Ovannes bey, nasılsın?"

"İyiyim, hi hi hi..."

"Yağmur yağıyor."

"He, yağmur yağıyor, hi hi hi..."

Eşek Ovannes bir gün ölüverdi. İki saatlik bir karın ağrısı, inlete inlete, aldı, öte tarafa götürdü onu.

"Eşek hiç yemediği bir ot yemiş, hazmedememiş." diyordu insanlar.

Öldükten sonra ağzı kapandığı için dişleri görünmüyordu. Oysa akrabaları, altın dişlerinin gömülürken mutlaka görünmesini istiyorlardı. Ağzını açık tutmak için bin bir yol denediler ama her seferinde kapanıyordu.

Altın dişlerin görünmesi için ne yapmalıydılar?

Teyzesi:

"Garibin altın dişleri de mi görünmesin?" diye dert yanıyordu.

Bir sürü insana akıl danıştılar ama kimse bir yol gösteremedi. Sonunda iki kibrit çöpüyle meytanın ağzını açık tutmanın yolu bulundu, kibrit çöpleri görünmesin diye de bıyığının uçlarıyla üstleri örtüldü.

Cenaze sırasında teyzesi:

"*Vay*, ben senin altın dişlerine *kurban* olayım!" diye ağlayıp inliyordu.

Eşek Ovannes, cenazesinde, gökyüzünün berrak maviliğine bakıp gülümsüyor gibiydi.

***

Amerika'dan dönen Ermeniler'in birçoğu eski *feodal* alışkanlıklarından kurtulamamışlardı.

Yakınımızda bir evde, kızı ve oğluyla birlikte yaşayan bir kadın oturuyordu. Kocası, oğulları Hovsep doğmadan iki ay önce Amerika'ya gitmişti. Adam Amerika'dan bir iki mektup yollamış, sonra sesi soluğu kesilmişti. Kadıncağız çamaşır yıkayarak, el kapısında çalışarak iki çocuğunu büyütmüştü. Çocuklar da okuyup öğretmen olmuş, analarını o çileli yaşamdan kurtarmışlardı.

Mutlu, sıcak yuvalarında mütevazı bir hayat sürüyorlardı.

Bir gün, beli bükülmüş, saçları ağarmış, durmadan öksüren zayıf bir adam çaldı kapılarını. Gençler adamı tanımıyorlardı, anneleri onun babaları olduğunu söyledi.

Adam on sekiz sene boyunca karısına ve çocuklarına sahip çıkmamış, onları sefalet içinde bırakmıştı. Çocuklar babalarını mesafeli bir tavırla kabullendiler ama saygıda kusur etmediler.

Birkaç gün sonra, şehirde dehşet verici bir haber yayıldı: Hovsep, babasının kafasını duvara vura vura parçalamış, onu öldürmüştü.

Hovsep'i tanıyanlar onun böyle bir şey yapacağına inanamıyorlardı. Çünkü Hovsep aklı başında, sakin tabiatlı bir gençti, değil babasını öldürmek karıncayı bile incitmezdi.

Hovsep tutuklandı, mahkemesi bir ay sonra görüldü.

Mahkeme gününe kadar olan biten iyice açığa çıktı. Bütün şehir Hovsep'i korumak için ayağa kalktı. Mahkemeye toplu dilekçeler sunuldu, birkaç avukat savunmasını üstlenmeyi teklif etti. Ücret istemiyorlardı. Ama Hovsep kendini savunabileceğini söylüyordu, avukat istemedi.

Olup bitenin özeti şuydu: Hovsep'in babası John –adamın Ovannes olan adı Amerika'da John'a dönüşmüştü– eve döner dönmez karısını azarlamaya başlamıştı. Karısının, kendisinin Amerika'da olduğu on sekiz yıl boyunca, ne idüğü belirsiz erkeklerle birlikte olduğuna, ahlaksız bir hayat yaşadığına inanıyordu. Babalarının bu iddiaları üzerine Hovsep'le ablası araya girmiş, annelerinin onurlu bir kadın olduğunu, yıllar yılı yokluk içinde, hiç kimseden yardım görmeden, ağır bir yük altında yaşadığını söylemişlerdi. Aksi bile olsa, karısını iki çocuğuyla yüzüstü bırakıp giden, tek bir ku-

ruş göndermeyen, hatta kuru bir mektubu bile esirgeyen bir adamın onu bu şekilde yargılamaya hakkı yoktu.

Ama babaları yalan yanlış bilgilerin etkisi altındaydı ve inatla karısını cezalandırmak istiyordu. İki kardeş birkaç gün boyunca onu ikna etmek için uğraştılar, babaları ise bu iyi niyete demir ütüyü annelerinin kafasına fırlatarak karşılık verdi. Allahtan ütü kadının yalnızca ayak parmaklarına gelmişti.

Bütün bunlara rağmen çocuklar kendilerini kaybetmediler, dil dökmeye devam ettiler. John ise daha da ileri gidip Amerika'dan getirdiği tabancasını çekti.

Hovsep babasını güçlü kolarıyla sıkıştırıp tabancayı elinden aldı. İki saat boyunca başını duvara vurdu. Sonuçta, ömründe ilk kez gördüğü babasını öldürdü.

İnsanlar olanları duyunca Hovsep'i kurtarmak için harekete geçtiler.

Hovsep mahkemede kendini savunmadı, zavallı anasının hikâyesini anlatmakla yetindi.

Bu hikâye o kadar hüzünlü ve sarsıcıydı ki hem mahkeme heyeti hem de izleyiciler gözyaşlarına boğuldu. Hovsep anasının kendilerini okutmak için gece gündüz çalıştığını, çamaşır yıkamaktan aşınmış parmaklarından kanlar damladığını anlattı. Zamanında, annesiyle evlenmek isteyenler olmuş ama anneleri, çocuklarının üvey baba eziyetini yaşamalarını istemediği için bütün teklifleri geri çevirmişti. Bütün bunlardan sonra, John adında bir yabancı gelmiş, yıllar sonra eriştikleri mutluluğu yıkmak istemişti.

Hovsep beraat etti.

Mahkemeden eve geldiğinde annesi ona sımsıkı sarıldı, gözyaşları içinde:

"Bizimle adam gibi yaşasaydı ne olurdu sanki?" diyebildi.

Artık oralarda yaşayamazlardı. Nereye baksalar o korkunç *trajedi*yi hatırlatan bir şeyler görüyorlardı. Eşyalarını topladılar ve başka bir şehre göçtüler.

XVI

Arevelyan Mamul'u posta penceresinden aldığım gibi açıp okumaya başladım. Mektup ve gazetelerimizi posta penceresinden alırdık, postaların eve teslimi gibi bir hizmet yoktu. Bir şiirin altında adımı gördüm. O imza altın harflerle basılmış gibiydi, hâlâ öyle gelir bana. Ayaklarımın yerden kesildiğini hissettim, uçuyordum sanki.

Şiir oldum olası beni cezbederdi. O yıllarda çok okuyordum. Okulda biri el yazısı öbürü basılı, iki gazetemiz vardı, onlara yazı veriyordum. Bir iki el yazısı gazete de ben hazırlamıştım, fakat onlar henüz basılmamıştı. Annem geceleri odamda okuyup yazdığımı gördüğünde:

"Kalk yat *yavrum*, bizim *cins*ten Boğos-Beyros* çıkmaz." derdi.

Boğos-Beyros, annemin dilinde mürekkep yalamış demekti. O şiirin basılmasından sonra hiç böbürlenmedim. Nedendir bilinmez, ciddileştim. Ama yine de anneme:

"Gördün mü? Bizim *cins*imizden Boğos-Beyros çıkmaz diyordun, işte çıktı." demekten kendimi alamadım.

Annem yazdıklarımı değerlendiremezdi ama basılı harflere derin bir saygı duyuyordu. Gülümsedi ve beni öptü.

Benim güzel odam... İkinci ve üçüncü kat arasında, ayrı bir merdivenle çıkılan küçücük bir odaydı. Kitapla, çokluk şiir kitaplarıyla ve resimle doluydu. İki küçük penceresi, ikinci katın damına bakıyor, karşı komşum uzun dut ağaçlarının tepesi ve yapraklarının arasından görünen mavilik de hepi topu ufku oluşturuyordu. İlk şiirimi o küçük odada yazmış, Turyan'ı*, Medzarents'i* o odada okuyup ağlamıştım.

Medzarents köy delikanlılarının idolüydü. Kimi çapsız yazarların onun aleyhine başlattığı karalama kampanyasını

---

* **Boğos-Beyros:** Hz. İsa'nın havarilerinden Boğos ve Bedros'un [Paulus ve Petrus] adlarından türemiş, okuyup yazmakla uğraşan kimse anlamında deyim.

* **Bedros Turyan [Zımbayan]:** [İstanbul, 1851–1872] "Üsküdar bülbülü" olarak da bilinen şair, oyun yazarı. 1867'de Cemaran okulunu bitirdi. Eczacı kalfalığı, öğretmenlik, gazetecilik, tiyatro oyunculuğu yaptı. Genç yaşta verem hastalığına yakalanıp hayatını kaybetmesine ve az sayıda eser vermiş olmasına rağmen Ermeni edebiyatındaki etkisi büyük oldu, romantizm akımının öncüsü kabul edildi. Mezarı, Üsküdar'da, Bağlarbaşı Ermeni mezarlığındadır.

* **Misak Medzarents [Medzaduryan]:** [1886 Sivas, Pinkyan–1908 İstanbul] Şair, yazar. İlköğrenimini Erzincan ve Sivas'ta aldıktan sonra, ailesiyle birlikte İstanbul'a göçtü. Galata'daki Getronagan okuluna devam etti, verem hastalığına yakalanınca okulu yarıda bıraktı. Eserlerini 1901'den sonra verdi. *Dziyadzan* [Gökkuşağı] ve *Nor Dağer* [Yeni Şiirler] adlarını taşıyan iki derlemesi 1907'de basıldı. Medzarents, Bedros Turyan'ın Ermeni şiirinde romantizmle açtığı çığır, Ortaçağ Ermeni ozan ve halk edebiyatı geleneklerinin mirasını hümanizm ve panteizmle harmanlayarak genişletti, böylece özgün bir romantik–sembolik şiir dili yarattı. Mezarı, Zeytinburnu'nda, Balıklı Ermeni mezarlığındadır.

yakından izliyor, Misak'a destek olmak için mektuplar yolluyorduk. *Nor Dağer*'i bana bizzat Misak yollamıştı. Bu hediye, doğrusunu söylemek gerekirse bana gurur veriyordu. Saatlerce Misak'ın resmine bakıp kendimden geçiyor, saatlerce "ve dalgalanır ruhumun sakin denizi"* diye tekrarlıyordum. Ona benzemek için sakal bırakmak istiyordum ama daha bıyığım bile terlememişti. İlk kitabım* onun *Dziyadzan*'ı gibi olsun istiyordum: aynı matbaa, aynı kâğıt, aynı boyut, aynı cilt. Öyle de oldu. Ama hiç ses getirmedi. Turyan ve Medzarents'te olan bir şeylerin bende olmadığını ancak o zaman fark ettim. İlk şiir kitabımın benim için tek anlamı Medzarents'in mezarına ithaf edilmiş olmasıdır. Değersiz bir armağandı ama o zamanlar benim bütün yüreğimdi.

Yıllar sonra İstanbul'da Misak'ın mezarının soğuk taşlarını öpebildim. Misak benimle konuşuyor, güneşe duyduğu yakıcı özlemi anlatıyordu sanki.

Renklerin bu eşsiz ozanı, renklerin olmadığı bir menzile varmıştı.

Misak, gözlerin maviliklere takılmıyor mu artık?

Bugün ben büyüdüm, olgunlaştım ama sen hâlâ gençsin. Yetişkin ellerim ve olgun bir insanın şefkatiyle o güzel başını okşuyorum, gözyaşlarım şiirlerinin üzerine damlıyor.

Ben bu dünyada üşüyorum koca çocuk! Her üşüdüğümde senin şarkılarına sarınıyorum, işte o zaman güneş, senin şarkılar söylediğin güneş, soğuk ruhuma damla damla süzülüyor.

---

* Ve dalgalanır...: [Ու կը փոթի ծովակն հոգւոյս մեղմավար – U gı poti dzovagn hokvuys meğmavar] Bu dize Misak Medzarents'in *Nor Dağer* adlı kitabı içindeki *Vayrgıyan* [Dakika] adlı şiirde yer almaktadır.

* Vahan Totovents'in ilk kitabı, 1908'de İstanbul'da basılan şiir derlemesi *Averag*'dır [Yıkıntı].

XVII

O dünyada, hamamların arkasındaki kül yığınları ve közler arasında büyüyen bir nesil vardı.

Onlara *külhanbeyi* deniyordu. Kül yığınlarının prensleri... Hikâyeleri, 1930 yıl önce doğmuş Nasıralı yetim İsa'nınkiyle aynıydı. Yaşadığımız asırda, kucağında bebesi olan bir bakireyi eş olarak kabul edecek marangoz Yusuflar yoktu ve biçare analar, minicik bebelerini götürüp hamamların arkasındaki kül yığınlarına bırakıyorlardı. Çocuklar, Yusuf ve aziz bakire anaları olmadan büyüyorlardı.

Kül yığınlarının prensleri, kışın dayanılmaz soğuğundan korunmak için külleri eşeleyip içine girer, üstlerini yine külle örtüp uyurlardı.

Her zaman yarı çıplaktılar. *Mescit* kapılarında dolaşır, ondan bundan şamar yerlerdi. Çöplüklerden topladıkları karpuz, kavun, elma kabuklarıyla beslenirlerdi. Kedilerin pençelerinden et parçaları kapar, kasaplardan bir paça ya da kelle aşırır, dükkânlardan yumurta uçurur, mahallenin küçük zengin çocuklarının elinden pasta, meyve kaparlardı.

Öğleyin kışlanın arkasında toplanır, dökülen *karavana*dan nasiplenirlerdi. Köyden şehre eşek üzerinde gelen yüklere, arabalara saldırır, birkaç avuç buğday veya un için dövüşür, ağız burun kırarlardı. Hamamın arkasında, taze küllerin üzerinde közleyip yiyebildikleri için en çok pancar yüklerine saldırırlardı.

Bu "prens"lerle ilgilenecek resmi, sivil ya da dini, hayır amaçlı hiçbir kuruluş yoktu.

Ölülerini, kendi kendilerine, kül yığınlarından biraz ötede bir yere gömüyorlar, sonra da elbiselerini paylaşmak için kıyasıya kavga ediyorlardı.

Hamam sahibi, belediye nizamları gereğince senede bir defa kül yığınlarını temizlemek zorundaydı. O temizlik sırasında ortaya onlarca ceset çıkardı. Çokları orada öylece uyumuş, bir daha da uyanamamışlardı.

***

Ali kül yığını prenslerinin en yakışıklısıydı. Uzun boylu, güçlü bir delikanlıydı.

Babam onu bekçi olarak bizim çiftliğe aldığında Ali yirmi beş yaşındaydı. Çiftliği talan edenler, kül yığınlarının prensleriydi. O işe başladıktan sonra hiçbir "prens" çiftliğe girmedi. Yalnız, Ali bazen kendi arkadaşlarını çağırır, onlara meyve ve sebze verirdi.

Babam Ali'nin bekçiliğinden memnundu, onun sayesinde çiftlik yavaş yavaş yok olmaktan kurtulmuştu.

Ali işine sadıktı, dürüst ve güvenilirdi. Zaptiyelerle bile çekinmeden kavgaya tutuşur, onları alt ederdi.

Çiftliğe girdikten sonra kılığını değiştirdi. Hayatında üçüncü defa yıkandı, tıraş oldu, saçlarını kırptırdı. Beline, geniş, yeşil bir kuşak bağladı. Kuşağa da bir bıçak, bir de sopa kalınlığında, uzun bir ağızlık soktu.

Bu değişimden sonra bile insanlar onun *sosyal* kökenini unutmadılar, o aşağılayıcı sözü her fırsatta yüzüne vurdular.

"*Külhanbeyi*!"

Ali bir gün yüzünde mahcup bir ifadeyle babamın karşısına dikildi.

"*Hacı efendi*, ben başka bir şehre gitmeyi düşünüyorum, burada herkes *külhanbeyi* olduğumu biliyor."

Ali bunları söyledikten sonra ağlamaya başladı. Bu katı adam geçmişinden utandığı için ağlıyor, gözkapaklarının yabancı olduğu yakıcı gözyaşları döküyordu. Oysa o güne kadar sadece zaptiyelerin kırbaç darbeleri ona gözyaşı döktürebilmişti.

Babam, "Kulak asma Ali. Birkaç sene sonra *külhanbeyi* olduğunu herkes unutur." dedi ve Ali'nin avucuna birkaç gümüş *mecidi*ye sıkıştırdı.

Ali üzerinde para taşımaz, babamdan aldığı parayı, saklaması için yaşlı halama verirdi. Yiyecek ve kıyafet dışında hiçbir ihtiyacı yoktu, bizimle birlikte yer, babamın satın aldığı *çuha*yı giyerdi. Halam da babamın Trabzon'daki deposundan ona sigara getirtirdi.

Ali bütün arkadaşlarına iş bulmaya uğraşıyordu. Çiftlikte çalışırken edindiği çevre sayesinde arkadaşlarından bazılarını hizmetkâr, kervancı veya seyis yaptı. Bazı arkadaşları ise adam vuran, *ah* alıp korku veren eşkıyalar oldular.

Ali'nin, dağdan inen eşkıya arkadaşlarını zaman zaman bizim çiftlikte ağırladığı söylentisi dolaşıyordu ama böyle bir şeye hiç şahit olmamıştık.

Vilayet, Ali'nin eşkıya arkadaşlarını yakalamak için birkaç kez çiftliğe hafiyeler gönderdi ancak bu da bir işe yaramadı. Ali'nin çiftliğin kapısına küçük bir işaret koyması arkadaşlarının çiftliğe girmemelerini sağlıyordu. Eşkıyalar, dağdan şehre boş yere inmiş olmamak için, karşılarına çıkanları soyup geri dönüyorlardı.

Annem bu eşkıyaların bir gün babama da rast geleceğinden korkuyor, ona:

"Gece çiftlikten erken dön." diyordu. "Bir gün seni de soyacaklar! Bari *saat* ve *para* taşıma üzerinde."

Babam kendinden emindi:

"Kulak asma kadın! Onlar beni tanır, öyle bir halt yemezler."

Eşkıyalar bir gün o haltı yediler ve babamı soydular.

Annem "Ben demiştim!" diyordu.

"Çok karanlıktı kız, sesimi bile tanımadılar!"

"Tanınmayacak kadar karanlık mıydı?"

"Tanısalar, o haltı yemezlerdi."

Babam gece yarısı çiftliğe adam yollayıp Ali'yi çağırttı.

Ali nefes nefese geldi. Babam ona olan biteni anlattı. Ali çok üzüldü, hiçbir şey söylemeden evden çıktı.

Sabahın erken saatlerinde, birileri çalınan saati, paltoyu, para ve evrakı pencereden içeri attılar.

Ali eve öğleden sonra geldi, mahcuptu:

"*Hacı efendi*, tanımamışlar."

Babam sakindi:

"Adamlar aç. Ayıplamam."

Ali çiftliği büyük bir sadakatle, kahramanca koruyor, bir fidan ya da tek bir yaprak için sık sık kavga ediyordu.

Bir gün aklında bin bir düşünceyle babamın karşısına dikildi. Gözleri parlıyordu. Babama bir şey söylemek istiyor ama onun tepkisinden çekiniyor gibi bir hali vardı.

"*Hacı efendi*, bir şey diyeceğim ama utanıyorum, üstüme güleceğinden korkuyorum."

"Söyle, korkma. Gülünecek bir şeyse güleriz, niye çekiniyorsun?"

Ali ikna olmuştu, ağır ağır konuşmaya başladı:

"*Hacı efendi*, yalınayak Mekke'ye gidip *hacı* olmaya karar verdim. Ahdettim, yerine getirmek istiyorum."

"Çok hayırlı bir şeye niyet etmişsin Ali, git tabii ama neden yalınayak?"

"*Murad*ımın yerine gelmesi için."

"Çok güzel, çok güzel..."

Ali'nin söyleyecek bir şeyi daha vardı, başlangıçta utanıp çekinmesinin sebebi de buydu.

"*Hacı efendi*, ben senin yoluna *kurban* olurum, bilirsin."

Babam anlamıştı:

"Söyle Ali, ben sana çok şey borçluyum."

Ali cesaretlendi.

"*Hacı efendi* iki altın lira versen bana, yolda açlıktan ölmeyeyim." diye mırıldandı.

"İki altın azdır. Sana on beş altın vereyim." dedi babam.

Ali eğilip babamın ceketinin eteklerini öptü.

Ali, hacca gideceğini ertesi gün herkese açıkladı. *İslami* âdetlere göre din kardeşlerinin onu hediyelerle yolcu etmeleri gerekiyordu.

Babamın Ali'ye vereceği on beş altın, anamın dini duygularına dokunmuştu, söylenip duruyordu:

"Bir Hıristiyan, bir Ermeni kalkıp Kudüs'e gidecek olsa kuruş koklatmazsın!"

Babam, onu:

"Ben işimi bilirim." diye cevaplıyordu. "Hele Ali bir geri dönsün, ben yüzlerce lira kazanırım."

Ali birkaç gün sonra yola çıktı. Yalınayaktı, üzerinde paçavralar, elinde yontulmamış uzun bir asa vardı. Din kardeşleri ona hayırlı bir yolculuk diledi. Hediye veren olmadı gibi. Anlaşılan Ali'nin *sosyal* kökeni dini duyguların ve geleneklerin önüne geçmişti.

Ali giderken babamın eteklerini tekrar öptü, kendinden emin, kararlı bir ses *ton*uyla:

"*Hacı efendi*, dünyanın canına okuyacağım." dedi.

Babam da Ali'yi alnından öptü, avucuna gizlice bir altın daha koydu:

"Kudüs'ten geçersen, orada bir su kuyusu vardır, Yakup'un kuyusu*. İsa Mesih, Samiriyeli kadına orada rastladı. Benim için o kuyunun başında bir mum yak."

"Bir kaç tane yakarım *Hacı efendi*, sen merak etme."

Ali bunları söyledikten sonra Mekke'ye doğru yola koyuldu.

***

İki sene boyunca Ali'den hiç haber alamadık.

İnsanlar babama:

"Verdiğin parayı sermaye yapıp bir yerde dükkân açmış, hayatını yaşıyordur." diyorlardı.

---

* **Yakup'un kuyusu:** Hz. İsa'nın Yahudiye'den Celile'ye geçerken dinlenmek üzere durduğu ve Hz. Yakup'a atfedilen kuyu. İncil'e göre, Hz. İsa kuyu başında Samiriyeli bir kadına rastlar ve ondan su ister. Aralarında geçen konuşma sonrasında kadın, Hz. İsa'ya iman eder. [Kitabı Mukaddes–Yeni Ahit. Yuhanna İncili, Bab 4: 1–43]

Babam inat ediyordu:

"Eninde sonunda gelecek, göreceksiniz."

Hacdan dönenler Ali'den haber getirmişlerdi:

"Onu Kudüs'te gördük. Herhalde buralara varması uzun sürer, çünkü yürüyor."

Ali'nin dindarlığı ve içindeki ateş bütün şehirde dilden dile yayılıyordu. Ali, yaptığı fedakârlıkla, hakkındaki bütün "iftiraları" kökenindeki bütün "pislikleri" temizliyordu.

***

Bir yıl daha geçti. Bir gün şehrin duvarlarına Ali'nin Mekke'den dönmek üzere olduğuna dair *yafta*lar asıldı. Orada yazıldığına göre, Ali yalınayak yürüyordu ve bitap düşmüştü. *İslam*'ın vaadedilmiş cennetinden gelen kişiyi karşılamak, o havayı koklamaksa her Müslüman'ın göreviydi.

Ali'nin peygamber lütfuna eriştiği haberi bütün şehre yayıldı. Ali o lütfa, Arabistan'ın yakıcı güneşi ve kızgın kumlarında, alnını ve ayaklarını yakma pahasına Mekke'ye kadar gittiği için erişmişti.

İki günden Ali'yi *bey* ilan ettiler. O, bu ünvanı daha şehre varmadan, insanların içinden öyle geldiği için almış oldu.

Şehirdeki Müslümanlar onu hediyelerle karşılamaya hazırlanıyordu.

***

Yaz. Öğle sıcağı bütün ovayı dalgalandırıyor, toprak yanıyor, merhametsiz bir güneş buğdayları kavuruyor.

Tozlu yolun iki tarafına binlerce insan dizilmiş. Yerde, büyülü renkleri tozdan solmuş elişi halılar göz alabildiğine uzuyor.

Uzakta bir nokta, gitgide belirginleşiyor. Ali bu... Başında yeşil bir *abaroş*, sırtında yeşil bir *aba*, elinde aynı yontulmamış asa var. Göğsü çıplak, yalınayak.

Halk sessiz bir telaşla etrafını sardı. Cennetin havasını almak için, ermiş katına erişmiş bu adamı öpmeye başladılar. Onu öpen, eteklerine ve asasına dokunanlar bir yandan da hediyelerini sunuyorlardı.

Kimileri bir at, kimileri büyük miktarlarda mal ya da bütün bir dükkânı hediye ediyordu. İpekler, gümüşler, altınlar, mobilyalar getiriyor, küçük halılar, örtüler, *kutni** *kumaş*tan yataklar, karyola, soba, elbiseler sunuyorlardı. Hediyeler için hazırlanmış arabalar art arda diziliyor, kuyruk alabildiğine uzuyordu.

Ali sessizdi, toz toprak içindeydi, yorgunluktan titriyordu.

Şehre girdiğinde damların üzeri meraklı insanlarla doluydu. Pencere kafeslerinin ardında kadınların gözleri seçiliyordu. Anaların yürekleri, ermiş katına ulaşmış bu adam belki bir gün küçük kızlarını beğenir umuduyla çarpıyordu.

Ali sessizdi. Toz ve ter, alnında, şakaklarında çığırlar açmıştı. Ağır ağır, yorgun argın yürüyordu.

Şehrin *mescid*ine vardığında, eşikte eğildi, aşınmış mermeri öptü. Yüzünü kıbleye çevirerek dua etti. İçeri girip tekrar dua etti.

Mescit yakınlarında, köy sarayını andıran bir evi onun için hazırlamışlardı. Eve girer girmez uyumak istediğini söyledi.

Ali geceyarısı birini yollayıp babamı evine davet etti, kendisini şereflendirmesini istedi.

Babam odasına girdiğinde Ali ayağa kalktı, koşarak onu öptü.

"*Hacı efendi*, sayende dünyanın canına okudum."

---

* **kutni:** Pamuklu, pamuktan yapılma. Bir çeşit pamuklu ve ipek kumaş.

Babam evden ayrılırken Ali *bey* ondan aldığı parayı geri vermek için ısrar etti. Babam bunu kesin bir şekilde geri çevirdi:

"Ben onu kendi ruhum için verdim."

Ali *bey* babamın başı ne zaman sıkışırsa yardıma koşacağına dair söz verdi.

***

Ali *bey* bir ay sonra bir bakkal dükkânı açtı.

Bir *arşın* uzunluğundaki kürkünü ve yeşil *aba*sını giyip ipek *kutni* kumaştan yastıklarla çevrelenmiş dükkânında oturuyor, sokaktan geçen zenginleri dükkânına davet ediyor, soruyordu:

"Evinize ne yollayayım?"

Müşterileri genellikle dükkânda ne varsa hepsinden yollamasını rica ediyor, yastığın üzerine birkaç sarı altın bırakıyorlardı.

Ali *bey* bolluk içinde, müsrif bir yaşam sürüyor, adeta çağdaş bin bir gece masalını yaşıyordu. Art arda sekiz evlilik yaptı, eşlerinin hepsi on iki yaşındaydı.

Arkadaşlarını dağdan indirmek için çok uğraştı, onlara mal mülk sağlayacağına ve güvenlikte olacaklarına dair söz verdi, ancak arkadaşları dağı bırakıp şehre inmeye razı olmadılar.

Bir gün şehirde bir kargaşa oldu.

Ali, sokakta, zaptiye çavuşunun bir *külhanbeyi*ni yatırıp kırbaçladığını gördü. *Külhanbeyi* kırbaç darbeleri altında inliyordu. Kendi başına daha önceleri yüzlerce defa gelmişti bu. Önce ilgilenmedi, geçip gitmeyi düşündü. Fakat çığlıklara dayanamayıp geri döndü ve kötü bir nam olan zaptiye çavuşunu tokatladı.

Kimse bir ermişe karşı gelme cesaretini gösteremiyordu ama kıyıda köşede arkasından atıp tutuyorlardı:

"*Külhanbeyi*ni koruyor."

Kül yığınlarının prensleri günde üç defa Ali *bey*in evinin önüne toplanıyorlardı. Ali pencerenin ardında duruyor, kendini göstermeden, hizmetkârları elli *okka* ekmeği dağıtana kadar bekliyordu. Manzara yürek burkucuydu: "Prensler" bir parça ekmek daha kapmak için birbirlerini parçalıyor, çekiştiriyor, çiğniyorlardı. Sona kalanların eline bir kırıntı bile geçmediğinden, Ali onları içeri çağırıyor, paylarını tek tek kendi elleriyle veriyordu.

Ali bir gün babama:

"Küllerin içinde yatmayı nasıl da özledim..." demişti.

İpekler, *huri*ler ve altınlarla süslü hayatı, geçmişini anımsadığında Ali'ye acı veriyordu. Bazen hizmetkârlarından birinden *kahveci*ler gibi kirli bir kırmızı önlük takmasını ve kendisine Türk kahvesi pişirmesini isterdi. Kahveyi içer, sonra da parasız olduğunu söyleyip hizmetkârının kahvenin ücretini hesaba yazmasını rica ederdi. Hizmetkâr, kahvecilerin *kahvehane*lerde yaptıkları gibi kapının arkasına kömürle bir çentik atardı. Ali bu sahte *kahvehane*de oturmaktan çok hoşlanıyordu.

Babam, Ali için:

"Poşa'dan* *paşa* olmaz." diyordu.

Ali, Mekke'den döndükten sonra, babam onun aracılığıyla birçok iş başardı. Daha önce elinden alınan bazı top-

* **Poşa:** Çingenelerin bir kolu. Kuzey Anadolu'da Çingenelere verilen ad. Özelde, Kuzey Anadolu'da göçebe yaşayan Ermenice konuşan topluluk.

rakları yeniden kazandı, bazı ahbap ve akrabalarını hapisten çıkarttırdı, hatta Ermeni mezarlığını genişletme iznini bile kopardı. O mezarlık meselesi ki, bir nesli helak etmiş, hatta vaktinde İstanbul'a, Sultan'ın huzuruna bir heyet bile gönderilmiş ama sonuç alınamamıştı...

XVIII

Kuşbaz bir komşumuz vardı: Güvercin oynatan Hagop.

Güvercin oynatmak bizim oralarda en aşağı tabakadan insanların uğraşı olarak görülürdü.

Yaşlılar:

"Güvercin masumdur ama ölüm demektir." diye düşünür, güvercini rüyalarında bile görseler ürkerlerdi.

Annem dama her güvercin konduğunda korkuya kapılır:

"Dama güvercin tünemiş!" der, titreyerek haç çıkarırdı.

O eski ülkede, birini aşağılamak için ona "güvercin oynatan" demek yeterliydi. Bunun için o kişinin güvercinlerle bir ilgisi olmasına bile gerek yoktu.

Okulda, din dersi öğretmeni dersine çalışmayanların yüzüne tükürür:

"Tembellik ediyorsun, güvercin oynatan!" diye bağırırdı.

Bir öğrenci, başka bir öğrenciyi, kendisine "güvercin oynatan" dediği için okul müdürüne şikâyet edebilirdi. Çünkü bu sıfat en büyük küfürden bile daha ağırdı.

Gerçekten güvercin oynatanların ise yanına bile yaklaşılmazdı, tıpkı fahişeler ve hırsızlar gibi.

Güvercin oynatana veya oğluna kız vermemekle kalınmaz, kızı da istenmezdi. Gelin ya da damat adayları hakkında araştırma yapılırken, *cins*lerinde güvercin oynatan olup olmadığına da bakılırdı.

"Kızın –ya da oğlanın– anasının, amcasının damadının abisi güvercin oynatanmış!" dendi mi olacaklar belliydi: Karşı tarafla bütün bağlar koparılır, nişan takılmış bile olsa derhal bozulurdu.*

Oysa biz çocuklar güvercinleri severdik, güvercin oynatanlar ise kahramanlarımızdı.

Onlar hakkında anlatılanların hiçbirine anlam veremiyorduk.

Müron, kanatlarını açmış altın güvercinin ağzından* damlatılmıyor muydu?

Güvercin tüm şarkılarda masumiyet simgesi olarak övülürdü.

---

* Güvercin oynatma geleneğini ve halkın güvercin oynatanlara nasıl baktığını anlatan bir öykü için bkz. *Güvercinim Harput'ta Kaldı*, Hamasdeğ. Aras Yayıncılık, İstanbul. 2. baskı Aralık 1998. s. 85-110.

* **Müron-güvercin:** [*Müron*: Vaftiz edilenin alnına, avuç içlerine ve ayak tabanlarına sürülen kutsal yağ.] Hıristiyan inanışına göre, Yahya, Hz. İsa'yı vaftiz ettikten hemen sonra gökler açıldı, Allah'ın Ruhu güvercin şeklinde Hz. İsa'nın üzerine geldi ve göklerde "Sevgili oğlum budur, ondan razıyım" diyen bir ses duyuldu. Bu olayı temsilen, *müron*, vaftiz suyuna metal bir güvercinin ağzından damlatılır. [Kitabı Mukaddes–Yeni Ahit. Matta İncili, Bab 3: 13–17]

Çocukluk masumiyettir.

Ve biz güvercinleri seviyorduk.

Evde, babamın İstanbul'dan getirdiği küçük bir mermer heykel vardı. Çıplak bir kız figürüydü, sağ omzuna bir güvercin tünemişti.

Annem güvercinlerden ürkerdi ama iyi şeyleri hep güvercine benzetirdi.

Büyük abimin çocuğu doğduğunda annem torununu kucağına aldı ve onu "Yavrum, güvercine benziyorsun." diye sevdi.

Hamamda güzel bir kız görünce:

"Ay gibi vücudu var, *tamam* beyaz bir güvercin." diyordu.

Annemin güvercinlere böylesine değer vermesi beni mutlu ediyor, onlardan korkup haç çıkartması ise üzüyordu. Ben bir tutkuyla yanıyordum, hiç ailem olmasın, öksüz olayım ve özgürce güvercin oynatayım istiyordum. Bu tutku beni yakıyordu. Hagop'un güvercinlerini seyretmek için her gün gizlice dama çıkıyordum.

Dama çıkıp güvercin oynatan Hagop'u, onun güvercinlerini seyredip keyfe geldiğimi evdekiler görseler kızarlardı. Ama ben arzularıma karşı koyamıyordum.

Güvercinler berrak mavi gökyüzünde taklalar atıyorlardı.

Deliler gibi mutlu oluyordum. Bazen, güvercinler ürkmesin, bizim dama da konsunlar, böylece onlardan birini tutup parmaklarımla tüylerine dokunabileyim diye, damdaki *loğ*durun* arkasına saklanıyordum. Bu taktik hiçbir zaman başarılı olmuyordu.

*Loğdu*run arkasına saklandığımda damın saçağına konan güvercinleri görebiliyordum. Onlardan yalnızca birkaç adım

* ***loğdur:*** Loğ taşına takılan iki kollu tahta tutamak.

uzaktaydım ve kaçmasınlar diye nefes dahi almıyordum.

Hagop'un güvercinleri rüyalarıma giriyordu. Başımın üzerine, omuzlarıma, kollarıma konuyorlardı, seslerini duyuyordum.

Hoplayıp zıplamaya, dans etmeye başlıyordum.

Kaçmıyorlardı. Dokunuyor, okşuyor, seviyor, öpüyor, göğsüme bastırıyordum.

Sonra birdenbire rüya gördüğümü fark ediyordum ama rüyam devam ediyordu. Güvercinler başımın üzerinde, omuzlarımda, göğsümdeydiler.

Uyandığımda her şey yok oluyordu, yalnız uzaktan güvercin fısıltıları duyar gibi oluyordum. Bu rüyanın mutluluğu uzun süre devam ediyordu.

Güvercinleri neden küçümsediklerini, güvercin oynatanları, özellikle güvercin oynatan Hagop'u neden aşağıladıklarını bir türlü anlayamıyordum.

***

İkindi vakti. Güneş henüz uzaktaki dağların ardına saklanmamış. Kısa süren bir yağmur yeryüzünü yıkamış.

Ortalık günlük güneşlik, pencerelerin camları ışıldıyor.

Hagop dama çıkıp güvercinlerin kapısını açtı.

Güvercinler neşeli bir şarkıyla uçuştular.

Sütbeyazı güvercinler... Havalandıklarında, bir tüy kopup salınarak yere iniyor. Çocuklar onu birbirlerinin elinden kapmaya çalışıyorlar. Sonunda biri bunu başarıyor ve tüyü şapkasının üzerine yerleştiriyor. Güvercinlerden bazıları lacivert, bazılarının tıpkı ay gibi beyaz ve gri benekleri var, bazıları güneşin son ışıkları gibi isle alev karışımı, bazıları ise sarıya çalan kırmızı yapraklarla bezenmiş gibi.

Beyaz güvercinler, havada, pamuk beyazı bulutların oluşturduğu *fon*un önünde gözden yitiyor, adeta eriyorlar. Bulut-

lar karardığında, bu kez gri güvercinler yok oluyor, sanki bulutla özdeşleşiyor.

İşte, göğsündeki tüyler yeşile çalan bir güvercin. Bir an hareket ediyor ve yeşilin yerini mor alıyor.

Başka bir güvercin grubu damda nazlı nazlı dolanıyor. Kestane ve şeker tozu karışımı renkteler. Uçtukları zaman kuyruklarını yay gibi açıp süzülüyorlar. Boyunları öylesine hafif, oynak ve gevşek ki... Tıpkı dalgalara bırakılmış bir top gibi, sürekli hareket halinde, kıpır kıpır...

Fakat güvercin nedense ölüm demekti. Kötü, kara ölüm...

Ben hiçbir zaman bu karanlık muammayı anlayamıyordum.

Eski bir güvercin oynatan için:

"Güvercin oynattı, evi kül oldu." diyorlardı.

***

Güvercin oynatanlar birbirleriyle daima kavgalıydılar.

Bir başkasının güvercinlerini havada görür görmez, onlardan birini çekip getirsin diye en güzel güvercinlerini uçururlardı.

Güvercinleri birbirlerinin elinden almaya çalışırlardı. Güvercin oynatmanın en zevkli yanıydı bu.

Güvercinler kur yapmayı seviyor, büyülüyor ve büyüleniyorlardı. Sevgi onların en güçlü içgüdüsüydü.

Güneşin sıcak ışınları damlara inmeye başladığı zaman, güvercinlerin gagaları sevgiyle yanmaya başlardı. Havada süzülür, zıplar, mutluluktan sarhoş olmuş bir halde birbirlerine yaklaşır, sürtünür, gagalarını çarpıştırır, birbirlerinin üstüne çıkarlardı.

Güvercin oynatan, başka bir damdan, dişi bir güvercinin özgürce göğe yükseldiğini görürdü. Çok güzel, göğsü güneş

ışınları altında mor ve yeşil renkler arasında gidip gelen bir güvercindir bu. Güvercin oynatan bunun üzerine hemen, kur yaparak onlarca dişiyi kandırmış *cins* erkek güvercinini salardı.

Erkek güvercin, dişiyi etkileyip kendi yuvasına çekene kadar havada zikzaklar çizerek uçar, döner dururdu.

Güvercinler havada kapışırken, sahipleri, her biri ayrı damda, mücadelenin sonucunu büyük bir heyecanla bekler, onları yüreklendirmek ve kızıştırmak için ıslık çalarlardı.

Kapışma boyunca güvercin sahipleri adeta ecel teri döker, sonunda güvecinlerden biri diğerinin alımına kapılıp peşinden gidecek olsa, sahibinin dünyası kararırdı.

O andan itibaren, kan dökmeye, hatta ölüme kadar gidebilecek koyu bir düşmanlık başlardı.

Yenilen güvercin oynatan, çamura battığını, aşağılandığını düşünürdü. Güvercinini kaybetmektense, bütün şehre rezil olmayı tercih ederdi.

Düşmanlık nesilden nesile aktarılır, o dehşetli aşağılanma asla unutulmazdı.

Kaybeden, günlerin geçmesini, olayın unutulmasını bekleyemez, düşmanı bellediği güvercin oynatanın evinin önünde dikilirdi.

Bıçak parlardı.

Güvercin oynatanlar ve güvercin âşıkları toplanıp iki gruba ayrılırlardı.

"Güvercinimi hileyle aldı!"

Gökyüzünde uçuşan masum güvercinlerin sevgilerinde nasıl bir hile söz konusu olabilirdi?

"Güvercinimi geri vereceksin, yoksa!"

Bir bıçak daha parlardı.

"Ne yaparsan yap, vermem! Erkeksen, davran!"

Çarpışan bıçakların tiz sesi yırtardı havayı. Kargaşa, itiş kakış, parçalanan elbiseler, kadın ve çocukların çığlıkları... Sonuçta, kan dökülürdü.

Eğer güvercinini kaybeden kan dökmüşse, aylarca ortalıkta görünmez, pencerelerinin perdelerini sıkı sıkıya çeker, evine kapanırdı.

İnsanlar onun hakkında:

"Karısının donuna girmiş, dışarı çıkmıyor." derlerdi.

Eğer kazanan güvercinin sahibi kan dökmüşse, hasmının yarası kabuk bağladıktan sonra sokağa çıkar, *fes*ini kaşlarına kadar indirip püskülünü öne doğru sallandırırdı –en uygunsuz *fes* takma biçimiydi bu. Kimsenin suratına bakmaz, kimseyi selamlamaz, savaş alanından yeni dönen kana susamış bir cengâver edasıyla dik dik yürürdü.

Büyüklerin, "güvercin masumdur ama ölümdür" demelerinin nedeni işte buydu. Güvercinin sütbeyazı kanatlarının altında kan ve ölüm vardı.

Bütün bu dehşete, dökülen onca kana rağmen gönlüm yine güvercinlere meylederdi.

Sokakta bıçaklar parlayıp kinle çarpışırken, parlak mavi gökyüzünde güvercinler masum danslarına devam eder, uçuşup dururlardı.

İnsanların namusu veya onuruyla güvercinlerin ne gibi bir ilgileri olabilirdi? Onlar güneş ışınlarının oluşturduğu denizde, keyif veren dalgaların arasında uçuyorlardı. İnsanların birbirlerinin kanını döküp, vebalini güvercinlerinin masum boyunlarına yüklemeleri umurlarında bile değildi. Biri diğerine vuruluyor, kendini teslim ediyor, onun sıcak yuvasına geliyordu. Gece boyunca gaga gagaya verip sevgiyle öpüşüyor, sabah da masum sevgi oyunlarına güneş ışığı altında devam ediyorlardı.

***

Komşumuz güvercin oynatan Hagop'un mesleği berberlikti. Hagop işine çok az zaman ayırır, çoğunlukla damda oyalanırdı, güvercin uçurup geri çağırır, sonra onları tekrar özgür bırakırdı. Her bir güvercinin kanat çırpışını yüreği çarparak takip eder, adeta mest olurdu.

Hagop temizliğe önem veren, işinin ehli bir berber ustasıydı ama çok az müşterisi vardı, çünkü müşteri kazanmaya çalışmazdı.

Arkadaşlarımla birlikte bir gün onun küçük dükkânına gittik. Hagop çalışıyordu, müşterinin yüzünü *sabun*layıp köpükle kapladı. Tıraşa başlamak için usturayı bir deri parçasına sürterken, arkadaşlarımdan biri, kıkırdayarak, şehirde nam salmış bir güvercin hakkında konuşmaya başladı:

"Beyros'un *çili* bir çift yavrulamış diyorlar."

Saçlarımızı kırptıracakmış gibi bekliyor, kendi aramızda konuşmaya devam ediyorduk. Hagop merakını yenemedi ve müşterisini tıraş etmeyi bıraktı.

"Nereden duydunuz? Kim söyledi?"

"Minas anlattı."

"Yok *canım*!"

"He, doğrudur, iki yavru."

"Minas yalan konuşur."

Müşterisi Hagop'a bağırmaya başladı. Adamın yüzündeki sabun köpükleri gitgide sönüyor, burnunun altındaki kabarcıklar patlayıp kaşındırıyordu:

"Tıraş et de gideyim *be canım*!"

Hagop:

"Çok konuşma, işim var burada!" diye müşterisini azarladı ve güvercin oynatan Beyros'un *çili* hakkında sorular sormaya devam etti.

"Lan cevap versenize, kim söyledi size diyorum!"

"Gözlerimizle gördük."

Hagop hüzünlendi. Onun bu hali, Beyros'un kendisine üstünlük sağladığının ispatıydı. Beyros, *çil*ini Diyarbakır'dan getirmişti. Anadolu'daki en iyi *cins* olduğu söylenen bu güvercin gökyüzünden hemen her güvercini çekip getirebiliyor ve üstelik çifter çifter çoğalıyordu.

Hagop'un ruhuna iyice karanlık çöktü.

"*Çil*in adı büyük ama kendisi o kadar değil." dedi. Oysa kederini gözlerinden okuyabiliyorduk.

Müşterisinin ise dayanacak gücü kalmamıştı:

"Tıraş edecek misin, etmeyecek misin!" diye bağırdı, ardından da küfretti.

Hagop'un gözleri bir anda yuvalarından fırlayacak gibi oldu. Adam o bakışlardan ürktü, çünkü Hagop'un usturanın aslında ne işe yaradığını her an unutabileceğini anlamıştı. Hagop adama yaklaştı, ustura elindeydi:

"Ne istiyorsun?"

Sakin görünüyordu ama ses *to*nu ürkütücüydü, kızgınlığın en üst noktasındaydı.

Müşterisi yumuşadı, gözlerinde yalvaran bir ifade vardı artık.

"İstiyorum *ki* beni tıraş et de gideyim."

Hagop havluyu sıyırıp adamın yüzündeki sabunu temizledi.

"Bitti, *yalla*..."

Adam kalkıp *fes*ini taktı, büyük bir beladan kurtulduğuna sevinerek uzaklaştı.

Hagop arkasından hâlâ mırıldanıyordu:

"Başka işim kalmadı da onunla mı uğraşacağım!"

Onu derdiyle baş başa bırakıp dükkândan çıktık.

Hagop bir *sigara* sardı, derin derin içine çekti ve dükkânını kapatıp evine döndü. Yolda yürürken, kimin güvercinlerinin uçtuğunu görebilmek için, gözlerini gökyüzünden ayırmadı.

Eve gidince dama çıktı. Güvercinliğin kapısını açtı. Güvercinlerini tek tek öptü ve onları saldı. Beyros'un *çil*ini unutmuştu artık. Ne de olsa kendisinin de bütün Anadolu'da nam salmış kuşları vardı.

Güvercinler başının üstünde şakırdayarak kanat çırptıkça, Hagop mest oluyordu:

"Oh, kanatlarına *kurban* olayım, oh!"

***

Bir gün, yenik bir güvercin oynatan, yandaşlarıyla birlikte Hagop'un kapısına dikildi. Yandaşlarının hemen hepsi, vaktinde Hagop'a güvercin kaptırmış güvercin oynatanlardı.

"Dışarı gel!"

Hagop'un karısı bu haykırışı duyup küçük pencereden dışarı baktı. Sokaktaki güvercin oynatanları, hele parlayan bıçağı görünce, zayıf bir muma benzeyen renksiz ellerini göğe doğru açtı ve telaşla dama koşmaya başladı.

Hagop damdan ağır ağır iniyordu. Yüzünün ifadesi tamamen değişmişti, dudakları heyecandan titriyordu.

Kadın kocasının ayaklarına kapandı.

"Ayağını öpeyim gitme!"

Hagop onu bir köşeye savurdu.

"Ben erkek adamım, çok konuşma!"

Sessizce, anahtarı sadece kendinde olan dolaba doğru gitti. Anahtar deliğe girdiği an karısı kendinden geçip bayıldı.

Hagop dolabı açtı, ata yadigârı bıçağı kılıfından çıkardı. Soğuk çeliği öptü, tekrar kılıfına koydu ve dışarı çıktı. Kızı evde değildi, karısı yerde öylece yatıyordu.

Hagop'un kapının önüne çıkıp bıçağını alev gibi parlatması, hasımlarının geri çekilmesine yetti. Zaten o arada Hagop'un taraftarları da toplanmıştı.

Ortam yavaş yavaş normale dönmeye başladı.

Hagop biraz daha zaman geçip kapının önünde kimse kalmayana kadar dışarıda bekledi.

Eve girince karısını bıraktığı yerde buldu. Onu kaldırıp yüzüne su serpti. Kadıncağız kendine geldiğinde de çıkıştı:

"Hiç ciğerin yok be kadın, yazık ki bana karı olmuşsun."

***

Hagop'un karısının yüreğinde başka bir yara büyüyordu. Onu asıl korkutan bıçak değildi, kocasının kan döktüğünü de, kanının aktığını da çok kereler görmüştü.

Kızları büyümüştü. Eğer kocası güvercin oynatmaktan vazgeçmezse, o güzel kız evde kalacaktı.

Güvercin oynatanlar genellikle yaşlarını aldıklarında güvercinlerini azad ederdi.

Çokları evlenir evlenmez vazgeçiyorlardı güvercinlerinden. Oysa Hagop'un güvercinlerini bırakıp, huzur içinde kendi işini yapacağına dair ufak bir ümit ışığı dahi yoktu.

Karısı:

"Güvercinlerden *vazgeç* be adam!" diye yalvarıyordu, "Kız evladın var, evde kalır, yazıktır!"

Karısı kızlarından söz ettiği zaman Hagop sarsılıyor, tüyleri diken diken oluyordu. Gözünün önüne önce sütbeyazı güvercinleri, sonra da sütbeyazı tenli, kömür saçlı kızı geliyor ama bir türlü seçim yapamıyordu. Kedere boğuluyor, eziyet çekiyor, sıkıntı alnına kara bir sis gibi çöküyor, hiçbir çıkış yolu bulamıyor, sonunda karısına patlıyordu:

"*Gene* dırdıra başladın, yeter be, yedin bitirdin beni!"

Hagop bazen kızını yanına çağırıp onu baştan ayağa süzüyordu. Kızının zeytin gözlerine uzun uzun bakıyor, onu dizlerine oturtup saçlarını okşuyor, yaşlı gözlerle fısıldıyordu:

"*Kızım, çınar boylu kızım.*"

Gözyaşları daha fazla konuşmasına izin vermiyordu. Hagop yukarı, dama çıkıyor, güvercinlerini salıyor ve bütün dertlerini unutuyordu.

Güvercinleri havada kanat çırparken Hagop'un gözlerindeki karanlık kayboluyor, alnındaki sıkıntı siliniyor, yüzü yağmurda yıkanmış çayırlar gibi parlıyordu.

Ama karısı durmadan aynı konuyu açıyordu:

"Kız evladın var, toprağa koy da kurtulsun bari!"

Hagop güvercinlerinden kurtulabilir miydi?

Güvercinlerinin her bir tüyü onun yüreğine bağlıydı.

Günün her anında, iki eli kanda bile olsa, güvercinlerini düşünüyor, onların sesini duyuyordu.

Yolda yürürken başının üzerinden bir kuş geçtiğinde Hagop sarsılıyor, yukarı bakıp gülümsüyordu:

"Ben güvercin sandım..."

***

Hagop'un başına karlar döküldü, saçları, gri güvercinlerin rengini aldı ama yine de ruhu hep çocuk kaldı.

Dükkânını günlerce açmadığı oluyordu, çünkü müşterilerine zarar vermekten çekiniyordu.

Çalışırken gözü hep dışarıdaydı.

Havada güvercin görünce müşterisini unutuyor, elinde usturası, üzerinde beyaz önlüğü, kapının önüne fırlıyordu.

Eğer güvercin oynatan bekârsa, insanlar onun annesine ya da varsa ablasına, eğer hiç akrabası yoksa doğrudan kendisine küfrederlerdi.

Hagop'un kızı büyüyordu, saçları beline kadar uzamış, dudakları, yanakları kiraz gibi kızarmıştı.

Hagop'a laf etmek isteyenler karısını bırakıp kızına sövmeye başladılar.

Hagop'un karısı kocasının üzerine daha çok düşmeye başladı:

"Be adam, biraz düşün, yazıktır kıza! Allahım, kız evlat sahibi olacağıma dilenci olaydım!"

Bir ana için evde yetişkin bir kızın varlığı, çözümü olmayan bir *problem*di.

Aslında kızı isteyen birileri vardı ama onlar da güvercin oynatandı. Hagop'la karısı, kızlarını bir güvercin oynatana vermeyeceklerine yemin etmişlerdi.

"*Vuy*, kızımı güvercin oynatana verirsem başıma karlar yağsın!"

Kadıncağız durmadan söyleniyordu:

"Güvercinleri sal diyorum, yeter artık, bütün şehir kızına *küfr*ediyor!"

Hagop ne yapabilirdi, insanların çenesini nasıl kapatabilirdi?

"Ben de hepsinin karılarını, kızlarını..."

Hagop, zamanla, kızının üzerindeki ağır yükü küfür ederek yok edemeyeceğini anladı.

Zaten zavallı kız, öğretmenler de dahil, herkes onu "güvercin oynatanın kızı" diye çağırdığı için okulunu bırakmak zorunda kalmıştı.

Dersi biraz zor anlasa:

"Kız, baban güvercin mi oynatıyor?" diyorlardı.

Güvercin oynatmakla dersler arasında ne gibi bir ilişki vardı? Ama insanlar söyleniyor, durmadan hakaret ediyorlardı.

Hagop düşünüp taşındı ve sonunda meseleye kendince bir çare buldu.

Sakal bıraktı.

Kavga esnasında taraflardan birinin sakalı varsa, karısına veya anasına değil, sakalına küfredilirdi.

Hagop sakalına küfredilmesine razıydı. Karısı başta bu değişikliğin sebebini anlayamadı. Kocasının sakalıyla alay ediyor, "Başıma *derder* kesildi." diyordu.

Kocasının, bir baba olarak, kızının onurunu ve kısmetini düşünmesi gerektiğinde ısrar ediyordu.

"Kızını ne yapacaksın? Evde turşusunu mu kuracaksın?"

"Çok dırdır etme, sakal bıraktım işte!"

Ancak sakal insanların masum kızı unutmalarını sağlamadı. Hagop'u damda güvercin uçururken her gördüklerinde küfretmeye devam ettiler.

"*Vay* senin kızına!"

Hagop damdan indiğinde bazen kızını acı gözyaşları içinde buluyordu:

"Güvercinim niçin ağlıyorsun?"

"Yine *küf*rettiler."

Hagop sakalını tutup Tanrı'dan sabır diliyordu.

***

Evin geliri gitgide azaldı. Dükkândan hiç ümit yoktu. Haftanın bir iki günü açıktı, onda da ancak tesadüfen gelen müşteri olursa Hagop'un cebine para giriyordu.

Hagop sonunda yüreğinin yarısını feda etmeye karar verdi.

En iyi *cins* güvercinlerinden bir çifti beş altın liraya sattı. O güvercinler aslında onun bütün canıydı ama yavruladıkları için onları yüreğinin yarısı olarak kabul etmişti.

Hagop altınları aldı ve güvercinlerini göğsünden çıkarıp yeni sahibine teslim etti. Gözlerinden akan yaşlar güvercinlerin tüylerinin üzerine döküldü.

Ama gözyaşlarını sildiğinde yüzünü bir mutluluk dalgası kapladı. Beş altın geçimlerine bir sene yeterdi ve bu sayede dükkânı açmak, müşterilerin "ağız kokusunu dinlemek" zorunda kalmayacaktı.

Eve geldiğinde onu kızı karşıladı.

Hagop mutlulukla:

"Güvercinim, beyaz güvercinim!" diye haykırdı.

Birbirlerine sarıldılar.

Hagop birkaç kez bütün güvercinlerini satmaya karar verdi. Evi barkı dağıtıp, kimsenin kendini güvercin oynatan diye bilmediği başka bir şehre, belki başka bir ülkeye gitmeyi düşündü. Kızı artık iyice büyümüştü.

Böyle birkaç kez güvercinlerini satmaya karar verdiyse de bu düşünce onu hep ürkütüyordu.

Geceleri rüyasında, birtakım yabancıların, korkunç yüzlü adamların dama çıkıp güvercinliğin kapısını açtığını, güvercinlerini çaldığını görüyordu.

Uykusunda, "Vermem, götürmeyin!" diye haykırıyor, karısını ve kızını ürkütüyordu.

Uyandığında, şeytan görmüş gibi yerinden zıplıyor, dama yalınayak fırlıyor, güvercinliğin kapısını açıp kuşların gurultularını dinliyor, nihayet rahatlayıp aşağı iniyordu.

Sonunda kararını değiştirdi, güvercinlerini satmayacak, onları kesip yok edecekti.

Güvercinlerin uçtukları, ses çıkardıkları, yaşadıkları halde kendisine ait olmamalarını kabul edemiyordu.

Kızının hali de onu kahrediyordu.

Keşke kızı olmasaydı da dilediğini yapmakta özgür olsaydı.

Hagop ve kuşları... İşte o zaman dünya cennete döner, Hagop'un yaşamı mutlulukla dolardı.

Fakat kızı vardı ve Hagop'u yakıyordu.

Hagop'un yüz ifadesi korkunçtu. Bıçağı kapıp kavga için dışarıya çıktığı zamanlardan bile daha korkunçtu.

Kızı onun bu halini hiç beğenmedi. Babası çok zayıflamış, yaşlanmıştı sanki. Onun dama çıktığını görünce derhal annesinin yanına gitti, ona sarıldı ve hıçkırmaya başladı.

"Niye ağlıyorsun, *gene* mi *küf*rettiler?"

"Babam..."

Annesi dama koştu.

Hagop damda dikildi, kafesin kapısını açtı. Kuşlar dışarı uçuştular.

Kanat sesleri bütün gökyüzünü kapladı.

Kuşlardan bazıları Hagop'un omuzlarına kondu, sanki onu özlemişlerdi.

Hagop bir süre öylece kaldı, sonra uzak dağların ardında batmakta olan güneşe döndü. Fesini çıkarttı. Güvercinlerden birini tuttu, bıçağı çekti... Hayvanın başını kesti.

Kan, beyaz gömleğine fışkırdı. Elleri titriyordu.

Bir güvercin daha yakaladı ama elleri gevşedi, bıçak yere düştü.

O sırada karısı yukarı çıktı, kanlı bıçağı, kocasının kanlı göğsünü ve dehşet içindeki gözlerini gördü.

Kadıncağız birkaç adım ötedeki ölü güvercini görmediği için Hagop'un kendini yaraladığını sandı.

Acı bir çığlık.

Kızları da yukarı koştu, vaziyeti gördü ve annesiyle babasına sarıldı.

Kadının çığlığını duyunca ben de bizim dama çıktım.

Damlarda, sokakta bir sürü insan toplanmıştı.

Kimse olup biteni anlayamıyordu. Güvercin oynatan Hagop'un karısını dövdüğünü, kızının da kadıncağızı onun elinden kurtarmaya çalıştığını zannediyorlardı.

Ve yine masum kıza *küf*rettiler:

"*Vay* ben senin kızını!"

Hagop, bir tanecik kızını güvercin kanıyla boyanmış göğsüne bastırdı. Gözleri kan çanağına dönmüştü.

"Benim beyaz güvercinim, ben *bütün* güvercinlerimi sana *kurban* ederim."

İçindeki çocuk ağlıyor, gözlerini yakan yaşlar döküyordu.

Gökyüzünden mor bir kül yağıyordu dünyaya.

XIX

Son... Adımlarım son kez mezarlığa yöneliyor, babamın kabrini ziyaret edeceğim.

Mezarın baş tarafına diktiğimiz dut ağacı ne kadar da büyümüş.

Babamla konuşmak istiyorum. O uzun boylu adam karşımda duruyor. Issız bir yerde, uçsuz bucaksız kırlarda tek başına bir ağaç gibi, kederli. Sessizlik, sonsuz sessizlik...

Dut ağacına bakıyorum, gözlerim köklerine doğru dalıp gidiyor. Binlerce kökçük babamın kafatasına girip tüm beynini yok ediyor, ağzından ve gözlerinden içeri girip kafatası çukuruna doğru ilerliyor.

Tatlı dut taneleri, özlerini, babamın kafatasından ve beyninden alıyorlar.

Dallanıp budaklanmış o yemyeşil dut ağacı benim babam. Rüzgâr o ağacın yapraklarında şarkı söylüyor. Babam o şarkıyı işitmiyor, yapraklarıyla, kendi kendine söylüyor. Dut ağacının gölgesi beni kucaklıyor, babamın kolları beni sarıyor ve yukarı kaldırıyor.

Baba, sen beni ölümün sıcacık kollarıyla kucaklıyorsun, rüzgâr şarkı söylüyor.

Ben bu şarkıyı, seni özlemle, özlemle, özlemle hayal ettiğim günlerde yüreğimin ta derinlerinde duydum. Baba, damarlarımda senin kanının şarkısı şırıldıyor. O, güneşin ve minik çiçeklerin söylediği şarkıdır. O, bahçedeki güllerin üzerine dökülen ay ışığının söylediği şarkıdır.

Şarkı, sonu gelmeyen bu sonsuz ürperti, gökteki menekşelerden, rengini güneşten alan toprağa damlıyor. Sonra çiçek ve yaprak olup tekrar yükseliyor, nehirler ve bahar selleriyle akıp mavi bir sonsuzluk gibi denizler üzerine seriliyor.

Mezarı öpüyorum, dutun gövdesine sarılıyorum. İşte, babamın beline sarılıyorum.

Rüzgâr şarkı söylüyor, dutun yaprakları hışırdıyor.

Sonsuz şarkı, sonsuz hayat, sonsuz ölüm, sonsuz üzüntü ve sonsuz sevinç...

***

Dağların mavi eteklerinde altın bir ağaç gibi görünen şehre son bir kez bakıyorum.

Yolculuk...

Araba, eski Roma yolundan denize doğru, Bizans'a ve Roma'ya doğru hızla yol alıyor.

Sabah. Koşan atların nallarından kıvılcımlar saçılıyor.

Gece. Atlar yemleniyor, yorgunuz, yıldızları seyrediyo-

ruz. Uyku, liriyle ninniler söylüyor, yorgunluğumuzu dindiriyor.

Bir sabah denizi görüyorum. Deniz nerede? Gökyüzü nerede? Ufukta birbirlerini kucaklamış gibiler.

Deniz... Babam beni "deniz gözlü oğlum" diye çağırırdı, hatırlıyor, gururlanıyorum.

İki gece sonra kendimi İstanbul'da, rüyalarımın şehrinde bulacağım.

İstanbul'u hayal ettiğim gibi bulmak istiyordum, oysa gördüğüm şehir hayal ettiğimden çok daha görkemliydi. Ben daha görkemlisini istemiyordum, hayalimdekine razıydım.

***

O eski ülkede güneş meyvelerle haykırır, toprak bitip tükenmeyen bitki örtüsüyle nefes alırdı; ırmaklar çağıldar, şafaklar alabildiğine söker ve günbatımları alevden kollarıyla inerdi; ağzına kadar taze sütle dolu gümüş bir tas yükselip maviliklerde yüzer, geceler yıldızların sesiyle çınlar, ağaçlar gökyüzüne doğru süzülür ve bütün çiçekler titreşip fısıldardı.

Şimdi, yorgun başımı gökyüzünün o mavi mermerinde dinlendirmek, ağaçlar, nehirler ve yıldızlardan taşan o şarkıyı dinlemek isterdim.

1930

Dizin

Adem 25, 26
Alek 96-97
Ali 137-145
Allah 125, 148n
Amerika 33, 67, 70, 118, 122, 127-131
Anadolu 74, 104, 105, 148n, 155, 156
araçnort **77**
Aradzani 94
Arakel 32, 35
Arap 53, 73, 104, 107, 120
Arevelyan Mamul **69**, 133
Aşur 67-69
Averag 135n
Avrupa 55, 125

Babil 68, 104, 105, 107
Bağdasar 116, 117
Bağdat 74
Bağlarbaşı Ermeni mezarlığı 134n
Balıklı Ermeni mezarlığı 134n
baron **116**, 117
Bartev 33
başağ **109**
Bedros 134n
Beyros 154-156
Bizans 74, 165
Boğos 134n
Boğos-Beyros **134**
Boyacıköy 60
Bursa 55
(Büyük) İskender 75, 81
Byron 128

Cemaran 134n
Çin 51
Çingene 145n
Çobanyıldızı 95

derder **32**, 160
Dickens 128
Dikran 58
diratsu **125**
Diyarbakır 125, 155
Diyarbekir 58
Dzıyadzan 134n, 135

Eimann 125, 126
Elmas 39
Ermeni(ce) 22, 67n, 68, 69n, 87n, 114, 127-129, 134n, 140, 145n, 146
Erzincan 134n
Eskiçağ 125n

Floransa 73n
Fransız 67

Galata 134n
Galile 141n
Getronagan134n
Giocondo, Francesco del 73n
Giragos 110
Gregoryen 124-126
Güvercinim Harput'ta Kaldı 148n

haç (çıkarmak) **12**, 39, 60, 68, 75, 82, 47, 149
Hagop 47, 50, 53-63, 65, 70, 86, 92, 93
Hagop [güv. oyn.] 147, 149, 150, 154-163
Hasig 21, 70, 71
Havva 25
Havza 60, 61
Hazarhan 41
Helen 75
Herkül 58, 86
Hıraç 86-89
Hıristiyan 12n, 22, 32n, 125, 140
Hintli 120
horan **26**
Hovsep 129-131
Hura Dağı 34

-ig, **87**
İncil 22, 23, 25, 39, 141n
İngiliz(ce) 38, 127, 128
İran 15
İsa (Hazreti/Mesih) 12n, 22, 32n, 124, 134n, 136, 141-n, 148n
İsguhi 96, 97
İslam 140
İstanbul 15, 19, 24, 55, 60, 61, 111, 134n, 135-n, 146, 149, 166
İzmir 60, 69-n

Jacob 122-125
jamgoç **32**, 124, 126
John 130, 131
Jokond **73**
Jül Sezar 75

Karadeniz 24
Kevork **47**, 50, 65-67, 70
Kirmanşah 15
Koko 13, 43-52, 54
Krikor 43
Krikor [ağa] 63

Kristine 72, 73
Kudüs 39, 141, 142
kutni **143**
Kutsal Ruh 122-125
Kuvar 41
Kuzey Anadolu 145n
Küros 75

La Duren 67
Levon 25, 47, 49-52, 65
loğdur **149**
Lolo 66
lusarar **32**

Mampre 125, 126
Maran 53-62, 65
Mardiros 44
Markar 15, 16
Markırit 22, 42, 46, 62
Maritsa 55, 76-78
Masdar 79, 94
Medzarents, Misak **134**, 135-n
Mekke 140-142, 145
Mesrob'un harfleri **67**
Mesrobyan darer 67n
Mezopotamya 104
Milo Venüsü 63
Minas 154
Mona Lisa 73n
Morenig 45
Murat 123
Musul 125
Müron–güvercin **148**
Müslüman 121, 142

Napolyon 81
Nasıra 135
Nazar ağa 39, 40
New York 67
Nigoğos ağa 75, 76, 78, 79
Nişan ağa 101-103
Noel Baba 21
Nor Dağer 134n, 135-n
Oğaper 41, 42
Ortaçağ 134n
Ovabağları 112

Paulus 134n
Pers 75
Petrus 134n
Poşa **145**
Protestan 122, 123, 125, 126

Rebeka 73
Roma 11, 74, 75, 125-n, 127, 165
Rum **24**

Samiriyeli kadın 141-n
Samsun 60
Sasani 67n
Shakespeare 128
Sımpat 41
Siranuş 70, 71
Sivas 58, 104, 134n
Soğomon 97-101
Sultan 146
Süryani 67

Tanrı 25, 26, 77, 120, 121, 160
Taşink 69n
toga **125**
Totovents, Vahan 135n
Trabzon 138
Turyan, Bedros **134**, 135
Türk(çe) 20, 25, 51, 59, 117, 145
Tzaynig 70, 71

Üsküdar 60, 134n

Vahram 86-89
Varna 60
Varter 42
Vayrgiyan 135n
Ve dalgalanır... **135**
Vernadun **41**
Veroni 73
Veronika 86-89
Vinci, Leonardo da 73n

Yahudi 24
Yahudiye 141n
Yahya 148n
Yakup'un kuyusu **141**
Yaradan 15
Yeğis 40, 41
Yeğisapet 63-65
Yeğsa 123, 124
Yunan 67n, 75

Zarug 113
Zaruhi 112
Zeytinburnu 134n

Türkçe Yayınladıklarımız

Gâvur Mahallesi
Mıgırdiç Margosyan
Öykü, 104 sayfa, 9. baskı Mayıs 2002

Söyle Margos Nerelisen?
Mıgırdiç Margosyan
Öykü, 112 sayfa, 6. baskı Ağustos 2000

Biletimiz İstanbul'a Kesildi
Mıgırdiç Margosyan
Öykü, 112 sayfa, 4. baskı Kasım 1999

Seferberlik
Türküleriyle Büyüdüm
Kirkor Ceyhan
Öykü, 124 sayfa, 2. baskı Ekim 1998

Atını Nalladı Felek
Düştü Peşimize
Kirkor Ceyhan
Öykü, 152 sayfa, 2. baskı Mayıs 2000

Armıdan
Fırat'ın Öte Yanı
Hagop Mıntzuri
Ermenice'den çev. Silva Kuyumcuyan
Öykü, 140 sayfa, 2. baskı Eylül 1998

Atina Tuzun Var Mı?
Hagop Mıntzuri
Ermenice'den çev. Silva Kuyumcuyan
Öykü, 160 sayfa, 2. baskı Haziran 2000

Kapandı Kirve Kapıları

Hagop Mıntzuri
Ermenice'den çev. Nurhan Kürkciyan
Öykü, 160 sayfa, Ekim 2001

Güvercinim Harput'ta Kaldı

Hamasdeğ
Ermenice'den çev. Sarkis Seropyan
Öykü, 136 sayfa, 2. baskı Aralık 1998

Memleketini Özleyen Yengeç

Yervant Gobelyan
Ermenice'den çev. Hagop Gobelyan
Öykü, 112 sayfa, 2. baskı Ekim 2000

Yaşamı Beklerken

Antan Özer
Ermenice'den çev. Klemans Çelik
Öykü, 104 sayfa, Ekim 1997

Babil'den Sonra Yaşayacağız

Ara Güler
Ermenice'den çev. Sirvart Malhasyan
Öykü, 128 sayfa, 2. baskı Mayıs 2000

Babam Aşkale'ye Gitmedi

Zaven Biberyan
Ermenice'den çev. Sirvart Malhasyan
Roman, 416 sayfa, 3. baskı Ekim 2000

Yalnızlar

Zaven Biberyan
Roman, 208 sayfa, Mayıs 2000

Balkan Savaşı

Aram Andonyan
Ermenice'den çev. Zaven Biberyan
Tarih, 528 sayfa, Temmuz 1999

Mitolojik Ermeni Tarihi

Keğam Kerovpyan
Ermenice'den çev. Sarkis Seropyan
İnceleme–derleme, 112 sayfa, Kasım 2000

Özgürlük İki Adım Ötede Değil

Aram Pehlivanyan
Şiir–yaşam, 128 sayfa, Ekim 1999

Balıkçı Sevdası

Yervant Sırmakeşhanlıyan
Ermenice'den çev. Ani Baronyan
Öykü, 88 sayfa, Kasım 2000

Yoldaş Pançuni

Yervant Odyan
Ermenice'den çev. Sirvart Malhasyan
Mizahi roman, 152 sayfa, Kasım 2000

Kum Saatinde Kumkapı

Jaklin Çelik
Öykü, 112 sayfa, Ağustos 2000

Konuş Halil Bey Konuş

Raffi Kebabcıyan
Öykü, 136 sayfa, Kasım 2000

Ödlekler Cesurdur

William Saroyan
İngilizce'den çev. Ohannes Kılıçdağı
Öykü, 136 sayfa, Şubat 2001

Paris-Fresno Güncesi
Ölüm Dirim ve Aya Kaçış

William Saroyan
İngilizce'den çev. Beril Eyüboğlu
Günce, 144 sayfa, Eylül 2001

Ermeniler ve Modernite

Boğos Levon Zekiyan
İngilizce'den çev. Altuğ Yılmaz
İnceleme, 144 sayfa, Kasım 2001

Osmanlı Meclisinde
Bir Ermeni Mebus:
Krikor Zohrab/Öyküler

Krikor Zohrab
Ermenice'den çev. Hermon Araks
Öykü, 200 sayfa, Aralık 2001

Azınlıkyan

Aret Gıcır
Çizgi-öykü, 104 sayfa, Kasım 2001

Karakutu

Ohan
Karikatür, 160 sayfa, Kasım 2001

İçimizdeki Kara Delik

Oşin Çilingir
Deneme, 296 sayfa, Mart 2002

Եիթիք Էվին Վարիսլէրի

Փճացած Տան Ժառանգորդները

վէպ, թրքերէն

(«Կեանքը Հին Հռոմէական Ճանապարհի Վրայ» անուն Հայերէն գիրքէն մասնակի թարգմանութիւն)

Yitik Evin Vârisleri

Inheritors of the Ruined House

novel, Turkish

(partial translation of the Armenian book "Kyanke hin hrovmeakan canabarhi vra")

գրող՝

Վահան Թոթովենց

author

Vahan Totovents

թարգմանող՝

Նաժդա Տեմիրճիօղլու

translator

Najda Demircioğlu

Յուլիս 2002, Սթանպուլ

July 2002, İstanbul

Vahan Totovents

O eski ülkede güneş meyvelerle haykırır, toprak bitip tükenmeyen bitki örtüsüyle nefes alırdı; ırmaklar çağıldar, şafaklar alabildiğine söker ve günbatımları alevden kollarıyla inerdi; ağzına kadar taze sütle dolu gümüş bir tas yükselip maviliklerde yüzer, geceler yıldızların sesiyle çınlar, ağaçlar gökyüzüne doğru süzülür ve bütün çiçekler titreşip fısıldardı.

*

Sokağımız, Roma'dan başlayıp eski Bizans başkentine uzanan, oradan da doğuya doğru ilerleyen kadim yolun üzerindeydi. Yol, Bizans'ta mavi denizle kısa bir mola verdikten sonra Anadolu'yu baştan başa kat ediyor, evimizin önünden geçip "dünyanın öbür ucu"na, Bağdat'a kadar uzanıyordu.

*

Mezopotamya kentlerinden gelip Sivas'a, Anadolu'daki kârlı ticaret merkezlerine giden deve kervanları evimizin önünden geçerdi. Sonbaharda bahçemizin meyveleri tükenmeye yüz tuttuğunda, kervanlar bu defa, uçsuz bucaksız çöllere, değerli taşlarla dolu zengin Babil ve Arap şehirlerine dönerlerdi.

ISBN 975-7265-48-9
9 789757 265482